

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav jazyků a komunikace neslyšících

Čeština v komunikaci neslyšících

Bakalářská práce

Marie Klásková

**INFORMACE O PSYCHOLOGII A PSYCHOLOGICKÉ DIAGNOSTICE
NESLYŠÍCÍCH DĚTÍ V ČESKÉ A ZAHRANIČNÍ ODBORNÉ
LITERATUŘE**

Information about Psychology and Psychological Diagnostics of Deaf Children
in Czech and Foreign Literature

Praha, 2014

Vedoucí práce: Mgr. Marie Komorná

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci *Informace o psychologii a psychologické diagnostice neslyšících dětí v české a zahraniční odborné literatuře* vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 20. července 2014

.....

Marie Klásková

Za pomoc při zpracování tématu, připomínky a rady děkuji vedoucí mé práce
Mgr. Marii Komorné.

Abstrakt

Práce se zabývá dostupnými informacemi o psychologii a psychologické diagnostice neslyšících dětí v české a zahraniční odborné literatuře. Úvodní metodologická část je věnována charakteristice literatury, popisu vyhledávání a zpracování česky a anglicky psaných textů. V navazující části zabývající se zpracováním publikací jsou informace přehledně utříděny do bibliografické rešerše. Studium česky psané odborné literatury ukázalo úzké zaměření na některé psychologické tematické okruhy a nedostatek textů věnujících se psychologické praxi s neslyšícími osobami. Studium anglicky psané odborné literatury ukázalo nízkou dostupnost této literatury pro české čtenáře a malý zájem o překlady textů zaměřených na psychologii a neslyšící.

Abstract

This thesis deals with available information about psychology and psychological diagnostics of deaf children in the Czech and foreign specialized literature. The opening methodological part focuses on characteristic of the literature and on description of how the Czech and English texts were searched and processed. The information in the following part, that deals with processing the publications, are clearly arranged into a bibliographic research. The research of the Czech specialized literature has shown a narrow focus on some psychological topics and a lack of texts dealing with psychological treatment of deaf people in practise. The research of the English expert literature has revealed a bad availability of this literature for Czech readers and a poor interest in translating texts, that focus on psychology and the deaf people.

Klíčová slova

Psychologie; psychologická diagnostika; psychologie neslyšících dětí; psychologická diagnostika neslyšících dětí; neslyšící dítě; sluchově postižené osoby.

Keywords

Psychology; psychological diagnostics; psychology of deaf children; psychological diagnostics of deaf children; deaf child; hearing-impaired people.

Úvod.....	6
I METODOLOGIE.....	7
1 Vymezení pojmů	7
2 Charakteristika psychologické literatury.....	7
2.1 Psychologická diagnostika neslyšících dětí	9
3 Cíl práce.....	9
4 Postup zpracování dat.....	10
4.1 Rešerše	10
4.2 Místa sběru dat	10
4.3 Omezení při sběru.....	11
4.4 Třídění	12
II ZPRACOVÁNÍ PUBLIKACÍ	13
5 Knihy	13
5.1 Přehled knih v českém jazyce.....	17
5.2 Přehled knih v anglickém jazyce	36
6 Internetové zdroje	56
6.1 Přehled materiálů dostupných na internetu v českém jazyce	57
6.2 Přehled materiálů dostupných na internetu v anglickém jazyce.....	60
7 Časopisy	64
7.1 Speciální pedagogika.....	66
7.2 Info-Zpravodaj.....	68
7.3 Gong.....	73
Závěr	78

Úvod

Psychologie je v dnešní době velice populární obor. Rozšiřuje se mezi odborníky do všech možných odvětví a tak vzniká mnoho nových disciplín, jako je například psychologie práce, psychologie sportu či forenzní psychologie. Zájem o psychologii také vzrůstá u laické veřejnosti. Lidé chtějí vědět, co o nich napoví řeč těla, jak být asertivní nebo jak se vyrovnat se stresem. Z tohoto důvodu vzniká mnoho nových publikací. Některé jsou určené výhradně pro odborníky, některé odborně vyhlížející jsou zaměřeny na osvětu laické veřejnosti.

Trendem posledních let je nacházet a zpracovávat psychologické aspekty v různých oblastech. Tak se tomu stalo i ve spojení termínů *psychologie* a *sluchově postižení lidí*. Pro laiky od roku 2000 vychází v Info-Zpravodaji¹ (magazín Informačního centra rodičů a přátel sluchově postižených, o. s.²) rubrika *Slovo psychologa* a od roku 2004 vychází v časopise Gong³ *Psychologická poradna*. Díky těmto článkům mají osoby nejen se sluchovou vadou možnost dozvědět se informace o různých oblastech psychologie. Knih zpracovávajících tematiku pro odborníky (psychology, psychiatry a další) na českém knižním trhu mnoho není. Odborníci musejí vycházet z psychologické literatury zaměřené na většinovou společnost nebo pátrat v cizojazyčné literatuře. To se nám jeví jako problém, protože některé oblasti psychologie úzce souvisejí se socio-kulturními podmínkami, a cizojazyčná literatura proto nemusí být vždy relevantním zdrojem. Mezeru v nabídce knih vidíme hlavně v publikacích zabývajících se psychodiagnostikou neslyšících dětí. Začínající psychologové, kteří se zabývají psychodiagnostikou neslyšících, vycházejí z obecně zaměřených knih a teprve díky své praxi si osvojují poznatky, které by podle nás mohli získat z publikací zahrnujících teoretické i praktické informace o psychodiagnostice neslyšících.

Téma mě zajímá i z osobní perspektivy. V budoucnu bych se právě psychodiagnostice neslyšících dětí ráda věnovala.

¹ Více informací o časopisu Info-Zpravodaj uvádíme v kapitole 7.2 *Info-Zpravodaj* na straně 68.

² Více informací o Informačním centru rodičů a přátel sluchově postižených uvádíme v kapitole 4.2 *Místa sběru dat* na straně 10.

³ Více informací o časopisu Gong uvádíme v kapitole 7.3 *Gong* na straně 73.

Cílem této práce je sestavit a přehledně uspořádat existující publikace, ze kterých by bylo v budoucnu možné vycházet při vzniku dalších prací.

I METODOLOGIE

1 Vymezení pojmů

V naší práci obecně používáme termíny: neslyšící, neslyšící osoba, osoba se sluchovým postižením, osoba se sluchovou vadou. Označujeme tak všechny osoby s vadou sluchu neohledně na její velikost. Vyžaduje-li práce zpřesnění údajů, například zda jde o úplnou ztrátu sluchu či jen o nedoslýchavost na jedno ucho, informace jsou v práci uvedené. V kapitole zabývající se přehledem jednotlivých knih přejímáme termíny autorů.

2 Charakteristika psychologické literatury

V naší práci se zabýváme literaturou, která se snaží ve větším či menším měřítku zabývat psychologií u osob se sluchovým postižením. Tato literatura zachycuje a popisuje „*lidské chování, mentální procesy a tělesné dění, včetně jejich vzájemných vztahů a interakcí*“ (Plháková, 1994, str. 14), které uvádí v kontextu s osobami se sluchovou vadou.

„Psychologie již zdaleka není jednotná věda. Postupně se z ní vydělila řada oborů, které můžeme zhruba rozdělit na základní, které jsou převážně teoretické, a praktické neboli aplikované“ (Plháková, 1994, str. 26).

Literatura zabývající se základními obory psychologie zpracovává především teoretické informace, zaměřuje se na obecné poznatky. V takto zaměřených publikacích můžeme nalézt například informace o biologické psychologii, která pojednává o vztazích mezi tělesnými a psychickými procesy. Také zde můžeme najít informace o vývojové psychologii, která popisuje ontogenetický i fylogenetický⁴ vývoj lidské psychiky, zaměřuje se na studium změn chování a prožívání v časovém průběhu (Langmeier, Krejčířová, 2006).

⁴ Ontogenetický vývoj se zabývá vývojem jedince, zatímco fylogenetický vývoj se zabývá vývojem celého druhu. Například ontogenetický vývoj je zaměřen na jednu konkrétní osobu, fylogenetický vývoj na všechny lidi a jejich vývoj obecně.

Ve zkoumaných publikacích se autoři často zabývají vývojovou psychologií. Odborníci se snaží o porovnání vývoje slyšících osob a osob se sluchovou vadou.

Naopak literatura zaměřená na aplikovanou psychologii se zabývá převedením teoretických poznatků do praxe, pojednává například o pedagogické psychologii, která zkoumá „*psychologické zákonitosti procesu vzdělávání a výchovy, s přihlédnutím k věkovým a individuálním zvláštnostem člověka, teoreticky i prakticky*“ (Kohoutek, 2012). V publikacích můžeme najít témata zabývající se špatným prospěchem žáků ve třídě, vlivem vyučujícího na žáky a velice často se objevuje problém šikany. Dále literatura zaměřená na aplikovanou psychologii pojednává například o lékařské psychologii, která se zabývá především psychickými aspekty vztahu a interakce mezi lékařem a pacientem a jeho vazbou na jedince či skupiny z pacientova sociálního prostředí na vědomé i nevědomé úrovni (Vymětal, 2003).

Plháková dále uvádí, že „*někteří autoři rozlišují ještě speciální psychologické disciplíny, které mají relativně úzký předmět studia. Patří k nim například psycholingvistika, psychometrie, metodologie a psychodiagnostika*“ (1994, str. 32). Psychodiagnostika, o kterou se v naší práci zajímáme, má za úkol zjistit a změřit duševní vlastnosti a stavy, případně další charakteristiky jednotlivce. Diagnostickou činnost můžeme vnímat jako proces, při kterém postupujeme od metody k reakcím, ze kterých pak vyvozujeme vlastnosti osobnosti a vnímáme celkové chování jednotlivce (Svoboda, 2013). Psychodiagnostika je proces, při kterém dochází k rozpoznávání zvláštností daného klinicko-psychologického případu. Ten může zahrnovat diagnostiku osobnosti jedince, ale i dalších osob, jako jsou například životní partneři, rodiče nebo sourozenci. Kromě diagnostiky tento proces zahrnuje i identifikaci etiologie případu. Tím máme na mysli to, jací vnější činitelé se podíleli na vzniku daných zvláštností u diagnostikovaného jedince (Nakonečný, 1995).

Do základní literatury zabývající se psychodiagnostikou, ze které mnoho odborníků vychází a která je nejprůhledněji zpracována, řadíme dvě knihy. První je *Psychodiagnostika dětí a dospívajících* (2009), napsaná kolektivem Svoboda, Krejčířová a Vágnerová, ve které můžeme nalézt podkapitolu o sluchově

postiženém dítěti. Na ni navazuje *Psychodiagnostika dospělých* (2013), která vznikla pod vedením Svobody, Humpolíčka a Šnorka. Tyto dvě knihy se v mnoha částech prolínají. My v nich můžeme najít kapitoly o etických zásadách psychodiagnostické práce, průběhu psychologického vyšetření, procesu psychologického vyšetření, klasifikaci psychodiagnostických metod, jednotlivé testy a další důležité informace (Svoboda, 2013).

2.1 Psychologická diagnostika neslyšících dětí

Literatury zabývající se psychodiagnostikou neslyšících osob je na českém knižním trhu velice málo. V některých publikacích můžeme najít jednotlivé kapitoly či okrajové informace, ucelená kniha s touto tematikou, která by pomohla mnoha psychologům v začínající praxi, nicméně chybí.

Přestože psychologická diagnostika neslyšících dětí a dospělých vychází z obecné diagnostiky, nesmíme zapomínat na to, že má řadu specifik.

Například při psychologickém vyšetření by měl psycholog, případně psychiatr, vždy brát zřetel na to, že neslyšící nejsou homogenní skupina, a před samotnou psychodiagnostikou by měl pracovník charakterizovat, o jakou poruchu sluchu u konkrétního pacienta jde. Tato informace je velice důležitá pro zvolení správné komunikace mezi psychologem a pacientem a zároveň může tvořit důležitou proměnnou ve výsledné diagnóze (Šedivá, 2006).

3 Cíl práce

Cílem práce je přehledně shrnout a porovnat informace o psychologii a psychodiagnostice neslyšících osob v české a zahraniční literatuře. Výsledná práce, v našem případě rešerše, by měla tvořit přehled dostupných⁵ publikací, ze kterého bude možné čerpat pro další práce a výzkum psychologů pracujících s českými neslyšícími.

⁵ Za dostupné považujeme takové knihy, které v jejich plné podobě nalezneme na českém knižním trhu bez velké časové a finanční zátěže na čtenáře.

4 Postup zpracování dat

4.1 Rešerše

Ve své práci se zabýváme nalezením a zpracováním literatury, která musí současně zahrnovat dva tematické okruhy. Prvním okruhem je téma *osoby se sluchovou vadou*, druhým okruhem je téma *psychologie*. Existující literaturu se snažíme zachytit do přehledu, který souhrnně zpracovává znalosti o daných tématech. Výsledkem by měla být bibliografická rešerše.

Kvalitní rešerše splňuje několik podmínek. Jejím základním cílem je přinést čtenáři aktuální přehled současné literatury s danými tématy. Dalším cílem je poskytnout podklady pro budoucí navržené výzkumy. Dobrou literární rešerši charakterizuje logický tok myšlenek, který se projevuje logickým uspořádáním jednotlivých odstavců a celkovým zpracováním daného tématu, které je zpracováno relevantními bibliografickými odkazy v konzistentním a vhodném formátu. Rešerše by měla obsahovat nezaujatý a ucelený soupis dosavadního výzkumu dané problematiky, tento soupis by měl být podán přehledně s použitím správné odborné terminologie (Jersáková, Literární rešerše).

4.2 Místa sběru dat

Při sběru a analýze dat jsme se zajímali o specifickou literaturu. Konečný vzorek vybraných prací odráží existenci a dostupnost⁶ této literatury na českém knižním trhu. Základním informačním zdrojem bylo Informační centrum o hluchotě, jehož součástí je knihovna se specializovaným fondem. Informační centrum se označuje za jedinou instituci v České republice, která na komplexní úrovni vyhledává, získává a zpracovává informační prameny o sluchovém postižení. Prameny z knihovny jsou přístupné široké veřejnosti. Tato instituce působí pod záštitou spolku Informační centrum rodičů a přátel sluchově postižených, o. s. (Informační centrum o hluchotě, 2014).

⁶ Za dostupné považujeme takové knihy, které v jejich plné podobě nalezneme na českém knižním trhu bez velké časové a finanční zátěže na čtenáře. Toto kritérium jsme, podobně jako jazykové omezení, zvolili z důvodu posouzení relevantnosti informací u jednotlivých publikací a praktické nemožnosti zpracování všech existujících publikací s takto široce zadaným tématem. Tím nechceme čtenáře od hledání dalších publikací odrazovat, naopak je nabádáme k tomu, aby se zajímali o další publikace a vyhledávali nové poznatky. Věříme, že s úzce specifikovaným tématem naleznou mnoho další užitečné literatury.

K dalšímu vyhledání informací jsme využili Studijní a vědeckou knihovnu v Hradci Králové. Mimo knihovnu v Hradci Králové jsme po dostupných publikacích pátrali v Národní knihovně České republiky⁷, v Městské knihovně v Praze a v knihovnách působících pod fakultami Univerzity Karlovy⁸. Konkrétně jsme hledali v Knihovně Jana Palacha, která se převážně zaměřuje na některé jazyky, obecnou lingvistiku, filmovou a divadelní vědu a snaží se zachytit základní studijní literaturu oborů zastoupených na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, kam spadá i obor Čeština v komunikaci neslyšících. Dále jsme pátrali v Knihovně Celetná, která je zaměřena na fond katedry psychologie, sociologie, pedagogiky, andragogiky a personálního řízení (Oborové a příruční knihovny, 2014). V knihovně zřízené pod Pedagogickou fakultou Univerzity Karlovy jsme hledali v oblasti speciální pedagogiky s úzkým zaměřením na surdopedii.

Důležitým faktorem při vyhledávání publikací byly odkazy v jednotlivých již nalezených dílech. K vyhledání knih a článků jsme dále využili internet, který považujeme za prvotní zdroj informací využívaných odborníky i laiky.

4.3 Omezení při sběru

Zahrnutou literaturu jsme tematicky omezili z důvodu rozšiřujícího pole zájmu psychologie. Objektivně jsme se pokusili posoudit, zda publikace opravdu uvádějí informace o psychologii, nebo zda již spadají do jiných oborů, například sociologie či logopedie.

Periodika jsme omezili rokem vydání. Pravidelné rubriky zabývající se danou problematikou začaly vycházet zhruba okolo roku 2000. Velice

⁷ Psychologům bychom pro další vzdělávání a hledání informací doporučili katalogy pod Národní knihovnou. Po zadání hesel *deaf* a *psychology* se nám objevilo 60 058 výsledků, tedy článků a publikací, ve kterých se vyskytují obě dvě hesla. Takto velké množství výsledků jsme nebyli schopni zpracovat. Nicméně pro psychology, kteří jsou úzce zaměřeni na konkrétní tematiku a dokážou specifikovat své požadavky, například hledají informace ohledně využití Wechslerova inteligenčního testu u neslyšících, může katalog posloužit jako kvalitní zdroj informací. Vedle katalogů a databází, které pod Národní knihovnou nalezneme, knihovna také umožňuje mezinárodní meziknihovní výpůjční službu, kterou lze využít v případě, že hledaný dokument není umístěn v žádné knihovně na území České republiky. Nicméně čtenář by měl zvážit, zda se mu knihu nevyplatí zakoupit, neboť tato služba je placená a poplatek se váže na každou kladně vyřízenou výpůjčku. Více informací lze dohledat na stránce www.nkp.cz.

⁸ Dalším zdrojem informací, na který by psychologové neměli zapomínat, je *Portál elektronických zdrojů Univerzity Karlovy*. Po zadání termínů *deaf* a *psychology* nám vyjelo okolo tisíce odkazů. Portál doporučujeme především těm psychologům, kteří dokážou podrobněji specifikovat své požadavky.

nepravidelně se články objevovaly již v době předtím, v některých ročnících však nebyly články s touto problematikou vůbec zastoupené. Od pravidelného objevování článků s psychologickou tematikou v roce 2000, jsme zvolili dolní desetiroční hranici, a zkoumali periodika s vydáním po roce 1990.

U knih jsme časovou hranici neurčili. Naopak jsme uvítali neomezenou časovou linii, díky které si můžeme uvědomit a zmapovat vývoj publikací, které zahrnují námi sledované téma.

Dále jsme zvolili jazykové omezení. V naší práci jsou uvedeny publikace napsané v českém, slovenském či v anglickém jazyce.⁹

4.4 Třídění

Hlavním dělicím kritériem byl jazyk – anglický nebo český, ve kterém publikace vyšly.

Mnoho knih a časopisů vydaných před rokem 1993 zahrnuje současně kapitoly a články v českém i slovenském jazyce. Z důvodu společné publikační historie proto slovensky psanou literaturu vydanou před rokem 1993 i po roce 1993 řadíme do skupiny česky psaných publikací.¹⁰

V části, ve které se zabýváme knihami, nejprve prezentujeme abecední seznam dostupných publikací seřazený podle příjmení autorů. Následuje přehled, díky kterému si může čtenář udělat představu o informacích vyskytujících se v jednotlivých publikacích. Chronologické hledisko seřazení publikací jsme vybrali z důvodu zaznamenání vývoje zájmu o téma psychologie a neslyšící.

V části zabývající se internetovými zdroji uvádíme dostupné články a studie z různých webových stránek. Nejprve uvádíme seznam nalezených článků

⁹ Toto kritérium jsme zvolili z důvodu jazykové vybavenosti autorky práce, která by nedokázala posoudit relevantnost informací v jednotlivých publikacích napsaných v jiných světových jazycích. Psychologům orientujícím se v dalších světových jazycích doporučujeme zaměřit se na literaturu vydanou v jiných jazycích. Například v *Informačním centru o hluchotě* ve Stodůlkách je možné nalézt knihy zaměřené na neslyšící a psychologii například ve francouzském jazyce.

¹⁰ Odlišit či dokonce separovat slovensky psané publikace nebo články od česky psaných publikací a článků by bylo v některých případech velice komplikované.

sestavený abecedně podle jmen autorů, pokud bylo jméno autora uvedeno¹¹. Poté následují v chronologickém sledu informace o základní orientaci článků a informace o zaměření na psychologii v kontextu osob se sluchovou vadou.

Při třídění časopisů s danou tematikou jsme postupovali odlišně. Nejdříve jsme zpracovali základní informace o časopisech a jejich celkovém zaměření, poté jsme jednotlivé články s tematikou psychologie a neslyšící osoby zpracovali do přehledných tabulek. Pokud se v časopise vyskytovala rubrika zaměřená na psychologii a vyšlo v ní více než 12 článků (v časopise vycházela déle než jeden rok), vytvořili jsme samostatnou tabulku pro tuto rubriku. V tabulce uvádíme jméno autora, název článku, případně rubriku (pokud jde o tabulku s články zařazenými do odlišných sekcí), rok, číslo vydání a strany, na kterých je možné články najít.¹² Opět jsme zvolili chronologické řadící hledisko.

II ZPRACOVÁNÍ PUBLIKACÍ

5 Knihy

V přehledu jednotlivých knih jsme se snažili o strukturované seznámení s jednotlivými publikacemi. V prvním odstavci čtenáři naleznou obecné informace o knize, jaká témata se v knize vyskytují. V druhém odstavci jsme se zaměřili na terminologii ve spojení s neslyšícími, kterou autoři používají. Často není jasné, jakou skupinou neslyšících, kterou můžeme charakterizovat medicínsky či kulturně¹³, se autoři zabývají¹⁴. Ve třetí části jsme se snažili zaměřit na konkrétní

¹¹ U článku *Deaf children's emotional development differs from that of hearing children* jsme autora článku nedokázali dohledat.

¹² Anotaci jednotlivých článků v naší práci neuvádíme. Z názvu článku, který v práci uvádíme, vyplývá, jakým tématem se článek zabývá. Věříme, že čtenáře, který se zabývá o konkrétní problematiku, dokáže navést správným směrem.

¹³ Červinková Houšková píše: „Na hluchotu můžeme nahlížet ze dvou úhlů pohledu. První z nich je často nazýván "medicínský". Lidé nazírající hluchotu z medicínského hlediska považují neslyšící za postižené jedince. Jejich cílem je takto "poškozené" jedince opravit do nejvyšší možné míry a to jak po stránce technické - tj. slyšení (kochleární neuroprotézy, sluchadla), tak po stránce společensko-kulturní, tj. vstřípit těmto jedincům normy většinové společnosti a jazyk většiny (tj. mluvený český jazyk). Cílem je dosáhnout pokud možno plné integrace, odlišnosti nejsou žádoucí. Hluchotu ovšem můžeme chápat i z opačného úhlu pohledu. Neslyšící přijímáme jako jedince s odlišným jazykem a kulturou. Nemáme tendenci je jakýmkoliv způsobem opravovat a cítit se v roli pečovatelů (tj. nesnažíme se vytvářet závislost), nestavíme se do nadřazené role. Snažíme se sami poznávat tuto odlišnou kulturu a případně můžeme nabízet k nahlédnutí kulturu naší (většinové) společnosti“ (ruce.cz, 2004).

¹⁴ Je rozdíl mezi diagnostikou neslyšících, kteří ani s kompenzačními pomůckami nejsou schopni vnímat a rozlišovat mluvený jazyk a ovládají znakový jazyk, a mezi diagnostikou nedoslýchavých,

informace o psychologii a hlavně o psychologické diagnostice a na specifika a zajímavosti v jednotlivých publikacích. V poznámkách pod čarou často uvádíme jednotlivé psychometrické metody. Některé testy uvádíme v původním anglickém znění, některé v českém překladu. Tento způsob není zvolen náhodně. Některé zahraniční testy mají český překlad a českou modifikaci, některé testy se užívají v původní podobě a překlad nemají. K uvádění jednotlivých názvů nám pomohla kniha *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*¹⁵ od Svobody, Krejčířové a Vágnerové, která je zaměřena na psychometrické metody a ve které lze dohledat množství informací k jednotlivým testům, které v naší práci nerozvádíme.

Pokud kniha, vydaná původně v anglickém jazyce, vyšla později v českém překladu¹⁶, zařadili jsme knihu do části s anglicky psanou literaturou.

V česky psané literatuře se autoři často nezabývají velikostí ztráty sluchu a nespecifikují ji. Specifikaci nalezneme jen v některých novějších publikacích, které jsou odborněji zaměřeny. Je zvláštní, že navzdory tomu, že je v mnoha publikacích kladen důraz na vnímání individuality každého klienta a důležitost společného dorozumívacího prostředku, kterým je klient schopný sdělit své pocity, nálady, úzkosti či přání a díky kterému je psycholog schopný adekvátně reagovat a pomoci klientovi, se nejen ve starších publikacích stále klade důraz na vývoj a osvojování mluveného jazyka a znakový jazyk je opomíjen. Tuto vlastnost českých publikací považujeme za velký nedostatek.

V nalezených česky psaných publikacích často najdeme informace o somatickém a psychickém vývoji. Vývojové škály jsou převážně zaměřeny na osvojení řeči, kterým se vývoj neslyšících nejvíce odlišuje od vývoje slyšících. Škály obvykle končí okolo šestého roku věku. Informace o vývoji jsou často

kterí si díky sluchadlům osvojili mluvený jazyk a znakový jazyk neovládají. My jsme vybrali dvě velice odlišné skupiny, nicméně celkově skupina *neslyšících* tvoří velkou heterogenní skupinu, do které patří mnoho podskupin, na které se váží různá specifika při psychologické práci. Považujeme proto za důležité uvést informace o tom, jakou terminologii a označení autoři využívají, i když v publikacích často nalezneme termíny, které označují celou množinu osob se sluchovou vadou, a specifikace bývá určena jen v některých případech.

¹⁵ Informace o psychodiagnostice a jednotlivých testech lze najít i v knize *Psychodiagnostika dospělých* od autorů Svobody, Humpolíčka a Šnorka.

¹⁶ V českém překladu vyšla kniha *Mask of Benevolence (Pod maskou benevolence)* a *Issues in Deaf Education (Problémy vzdělávání sluchově postižených)*.

předávány mezi jednotlivými publikacemi¹⁷. Více informací nalezneme o vývoji slyšících dětí, specifika neslyšících bývají často zmíněna okrajově do podkapitol o jednotlivých věkových skupinách nebo jim je dodatečně věnována samostatná kapitola. Na informace o vývoji často navazují informace o rozvíjení neslyšících osob, v některých publikacích nalezneme vypsání hry pro děti či vypsání nácvikové situace pro rozvoj sociálních dovedností dospělých neslyšících. Kromě vývojových škál nalezneme informace o některých psychometrických metodách. Nejčastěji se v těchto publikacích objevují Wechslerovy inteligenční škály a jejich různé revize, Ravenovy progresivní matice, Matějčkův test obkreslování obrázků a Test kresby postavy. Konkrétní představu o jednotlivých testech si můžeme udělat v knize *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*, kde jsou jednotlivé testy detailně popsány. V ostatních publikacích jsou testy zmíněny v souvislosti s diagnostikou neslyšících dětí a najdeme u nich informace o vhodnosti či nevhodnosti využití pro neslyšící. Dále jsou v českých knihách často zmiňované informace v souvislosti s identitou a sebepojetím českých neslyšících, na které navazují informace o duševním zdraví a pohodě, kterým se v moderní psychologii věnuje stále více prostoru. Dnes už není důležité jen vypořádat se s problémy, které se vyskytnou, ale pozornost je kladena i na prevenci, která má zabránit nastoupení problémů, například psychického rázu v podobě depresí. Z tohoto důvodu oceňujeme knihy, které nejsou psány jen pro odborníky, ale i pro samotné neslyšící. Například kniha od Věry Strnadové *Jak se úspěšně vyrovnávat se ztrátou sluchu* z roku 2001 obsahuje informace jak pro profesionály pracující s neslyšícími, tak pro samotné neslyšící, kterým může pomoci vyrovnat se se ztrátou sluchu.

V anglicky psané literatuře často nalezneme vysvětlení, jaké termíny v publikaci autoři užívají a jaká skupina pod daný termín spadá a co ji charakterizuje. Přestože však publikace obsahují části, ve kterých autoři berou ohled na heterogenitu neslyšící minority, bývají v jiných pasážích často používány všeobecné termíny, které zahrnují celou škálu vad sluchu. V knihách se často vyděluje slyšící skupina oproti neslyšící skupině, u které se často objevuje specifikace týkající se sluchu rodičů, tedy informace o tom, zda má neslyšící dítě slyšící nebo neslyšící rodiče.

¹⁷ Podobné informace najdeme v *Dětské klinické psychologii*, v *Klinické logopedii* a v *Psychodiagnostice dětí a dospívajících*.

Podobně jako v české literatuře se i v dostupné anglicky psané literatuře objevují informace o somatickém a psychickém vývoji. Informace k jednotlivým etapám nebývají zaměřeny jen na vývoj řeči, ale například i na jemnou a hrubou motoriku a další aspekty. Vedle literatury popisující vývoj dětí do 6 let najdeme i publikace zabývající se staršími dětmi a publikaci zaměřenou na specifika u neslyšících adolescentů. Pozornost je věnována kognici, paměti či inteligenci. Jednotlivé složky jsou často srovnávány u slyšících a neslyšících, autoři jednotlivá témata podkládají informacemi zjištěnými z mnoha studií a výzkumů. Knihy se dále věnují tématům spojeným s psychoterapií, u které často bývá zdůrazňována identita a u které je velký důraz kladen na kulturu neslyšících, a s psychiatrií, u které nalezneme informace například o duševních poruchách neslyšících osob. V knihách s tematikou psychoterapie a psychiatrie nalezneme často informace o diagnostických metodách, kterým jsou v některých publikacích věnovány samostatné kapitoly. Nejčastěji se objevují Wechslerova inteligenční škála a různé její revize, Stanford-Binetův test, Ravenovy progresivní matice, Tematický apercepční test a Rorschachovy projektivní metody.¹⁸ V některých knihách se nezaměřují jen na kulturu neslyšících, ale zamýšlejí se ještě nad dalšími podskupinami, například nad neslyšícími černochoy, hispánci, lidmi s HIV, lidmi s poruchami učení a dalšími. V mnoha knihách nalezneme kazuistiky, kterými autoři jednotlivá témata dokreslují.

Velký rozdíl mezi česky a anglicky psanou literaturou vidíme v jejím množství. Pokud bychom vzali v úvahu všechny v tomto oboru existující anglické knihy, vyšlo by nám mnohonásobně více publikací, než kolik existuje česky psaných knih. U dostupných¹⁹ knih se množství tolik neliší. Další rozdíly vidíme v míře odbornosti jednotlivých publikací a v množství uvedených informací. V anglicky psaných knihách jsou jednotlivé informace podloženy daty z různých výzkumů a studií a díky tomu tyto publikace působí odborněji. Tento rys však může být způsoben vybranými anglickými publikacemi, tím myslíme to, že do České republiky se nedostanou všechny knihy, ale jen knihy s určitou informační

¹⁸ Více informací k jednotlivým metodám mohou čtenáři nastudovat například v knize *Psychodiagnostika dětí a dospívajících* od autorů Svoboda, Krejčířová, Vágnerová. V rámci naší bakalářské práce není možné jednotlivé metody představit.

¹⁹ O dostupnosti jednotlivých knih uvádíme více informací v kapitole 4.2 *Místa sběru dat*, konkrétně v poznámce číslo 6.

hodnotou²⁰. V česky psané literatuře jsou informace o psychologii často uvedeny v knihách, které mají prvotní zaměření jiné, a je jim tedy věnována jen část knihy²¹. U anglicky psané literatury najdeme knihy, které se celé věnují psychologickým otázkám a neslyšícím, v česky psané literatuře za tyto knihy můžeme považovat publikace Šedivé. Domníváme se, že za to částečně může malý zájem o tuto tematiku, a doufáme, že v budoucnu vznikne více česky psané literatury, která bude zaměřená na psychologii a neslyšící. Ke vzniku těchto publikací by mohly pomoci i výzkumy, které by mohly být v souvislosti s některými tématy realizovány.

V anglicky i česky psané literatuře nalezneme témata, která se překrývají. Nalezneme zde informace o vývoji neslyšících, o jejich identitě a osobnosti, ve velké míře se knihy překrývají a shodují v psychometrických metodách. V dostupné anglické literatuře jsme nenašli sebevzdělávací publikace, které mohou pomoci čtenářům rozvíjet jejich silné stránky či vyrovnat se s trápením²². V české literatuře nenajdeme informace o psychiatrických zařízeních a duševních poruchách²³ a informace zaměřené na schopnosti člověka, mezi které patří například paměť, představivost či inteligence.

5.1 Přehled knih v českém jazyce

AMTMANNOVÁ, Elena. *Liečebno-pedagogická diagnostika: Zborník príspevkov zo seminára konaného dňa 18. januára 2002 na PdF UK v Bratislave*.

Bratislava: Humanitas, 2003, s. 98. ISBN 80-968053-8-x.

KUCHARSKÁ, Anna. *Obligatorní diagnózy a obligatorní diagnostika ve speciálně pedagogických centrech: metodický materiál z projektů IPPP ČR*

č. 2/2006 a č. 2/2007. Vyd. 1. Praha: Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR, 2007, s. 220. ISBN 978-808-6856-421.

²⁰ Například v Národní knihovně nemají deset knih okrajově zaměřených na vývoj neslyšících jedinců, ale vybrali a zakoupili jednu knihu, která přehledně zpracovává všech deset knih.

²¹ V některých knihách, například *Psychodiagnostika dětí a dospívajících* nebo *Klinická logopedie*, nalezneme kapitoly, které jsou zaměřené na psychologii a neslyšící. V jiných knihách, například *Dítě s vadou sluchu* nebo *Jak žít se sluchovou vadou*, najdeme informace „nenápadně“ vloženy do jiných tematických celků.

²² Například v knize *Jak žít se sluchovou vadou* od českých autorů Puldy a Lejsky nalezneme informace o relaxačních metodách, které mohou přispět k psychické pohodě.

²³ Například v knize *Deafness and Mental Health* od autora Denmarka nalezneme informace o duševních poruchách.

MATUŠKA, Ondrej a Anna ANTUŠEKOVÁ. *Rozvíjanie reči sluchovo postihnutých detí raného a predškolského veku*. Vyd. 1. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvá, 1992, s. 168. ISBN 80-080-1202-1.

MUKNŠNÁBLOVÁ, Martina. *Péče o dítě s postižením sluchu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2014, s. 128. ISBN 978-802-4750-347.

OPATŘILOVÁ, Dagmar. *Pedagogicko-psychologické poradenství a intervence v raném a předškolním věku u dětí se speciálními vzdělávacími potřebami*. Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 292. ISBN 80-210-3977-9.

POTMĚŠIL, Miloš. *Psychosociální aspekty sluchového postižení*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 197. ISBN 978-802-1051-843.

POTMĚŠIL, Miloš. *Sluchové postižení a sebereflexe*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2007, s. 197. ISBN 978-802-4613-000.

POUL, Jan. *Dítě s vadou sluchu: Jeho včasná výchova v rodině*. Vyd. 2. Praha: Svaz sluchově postižených v ČR, 1992, s. 191.

PROCHÁZKOVÁ, Věra a Petr VYSUČEK. *Jak komunikovat s neslyšícím klientem?* Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2007, s. 28. ISBN 978-80-86991-18-4.

PULDA, Miloš a Mojmír LEJSKA. *Jak žít se sluchovou vadou*. Vyd. 1. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 1996, s. 78. ISBN 80-701-3226-4.

PŮSTOVÁ, Zuzana. *Psychomotorický vývoj sluchově postižených dětí v předškolním věku*. Vyd. 1. Praha: Septima, 1997, s. 32. ISBN 80-721-6022-2.

ŘÍČAN, Pavel a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Dětská klinická psychologie*. Vyd. 4. Praha: Grada, 2005, s. 608. ISBN 978-80-247-1049-5.

STRNADOVÁ, Věra. *Jak se úspěšně vyrovnávat se ztrátou sluchu*. Vyd. 1. Praha: ASNEP, 2001, s. 165. ISBN 80-903-0352-8.

ŠEDIVÁ, Zoja. *Psychologie sluchově postižených ve školní praxi*. Vyd. 1. Praha: Septima, 2006, s. 64. ISBN 80-721-6232-2.

ŠEDIVÁ, Zoja. *Rozvíjení sociálních dovedností sluchově postižených 1: zvládání důležitých životních situací*. Vyd. 1. Praha: Septima, 1997, s. 23. ISBN 80-721-6034-6-6.

ŠEDIVÁ, Zoja. *Rozvíjení sociálních dovedností sluchově postižených 2*. Vyd. 1. Praha: Septima, 1998, s. 35. ISBN 80-721-6048-6.

ŠKODOVÁ, Eva a Ivan JEDLIČKA. *Klinická logopedie*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007, s. 615. ISBN 978-807-3673-406.

ŠTEJGERLE, Ladislav. *Kapitoly z psychologie hluchoněmého dítěte: Zvláštní otisk Revue*. Praha: Jednota učitelstva národních škol v Praze, 1940, s. 82.

5.1.1 Česky psané knihy chronologicky seřazené

1940: Ladislav Štejgerle – Kapitoly z psychologie hluchoněmého dítěte

Kniha vyšla jako zvláštní otisk *Revue v listu*, který byl věnován otázkám vzdělání, výchovy a sociální péče o hluchoněmé, nedoslýchavé, nevýřečné, slepé, tělesně a mravně vadné. V knize nalezneme kapitoly o problematice psychologického výzkumu neslyšících dětí, o podstatě hluchoty z psychologického hlediska, informace o somatickém a psychickém vývoji v raném mládí, informace o výzkumu pozornosti a paměti dětí s vadou sluchu, o představách a obrazotvornosti, myšlení a řeči a citovém a volném životě u neslyšících dětí.

V knize je definovaný *hluchoněmý jedinec* jako jedinec, který se vlivem částečné ztráty sluchu či naprostého nedostatku sluchu nemohl naučit mateřskému jazyku přirozenou cestou, tedy poslechem a napodobením, a zůstal němý. Němota je autorem chápána jako důsledek hluchoty.

Již v této knize z roku 1940 se objevuje základní problém práce psychologa s neslyšícím dítětem, kterým je důležitost společného komunikačního prostředku, díky kterému může psycholog proniknout k duši dítěte a kterým dítě může vyjádřit

své city, přání, myšlenky a snahy. Celkově jsou informace z jednotlivých výzkumů vzhledem k roku vydání pro dnešní psychologickou práci nerelevantní²⁴, nicméně je zajímavá informace, že při zjišťování představ u neslyšících dětí postupovali psychologové podle vývojových typů představ podle Mihajla Rostohara²⁵.

1992: Ondrej Matuška, Anna Antušeková – Rozvíjanie reči sluchovo postihnutých detí raného a predškolského veku

V publikaci nalezneme kapitoly o sluchové vadě a o komplexní rehabilitaci pro sluchově postižené děti. Na ně navazují informace o zdravotnické, speciálně pedagogické, psychologické a sociální péči. Následují informace o rané a předškolní výchově dětí se sluchovým postižením a významu, který tato výchova pro děti má. V kapitole o rozvíjení řeči postižených dětí raného a předškolního věku autoři popisují cíle a úlohy rozvíjení řeči, zabývají se vývojem dětí v jednotlivých časových obdobích a rozvíjením řeči u dětí se sluchovým postižením s více poruchami.

V knize je opakovaně užíván termín *sluchově postižené dítě*, který dále není specifikován. V knize se nevyskytují žádné informace o znakovém jazyce, kniha klade důraz na rozvíjení mluvené formy jazyka.

V podkapitole *Psychologická starostlivosť* najdeme základní informace o psychologické práci se sluchově postiženým dítětem. Pro psychologa zabývajícího se dětskou vývojovou psychologií mohou být poučné informace o stádiích osvojování řeči. Zajímavá je tabulka v kapitole *Vývin reči u detí*

²⁴ V publikaci musíme brát ohled na rok vydání. Na straně 16 se například dočteme, že kvůli „*ztrátě sluchu je komunikace duše s vnějším světem zničena, duše dětská je o všechny podněty duševní činnosti zprostředkované tímto smyslem ochuzena, a proto duševní vývoj hluchoněmého dítěte se opoždí a není-li zjednána nápravná péče, poznenáhlu ustrne na nižším stupni. Nemožnost naučiti se řeči má pak za následek také nemožnost tvořiti abstraktní pojmy, nemožnost pochopení různých relací a dorozumívání se s ostatními lidmi, což má vliv jak na rozumovou tak i citovou stránku duševního života*“. Nicméně o několik stran dále, na straně 19, Štejerle znakový jazyk nezavrhne a píše, že „*výrazovým prostředkem hluchoněmého jedince, kterým se snaží vyjádřit zážitky, libost, nelibost, přání a pod., je pohyb, posun. Hluchoněmé dítě se snaží napodobiti a vyjádřiti své zážitky pohyby a tak si pomalu osvojuje řeč posunovou*“.

²⁵ Mihajlo Rostohar (1878 – 1966) je považován za prvního českého experimentálního psychologa. Rostohar prosadil zřízení Psychologického ústavu při Masarykově univerzitě v Brně. Ve své teorii vývojových typů představ dělí představy na tři typy. Tyto typy lze určit u dětí předložením obrazce, který děti sledují tak dlouho, dokud sami neuznají, že si objekt pamatují. Poté je předloha odebrána a děti za pomoci různě barevných pastelek mají obrazec reprodukovat. Činnost se opakuje tak dlouho, dokud reprodukce není adekvátní. Psycholog po celou dobu dítě pečlivě sleduje (Švancara, Masarykova univerzita).

z reflexologického a psychologického hľadiska od logopeda Miloše Sováka, ve které vyděluje stádia vývoje řeči a předběžná stádia řeči. Nicméně u tabulky chybí doplňující informace a souvislosti, které by některé pojmy z tabulky vysvětlily. Na tabulku o vývoji řeči navazují informace o rozvíjení řeči různými hrami a rozdělení her podle pedagoga Václava Příhody²⁶. V kapitole jsou informace spíše náhodně vloženy, než aby měly logickou strukturu. Detailněji jsou v knize zpracovány pouze informace o vývoji dítěte v jednotlivých obdobích²⁷. Informace však musíme brát s ohledem na to, že kniha opomíjí znakový jazyk, a případně je využívat jen u dětí se zbytky sluchu, které preferují mluvený jazyk.

1992: Jan Poul – Dítě s vadou sluchu – Jeho včasná výchova v rodině

Publikace vznikla na základě korespondenčního kursu Kliniky Johna Tracyho pro rodiče neslyšících dětí předškolního věku. Publikace poprvé vyšla v roce 1984. Kniha se zaměřuje na vztah mezi rodiči a jejich dětmi. Popisuje vývoj, schopnosti a zájmy dětí v jednotlivých životních obdobích. V knize nalezneme informace o hrách v různých stupních věku, které může rodič využít pro rozvoj svého dítěte.

Autor v knize rozlišuje *děti s vadou sluchu* a *děti s těžkou vadou sluchu*²⁸. Dále používá termín *neslyšící*, kterým označuje všechny děti se ztrátou sluchu.

V podkapitole *Vy a vaše dítě* nalezneme stručné charakteristiky dvouletého, tříletého, čtyřletého a pětiletého dítěte, které jsou zaměřené obecně, a jen občas lze najít doplňující informaci týkající se dětí se sluchovým postižením. Zajímavá je část zaměřená na dětské hry na různých stupních věku, hry jsou v knize popsány hlavně pro práci rodičů s dětmi, ale pomohou i psychologům. Některé hry mohou být nápomocné při poradenské práci, kdy potřebujeme udržet pozornost dítěte, ale současně chceme dítě rozvíjet.

²⁶ Václav Příhoda dělí v knize hry na instruktivní hry, senzomotorické hry, intelektuální hry a kolektivní hry. Každá z těchto skupin zahrnuje další podskupiny.

²⁷ Nejsou zde uvedeny pouze informace o osvojování jazyka. Ale například u dětí od narození do osmého měsíce nalezneme informace o spontánní motorice, o reflexech (Robinsonův uchopovací reflex, Morův reflex, pátrací reflex), o pozornosti dítěte, o vývoji smyslů, o volném konání a účelovém chování dítěte.

²⁸ Autor v publikaci uvádí, že tělesný i duševní vývoj slyšícího a neslyšícího dítěte probíhá podobně. Z toho však vyvozuje závěr, že dítě s těžkou vadou sluchu potřebuje řeč, aby rozumělo sobě i světu. Jelikož dítě nemůže spoléhat jen na oslabený sluch, musí přibrat na pomoc další smysly. My bychom měli dítě vést k tomu, aby se naučilo odezírat.

1996: Miloš Pulda a Mojmír Lejska – Jak žít se sluchovou vadou

Publikace je určena především pro odborné zdravotnické pracovníky a pacienty s vadami sluchu. V knize nalezneme kapitoly o významu sluchu, vadách sluchu a jejich důsledcích, péči o ucho, dále kapitoly o sluchadlech, sluchovém tréninku a odezírání. Mimo obecné informace o hluchotě autoři v knize uvádějí informace o struktuře osobnosti, která zahrnuje složku duševní, tělesnou a společenskou, a o vlivu vady sluchu na duševní život člověka. Nechybí kapitola o důležitosti společenské komunikace. Celkově se snaží podat přehled základních informací spojených s psychologií osobnosti. V dalších kapitolách autoři zpracovávají informace o relaxačních cvičeních, sebezpozorování, optimismu a zakotvení člověka jako společenského tvora v rodině a v dalších vztazích.

V knize užívají autoři termín *sluchová vada/lidé se sluchovou vadou*. Na začátku knihy nalezneme doplňující informace o vadách sluchu. Pohled na neslyšící je zde spíše medicínský, publikace je opět zaměřena na rozvoj mluveného jazyka.

V kapitole *Trocha psychologie nikoho nezabije* se autoři snaží čtenáře okrajově seznámit se základními psychologickými pojmy a s tím, o co se psychologie zajímá. Konkrétně se zaměřují na city, myšlení, představivost, inteligenci a vůli a na to, jak tyto všechny složky propojit, aby naše duševní hygiena byla v rovnováze. V kapitole také popisují konstrukt osobnosti JÁ²⁹ a představují nejznámější typologie osobnosti podle starověkého lékaře Galena³⁰, německo-britského psychologa Hanse Eysencka, který na teorii Galena navázal, a dalších. O duševní hygieně a duševním zdraví se autoři rozepisují v další kapitole *K hygieně tělesné připojíme hygienu duševní*, ve které uvádějí 12 znaků duševního zdraví podle Míčka³¹. Kniha může být obohacující nejen pro psychology a pro jejich práci

²⁹ Psychologický výzkum rozvíjí teorie o osobnosti, které zahrnují konstrukty popisující naši osobnost a vyjadřující vztah k vlastnímu JÁ. Psychologové, zabývající se psychologií osobnosti, se snažili naše JÁ (tedy nás, naši osobnost) definovat a popsat v teoriích, ve kterých osobnost člověka popisovali různými konstrukty JÁ. Více informací o psychologii osobnosti může čtenář najít například v knize *Psychologie osobnosti* od Milana Nakonečného.

³⁰ Galenova teorie zdraví závisí na rovnováze čtyř základních tělesných šťáv. U sangvinika převažuje krev, u flegmatika převažuje hlen, u cholerika převažuje žluč a u melancholika převažuje černá žluč. Více informací o jednotlivých typologiích osobnosti mohou čtenáři najít například v knize *Lexikon psychologie* od Milana Nakonečného.

³¹ Míček uvádí těchto 12 znaků: tělesné zdraví (ve zdravém těle zdravý duch), přirozenost, schopnost čelit nesnázím, nezávislost a sebevláda, objektivní pohled na sebe sama, sebezřetel a sebeakceptace,

s neslyšícími, ale i pro samotné čtenáře se sluchovou vadou, kteří se chtějí sebevzdělávat a poznat sami sebe.

1997: Zuzana Půstová – Psychomotorický vývoj sluchově postižených dětí v předškolním věku

Publikace je rozdělena do dvou částí, první část je zaměřena na psychomotorický vývoj³² a najdeme v ní podkapitoly o vztahu řeči a pohybu, vlivu smyslů na vývoj jedince, orientační tabulku psychomotorického vývoje dítěte od jednoho do šesti let, informace o vývoji sluchově postiženého dítěte a autorka uvádí také některé faktory ovlivňující psychomotorický vývoj sluchově postiženého dítěte. Druhá část se zabývá praktickými psychomotorickými cvičeními, jejich typy a přínosem a pokyny pro cvičení se sluchově postiženými.

V publikaci je užít všeobecný termín *sluchové postižení*, který zahrnuje velkou škálu ztrát sluchu. Důraz je kladen na rozvoj řeči.

Informace mohou být nápomocné pro psychology zabývající se dětskou vývojovou psychologií a pro psychology, kteří diagnostikují děti se sluchovým postižením. Autorka v knize zdůrazňuje, že nesmíme zapomínat na individuální odlišnosti a že si musíme dávat pozor na tzv. škatulkování, ke kterému mají psychologové občas sklony. Zajímavá je tabulka z úvodu publikace, která zaznamenává jednotlivé etapy vývoje dítěte od jednoho do šesti let věku, ve které autorka u jednotlivých etap stručně uvádí stupně vývoje hrubé a jemné motoriky, smyslového vnímání, rozvoje hry a řeči.

1997: Zoja Šedivá – Rozvíjení sociálních dovedností sluchově postižených 1

Příručka je zaměřena na zvládání důležitých životních situací u sluchově postižených. Nalezneme v ní informace o sociální inteligenci sluchově postižených osob, o jejich komunikačních problémech, mimovolním učení, sociální separaci

odvaha ke stálému začínání, spokojenost a tichá radostnost, jemnost a smysl pro krásu, akceptace lidí, zmenšování vlastního já, výrazný smysl pro etiku. Informace jsou převzaté z knihy Duševní hygiena od Libora Míčka z roku 1984, která se zabývá ochranou duševního zdraví.

³² Psychomotorickým vývojem zde rozumíme vzájemnou vazbu vývoje psychického a tělesného. Vývoj jedince probíhá v jednotlivých vývojových etapách a je u každého zcela jedinečný.

a ochranném výchovném stylu³³. Následují informace o nácviku zvládání důležitých životních situací, které vycházejí ze zkušeností ze světa i z České republiky. Autorka se dále zaměřila na komunikaci, základy společenského chování, asertivitu, pasivitu a agresivitu. V knize je uveden přehled sociálních situací, ve kterých je podle autorky potřebné rozvíjet sociální dovednosti³⁴, například situace při nákupu, v dopravě, při telekomunikaci, u soudu či při nějaké společenské události.

V knize nalezneme termín *sluchově postižení lidé*, kterým autorka označuje všechny lidi s vadou sluchu. V publikaci má své místo vedle mluvené podoby jazyka i znakový jazyk.

V knize nalezneme informace, které bychom mohli zařadit do sociální psychologie a které by psychologové mohli využít při práci nejen s neslyšícími dětmi, ale i neslyšícími dospělými, kteří mají problém v různých životních situacích, ve kterých nemají dostatečné zkušenosti pro volbu adekvátního chování.

1998: Zoja Šedivá – Rozvíjení sociálních dovedností sluchově postižených 2

Příručka navazuje na předchozí díl zaměřený na zvládání důležitých životních situací. Na začátku publikace rozlišuje autorka sociální interakci, sociální inteligenci a sociální obratnost sluchově postižených osob. Následuje charakteristika nácviku sociálních a percepčních dovedností v sociální oblasti formou her. Příručka je uzavřena popisem nácviku sociálního chování v interakci, kde jsou sepsána pravidla společenského chování, prosociálního jednání³⁵, asertivity a komunikace.

³³ Ochranným rodinným stylem se rodiče snaží co nejvíce usnadnit svému dítěti život. Děti bývají v dospělosti nesamostatné a pasivní. Ochranný styl se často objevuje v rodinách s postiženým dítětem, kde se rodiče bojí své dítě jakkoliv zatížit.

³⁴ V souvislosti se sociálními dovednostmi autorka zmiňuje pojem sociální inteligence, který charakterizuje jako schopnost chápat vztahy mezi lidmi a tyto vztahy účinně ovlivňovat. Sociální inteligence je také označována jako sociální obratnost nebo kompetence, na jejímž základě je jedinec schopen kontrolovat danou sociální interakci. Sociální inteligence patří mezi oblasti, jež mohou být negativně ovlivňovány sluchovým postižením. Autorka dále vybrala čtyři příčiny, které mohou mít za následek nižší sociální inteligenci: komunikační problémy, mimovolní učení, sociální separace a ochranný výchovný styl.

³⁵ Prosociální chování je chování, které se projevuje pomocí druhým za účelem přinést jim užitek nebo jim udělat radost.

V knize nalezneme termín *sluchově postižení lidé*, kterým označuje všechny lidi s vadou sluchu.

Kniha je více zaměřena na mezilidské vztahy³⁶ a sociální chování na ně navázané. Opět bychom informace zařadili do sociální psychologie³⁷. Druhá část publikace zaměřená na nácvik jednotlivých situací může být nápomocná pro psychology pracující s neslyšícími, kteří si nevěří při komunikaci a nejsou si jisti společenskými normami v majoritní slyšící společnosti.

2001: Věra Strnadová – Jak se úspěšně vyrovnávat se ztrátou sluchu

Kniha se zabývá dopadem ztráty sluchu na psychiku člověka. Autorka v ní vychází z vlastních zkušeností a dává čtenářům prostřednictvím publikace rady, jak se vyrovnat se sluchovou ztrátou tak, aby kvalita jejich života trpěla co nejméně. Kniha je určena pro ohluchlé osoby, tedy ty, které ztratily sluch po osvojení mluvené formy jazyka, a členy jejich rodiny, kteří se se ztrátou sluchu musí vypořádat. V knize můžeme najít kapitoly o tom, jak lidé přicházejí o sluch, o telekomunikačních zařízeních a službách a informace o orientaci v prostředí.

Autorka v knize popisuje náročné životní situace, například jak prožívání ztráty sluchu ovlivňuje životní období, ve kterém se lidé při ztrátě sluchu nacházejí nebo to, jak může ohluchnutí ovlivnit rodinný život. Věnuje se také tématu prožívání ztráty a seznamuje nás s jednotlivými fázemi při vyrovnávání se se ztrátou sluchu³⁸. Informuje nás o nebezpečí v podobě depresí, izolace, uzavření se a krize identity, dále o důležitosti komunikace a jejím vlivu na mezilidské vztahy.

³⁶ Ty je možné podle autorky chápat jako interpersonální postoje a interpersonální interakce, v nichž chování osoby jedné je podnětem k chování osoby druhé, a naopak. V širším pojetí jsou mezilidské vztahy procesem, v němž se individua vzájemně stimulují, reagují na sebe a rozvíjejí tak řetěz akcí a reakcí. Rovnováhu v mezilidských interakcích tvoří vzájemná závislost změn chování a emočních vztahů.

³⁷ Milan Nakonečný ve své knize uvádí pojetí sociální psychologie od psychologa W. Herknera, který tvrdil, že „sociální psychologie je věda o interakcích mezi individui ... popisuje a vysvětluje interakce mezi individui i příčiny a důsledky těchto interakcí“ (2009, str. 11).

³⁸ Autorka uvádí fáze podle psycholožky Elizabeth Küblerové-Rossovové, která se prvotně zabývala fázemi smutku a umírání. Fáze jsou však přenositelné i na další situace. Mezi tyto fáze patří šok a popření, hněv, smlouvání, deprese a nakonec přijetí. Rozvedené informace o fázích smutku a umírání může čtenář nalézt například v knize *Hovory s umírajícími* od Elizabeth Küblerové-Rossovové.

2003: editor Elena Amtmannová – Liečebno-pedagogická diagnostika

Sborník zahrnuje články ze semináře na pedagogické fakultě v Bratislavě. Nalezneme v něm informace o psychologické diagnostice a poradenských službách pro děti se sluchovou vadou předškolního věku. Sborník se zabývá cíli psychodiagnostiky, poradenskou prací pro sluchově postižené děti a speciálně psychologickou diagnostikou. V souvislosti s psychologickou diagnostikou u dětí se sluchovým postižením podává informace o komunikačních bariérách, o věkové osobitosti v návaznosti na sluchovou vadu, o časovém rozpětí práce s dítětem, o směru psychologického působení, které začíná u spolupráce s rodinou a končí u diagnostikování dítěte. Publikace se dále zabývá poradenskou službou pro rodiny s dětmi se sluchovou vadou a upozorňuje na nedostatky v odborné péči o děti se sluchovou vadou.

Ve sborníku se často objevuje termín *sluchově postižené dítě*. Ztráta sluchu je zde specifikována jen, pokud to vyžadují okolnosti.

Z psychologického hlediska bychom v publikaci věnovali pozornost psycholožce Ľubici Kročanové, která se věnuje psychologickému poradenství a diagnostice dětí s poruchami sluchu na Slovensku. Kromě základních informací o poradenské práci psychologa a diagnostice dětí s poruchami sluchu, u které zdůrazňuje individuální přístup k dítěti zohledňující velikost ztráty sluchu, nalezneme i informace o zvolených diagnostických metodách³⁹, které ve své praxi využívá.

2005: editoři Pavel Říčan a Dana Krejčířová – Dětská klinická psychologie

Kniha podává nejdůležitější informace z oblasti psychodiagnostiky, psychoterapie a klinického poradenství. Kapitola o psychodiagnostice přináší přehled nejdůležitějších diagnostických metod. Publikace vyšla v několika upravených vydáních, autoři se v ní snaží zachytit aktuální přehled nových metod a knihu doplňují o nové poznatky. V knize z roku 2005 přibýly kapitoly o poruchách řeči a o agresivitě v dětském věku. Část spisu je věnována psychologii

³⁹ Kročanová uvádí, že ve své praxi využívá nejčastěji Leiterovu mezinárodní performační škálu (LIPS), Termann-Merillovu inteligenční škálu, Wechslerovu inteligenční škálu (WISC) a Ravenovy progresivní matice.

nemocných a zdravotně postižených dětí. V této části nalezneme informace o reakci rodiny na sdělení závažné diagnózy u dítěte, o rodinném kontextu nemoci, informace o problematice viny a odpovědnosti u přenašečů vad. Následují kapitoly zaměřené na sluchově postižené děti od autorek Vymlátilové a Šedivé.

Na začátku kapitoly zaměřené na vady sluchu u dětí Vymlátilová uvádí dělení dětí na *nedoslýchavé*, *neslyšící* a *ohluchlé*, které podrobněji vysvětluje a dále nás seznamuje s tím, že v této části knihy se bude zabývat právě *neslyšícími dětmi*⁴⁰.

V části zaměřené na neslyšící a psychologii Vymlátilová uvádí obecné informace o vadách sluchu u dětí, o vývoji neslyšícího dítěte zaměřeném nejen na vývoj řeči, faktorech ovlivňujících psychický vývoj dítěte, o neurotických projevech a poruchách chování, psychodiagnostice, terapeutických postupech a psychoterapii rodičů. Jednotlivé informace jsou logicky a přehledně zpracovány a autorka v kapitole nezapomíná ani na specifika u dětí s kochleárními implantáty.

V kapitole *Sluchově postižené dítě ve výchovně-vzdělávacím procesu* se Šedivá zamýšlí nad výchovně-vzdělávacím procesem sluchově postiženého dítěte. V této kapitole také nalezneme informace o diagnostických metodách⁴¹ užívaných v České republice. Šedivá využívá obecný termín *sluchově postižené dítě*.

2006: editor Dagmar Opatřilová – Pedagogicko-psychologické poradenství a intervence v raném a předškolním věku u dětí se speciálními vzdělávacími potřebami

Publikace vznikla jako učební text pro studenty Pedagogické fakulty Univerzity Masarykovy. Na začátku publikace nalezneme obecné kapitoly o charakteristice novorozeneckého, kojeneckého, batolecího a předškolního období. Následuje kapitola zaměřená na obecné principy psychického vývoje a psychologický pohled na znevýhodnění a jeho vliv na jedince. V dalších kapitolách nalezneme obecné informace o zdravotním postižení a zdravotních znevýhodněních, pedagogickém poradenství, intervenci, diagnostických metodách,

⁴⁰ Vymlátilová neslyšící děti charakterizuje jako děti s vadou sluchu větší než 90 dB, kterým ani sluchadla neumožňují slyšet a rozeznávat zvuky.

⁴¹ Šedivá uvádí, že nejčastějšími metodami, které se při psychodiagnostice neslyšících dětí objevují, jsou Ravenovy progresivní matice, WISC a Leiterova mezinárodní performační škála.

důležitých prostředcích předškolního vzdělávání a informace o specifikách vývoje a včasné pedagogické intervence u dětí se zrakovým postižením. V poslední kapitole popisují specifika vývoje a důležitost včasné pedagogické intervence u dětí se sluchovým postižením. Horáková nás v kapitole *Specifika vývoje a včasná pedagogická intervence u dětí se sluchovým postižením* seznamuje se současným pojetím oboru surdopedie, psychometrickým vývojem dítěte se sluchovým postižením, pedagogickým poradenstvím a intervencí v raném a předškolním věku, možností rehabilitace dětí se sluchovým a duálním postižením.

Autoři v knize používají označení *sluchové postižení/vada sluchu*. Pokud situace vyžaduje další informace, upřesňují ztrátu sluchu z medicínského hlediska⁴².

Z psychologického hlediska jsou zajímavé informace v podkapitole *Diagnostika sluchového postižení*. Přinosilová zde uvádí, jak může sluchová vada významně narušit psychický vývoj dítěte a jak může být dítě v některých případech sociálně omezováno. Pokud si včas neosvojí vhodný způsob komunikace, může dojít k opoždění kognitivních procesů dítěte. Dále autorka uvádí, jaké diagnostické metody při práci s dětmi s vadou sluchu používá⁴³.

2006: Zoja Šedivá – Psychologie sluchově postižených ve školní praxi

Autorka v publikaci vychází ze své dlouholeté praxe při práci ve speciálně pedagogických centrech a školách se sluchově postiženými dětmi. V první části se autorka zabývá obecně sluchovou poruchou, v druhé části se zabývá vlivem sluchové poruchy na psychické funkce, více se rozepisuje o inteligenci, řeči a sociální oblasti. Ve třetí části popisuje komunikační a vzdělávací metody a jejich východiska. Ve čtvrté části se zabývá specifiky psychologické diagnostiky,

⁴² Z medicínského hlediska autoři vydělují *neslyšící děti*, které mají ztrátu sluchu vyšší než 110 dB a děti ani s kompenzačními pomůckami neslyší mluvenou řeč. *Děti s velmi těžkou poruchou sluchu*, kdy je sluchová ztráta vyšší než 91 dB a *děti s těžkou nedoslýchavostí*, kde je sluchová ztráta v rozmezí 71 – 90 dB. *Nedoslýchavé děti* jsou schopny vnímat řeč prostřednictvím sluchadla a mohou se naučit mluvit. Autorky neopomíjí znakový jazyk, který doporučují při zachovaných zbytcích sluchu a u neslyšících dětí.

⁴³ Při diagnostice dětí v kojeneckém období užívá autorka běžné vývojové škály. Dále autorka uvádí, že pro diagnostické účely v předškolním věku se využívají Stanford-Binetův test a Barenvé Ravenovy progresivní matice. Úroveň motorických funkcí lze v předškolním věku vyšetřit Orientačním testem dynamické praxe. Ve školním věku se využívají zejména Test kresby lidské postavy, Matějčkův test obkreslování obrázků a Wechslerův inteligenční test či opět Ravenovy progresivní matice. Také upozorňuje na to, že v případě dětí se sluchovými vadami je nutno odlišit výkon v oblasti neverbálních rozumových schopností od úrovně verbálních schopností.

konkrétně obecnou inteligencí, strukturou inteligence, verbální a neverbální inteligencí, specifickými poruchami učení a chování, vývojovými poruchami řeči, mentální poruchou a pervazivní vývojovou poruchou⁴⁴, autismem, osobností neslyšících osob a na konci čtvrté části uvádí příklady vyšetření sluchově postiženého dítěte. Následuje část o výchovně vzdělávacím procesu u sluchově postižených, kde popisuje specifika výchovy, ranou péči a speciálně pedagogická centra, jednotlivé rehabilitační a komunikační metody. Dále se zaměřuje na mateřské školy, školní zralost, školní zařízení a s nimi spojenou otázku integrace a vzdělávání, čtení sluchově postižených a adaptaci osob se sluchovým postižením v životě.

Autorka používá termín *sluchové postižení*, kterým obecně označuje osoby se ztrátou sluchu. Pokud uvedené informace vyžadují upřesnění, uvádí stupeň sluchové poruchy podle organizace WHO⁴⁵.

V knize převážně nalezneme informace o neslyšících ve spojení se školní psychologií, které se autorka ve své práci s neslyšícími věnuje. Pro psychology zabývající se psychodiagnostikou stojí za povšimnutí kapitola *Specifika psychologické diagnostiky sluchově postižených*, ve které naleznou rady a zkušenosti autorky. Dále zajisté ocení přehled nejčastěji užívaných testů a metod⁴⁶ při práci se sluchově postiženými, uvedený v závěrečné části publikace. V knize nalezneme informace, za jakých podmínek je vhodné využít některé metody a jaké informace můžeme od sluchově postižených získat, nicméně chybí širší charakteristika jednotlivých metod a další upřesňující informace. Jak sama autorka

⁴⁴ Pervazivní vývojová porucha – všepřonikající porucha, při které je vývoj dítěte narušen v mnoha směrech.

⁴⁵ WHO – World Health Organization (Světová zdravotnická organizace) uvádí tyto stupně sluchové poruchy: žádná porucha do velikosti ztráty 25 dB na lepším uchu, lehká porucha při velikosti ztráty 26 až 40 dB na lepším uchu, střední porucha při velikosti ztráty 41 až 60 dB na lepším uchu, těžká porucha při velikosti ztráty 61 až 80 dB na lepším uchu a velmi těžká porucha, včetně hluchoty, při ztrátě vyšší než je 81 dB na lepším uchu.

⁴⁶ Podle abecedy zde autorka uvádí přehled nejčastěji užívaných testů a metod při práci se sluchově postiženými v České republice. Podrobné informace k jednotlivým metodám si musí každý čtenář dohledat sám. Zmíněny jsou tyto metody: B-JEPI, Číselný čtverec, Domino, DOI, EOD, Hiskey-Nebraska Test of Learning Aptitude, I-S-T 2000 R, K-ABC, Kresba postavy, Leiterova mezinárodní performační škála, Názorové řady, PDW, Projektivní interview, PEP-R, Ravenovy progresivní matice barevné, Ravenovy progresivní matice, Test laterality, Test obkreslování, Test rodinných vztahů, TIP, Test školní zralosti, VIT, WISC-III. Informace k jednotlivým testům je možné dohledat například v knize *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*.

v úvodu píše, publikace neklade nárok na teoretickou hloubku a úplnost zmiňovaných témat.

2007: Anna Kucharská – Obligatorní diagnózy a obligatorní diagnostika ve speciálně pedagogických centrech

Autorka se v publikaci zabývá problematikou obligatorní diagnózy a diagnostiky zdravotně postižených dětí v pedagogicko-psychologických poradnách. Nalezneme zde přehled výsledků šetření ve speciálně pedagogických centrech, které proběhlo v roce 2006 zadáním dotazníků, informace o speciálně pedagogických centrech a obligatorní diagnóze, postupech v diagnostice žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Část knihy je poté rozdělena podle jednotlivých postižení a poruch. Doušová a Šauerová zpracovaly podkapitulu *Obligatorní diagnózy a obligatorní diagnostika ve speciálně pedagogickém centru pro děti a žáky se sluchovým postižením*.

V knize je používán všeobecný termín *sluchové postižení*, informace o ztrátě sluchu jsou doplněny, pokud to vyžaduje povaha kapitoly.

Knihy je určena převážně pro psychology pracující ve Speciálně pedagogických centrech a podobně zaměřených organizacích. Informace o diagnostice a osobní zkušenosti z práce s postiženými dětmi mohou pomoci nově nastupujícím psychologům nejen v práci s dětmi se sluchovým postižením, ale i v práci s dalšími druhy postižení. Tito psychologové nesmí zapomínat na diferenciální diagnózu, při které si musí dávat pozor, aby nezaměnili diagnózu jednoho problému za jiný⁴⁷. V metodické příručce oceňuji zařazení kapitol zaměřených na různé poruchy a postižení, nicméně pro celkovou práci psychologa s dětmi a žáky se sluchovým postižením je dobré dohledat si další informace o jednotlivých diagnostických testech a další doplňující informace.

2007: Miloň Potměšil – Sluchové postižení a sebereflexe

Hlavním tématem této publikace je sebereflexe neslyšících. Kniha nás seznamuje s výzkumem, který na téma sebereflexe proběhl na vzorku 327 sluchově

⁴⁷ Například se několikrát při diagnostice stalo, že dítěti byla diagnostikována porucha autistického spektra, i když dítě mělo sluchovou vadu. Vzniklé komunikační problémy a vzorce chování měly jiné činitele, než které jim přisoudil psycholog.

postižených dětí v České republice. Na základě výzkumu autor sestavil zásady, které by mohly napomoci výchovné práci v oblasti sebereflexe sluchově postižených dětí a v návaznosti na toto téma by pomohly ovlivnit další faktory, například proces socializace. V první části knihy autor vymezuje předmět práce, popisuje osobnost dítěte a jeho vývoj s ohledem na sluchové postižení. Vymezuje cílovou skupinu z hlediska psychického vývoje, sebereflexe a surdopedie. Zde se zaměřil na socializaci dítěte se sluchovým postižením ve škole, na inteligenci a její strukturu, vývoj intrapersonální a interpersonální inteligence, problémy v morálním vývoji, podíl výchovy v rodině na výstavbě sebereflexe a na to, jak sociální klima může ovlivnit sluchově postižené. Popisuje projekt PATHS – Promoting Alternative Thinking Strategies, který se snaží o rozvoj emocionálních a sociálních kompetencí, snížení agresivity a zvýšení sociální adaptability u dětí ve školním věku. V druhé části zabývající se výzkumem srovnává sociální klima a sebereflexi u respondentů se sluchovou vadou a u respondentů bez sluchové vady. V poslední části se autor snaží převést poznatky z výzkumu do praxe a upozorňuje na vývojová specifika sluchově postižených dětí podle jednotlivých období. Tato období dělí na období raného věku, předškolního věku a školního věku.

Autor využívá všeobecný termín *sluchové postižení*. Pokud to okolnosti vyžadují, například v části o výzkumu a získaných datech, uvádí doplňující informace o velikosti ztráty sluchu.

Do podkapitoly *Osobnost dítěte a její vývoj s ohledem na sluchové postižení* autor vybral sérii pěti vývojových kroků ustálení sociálního vztahu od Radke-Yarrowové⁴⁸, sebepojetí od Vágnerové⁴⁹ a další vybrané charakteristiky jednotlivých vývojových etap dítěte. Celkově autor věnuje velkou část knihy vývoji dětí a adolescentů, zahrnuje teorie několika autorů, s ohledem na sebepojetí dětí

⁴⁸ Radke-Yarrowová uvádí pět kroků ustavení sociálního vztahu. Prvním krokem je vytvoření hranice mezi sebou samým a externím prostředím. Druhým krokem je schopnost diskriminace mezi lidskými bytostmi a neživými objekty. Třetím krokem je schopnost odlišení matky a ostatních osob. Čtvrtým krokem je vypěstování specifických očekávání směrem k matce. Posledním pátým krokem je naprostá důvěra dítěte k matce a vzrůstající nedůvěra vůči ostatním osobám. Marian Radke-Yarrowová byla americká dětská psycholožka. Do češtiny nebyly přeloženy žádné její publikace.

⁴⁹ Vágnerová vývoj sebepojetí kojence dělí do tří fází. Na počátku si kojenec uvědomuje vlastní tělo a aktivity, které vykonává. Ve druhé fázi si dítě na úrovni syntézy uvědomuje vlastní tělo a současné spojení s citovými prožitky. V poslední fázi si kojenec uvědomuje trvalost vlastní existence. Marie Vágnerová je významná česká psycholožka zabývající se převážně vývojovou psychologií. Více informací o vývoji dětí můžeme nalézt v její knize *Vývojová psychologie – dětství a dospívání*.

a jejich sebereflexi, méně prostoru věnuje vývoji jazyka a řeči. Informace o sebepojetí můžeme vyčíst i z části zpracovávající samotný výzkum, ve kterém jsou data přehledně zpracována do tabulek a grafů.

2007: Věra Procházková, Petr Vysuček – Jak komunikovat s neslyšícím klientem?

V první části publikace se psycholožka Věra Procházková (nyní Doušová), působící ve speciální psychologické poradně pro sluchově postižené při Informačním centru rodičů a přátel sluchově postižených, o. s., věnuje vysvětlení základních pojmů spojených se sluchovou vadou, jazyku a jeho významu pro člověka, upozorňuje na vliv jazyka na vývoj osobnosti. Dále se zaměřuje na důsledky nevhodného přístupu ke specifickým potřebám osob s vadami sluchu, v této kapitole se také věnuje kořenům agresivního či nevhodného chování osob s vadou sluchu a diskriminaci neslyšící menšiny. V druhé části se Vysuček zabývá historií neslyšících, identitou neslyšícího člověka, komunikací neslyšících a znakovým jazykem.

Procházková na začátku knihy poukazuje na terminologické rozdělení lékařské⁵⁰ a kulturně antropologické, které odkazuje na jazykovou a kulturní menšinu, do které náleží neslyšící i nedoslýchaví. Pro všeobecné označení užívá termín *vada sluchu*. Za povšimnutí stojí i specifikace, často uváděná v anglicky psané literatuře, *neslyšící dítě neslyšících rodičů*⁵¹ či *neslyšící dítě slyšících rodičů*.

Užitečné informace mohou psychologové najít v části *Důsledky nevhodného přístupu ke specifickým potřebám osob s vadami sluchu*. Procházková zde uvádí, s jakými osobnostními znaky se setkává ve své psychologické praxi⁵². Publikace je

⁵⁰ Podle lékařského hlediska odlišuje lehce, středně a těžce nedoslýchavé. Dále rozlišuje prelingválně a postlingválně ohluchlé.

⁵¹ V souvislosti s tímto označením uvádí, že je již delší dobu vědecky ověřeno, že neslyšící děti neslyšících rodičů se rozvíjejí velmi dobře a přirozeně, a to jak sociálně, tak intelektově a že v dospělosti naprosto normálně a plnohodnotně prosperují. Výzkumy také potvrdily, že používání znaků v komunikaci s neslyšícími dětmi, má velmi kladný vliv na jejich vývoj.

⁵² Procházková mezi osobnostními znaky neslyšících uvádí nedotvořenou nestabilní identitu, limitované sociální schopnosti, dětinské a sebestředné chování, které se může projevovat například agresí, neschopností empatie či netaktním chováním. Dále uvádí méněcennost a přílišnou důvěřivost, hluboké narušení komunikace s nejbližším okolím, vznik citové deprivace, nerozvinutí potenciálu, nedostatečné naplnění svých potřeb a potíže při navazování vztahů. Dále se objevují psychické potíže, jako je úzkost, deprese a pocit vykořeněnosti.

určena pro zefektivnění práce profesionálů s klienty s vadou sluchu s důrazem na zohlednění specifických potřeb těchto klientů. Profesionálům pracujícím s lidmi se sluchovými vadami by kniha měla pomoci pochopit jejich myšlení a prožívání.

2007: editoři Eva Škodová a Ivan Jedlička – Klinická logopedie

V knize nalezneme základní vymezení klinické logopedie. Jsou zde popsány teorie a koncepce logopedie a logopedické péče a systém profesní přípravy klinického logopeda. Následují kapitoly popisující jednotlivé poruchy, ve kterých nalezneme přehledně zpracované základní informace z klinické logopedie. Informace o psychologii a neslyšících jsme našli v kapitole *Vady sluchu z hlediska klinické psychologie* od autorky Vymáčilové.

V knize se objevují obecné termíny *neslyšící* a *sluchově postižení*, kam se obecně zařazují děti nedoslýchavé, neslyšící i ohluchlé. Autorka dále uvádí, že se v textu bude zabývat dětmi neslyšícími⁵³.

V kapitole *Vady sluchu z hlediska klinické psychologie* nás autorka seznamuje s vývojem⁵⁴ neslyšícího dítěte, s faktory⁵⁵, které ovlivňují psychický vývoj neslyšícího dítěte, dále s osobností neslyšícího dítěte, neurotickými projevy a poruchami chování, psychodiagnostikou⁵⁶ a terapeutickými postupy při práci s dětmi s vadou sluchu. Následují informace o psychologické práci vztahující se k problematice kochleárního implantátu, k tomu uvádí, jaká psychologická kritéria jsou brána v potaz při výběru kandidátů, informace o etickém přístupu, psychologické diagnostice, poradenství a psychoterapii před operací kochleárního

⁵³ Sluchová vada u neslyšících dětí je vyjádřena v audiometrické klasifikaci. U neslyšících dětí je ztráta sluchu větší než 90 dB a ani sluchadlo neumožní dítěti porozumět mluvené řeči.

⁵⁴ Autorka uvádí, že rozdíl mezi dítětem se sluchovým postižením a slyšícím dítětem je zpočátku téměř nepostřehnutelný. Ze začátku prochází stejnými fázemi, i neslyšící kojenec si brouká a žvatlá, nicméně žvatlání končí mezi 17. a 26. týdnem, když neslyší svůj hlas a nedostává zpětnou vazbu.

⁵⁵ Autorka mezi faktory ovlivňujícími psychický vývoj dítěte uvádí závažnost sluchové vady, konkrétně dobu vzniku vady a stupeň ztráty, dále poznávací procesy, kam řadí konkrétní činnosti, například manipulaci s předměty a pozorování, bezděčné učení ke kterému dochází nepřetržitým kontaktem dítěte s okolím, sociální chování, poruchy učení, přístup rodičů a separaci dítěte od rodiny, ke kterému docházelo hlavně v minulosti, kdy byly děti umístovány na internáty při školách pro sluchově postižené.

⁵⁶ U diagnostických metod rozděluje autorka děti do několika období. V kojeneckém a batolecím věku používá nejčastěji Gesselovův test a škálu Bayleyové. V předškolním věku podává Stanford-Binetovu zkoušku, Ravenovy barevné progresivní matice, Leiterovu performační škálu. U dětí školního věku užívá Pražského dětského Wechslera. Kromě těchto testů zaměřených na kognitivní schopnosti dětem zadává Kresbu lidské postavy podle Goodenoughové, Test obkreslování od Matějčka a další.

implantátu. Autorka v kapitole uvádí některé výsledky klinických vyšetření dětí s kochleárním implantátem, informace o zařazování dětí do škol a informace o spolupráci centra kochleárních implantací se speciálně pedagogickými centry.

2009: editoři Dana Krejčířová, Marie Vágnerová, Mojmír Svoboda – Psychodiagnostika dětí a dospívajících

Autoři se vznikem této knihy snažili vytvořit samostatný text, který pojednává o dětských diagnostických metodách. V přehledu diagnostických metod je uveden jejich popis a možnosti jejich využití. Autoři touto knihou navazují na průkopnické dílo klinického psychologa Josefa Švancary, které poprvé vyšlo v roce 1971 pod názvem *Diagnostika psychického vývoje*. Kniha je rozdělena do pěti částí. První část se zabývá metodologickými otázkami, druhá část klinickými metodami, třetí část testovými metodami, čtvrtá část speciálními otázkami dětské diagnostiky a pátá část psychologickou dokumentací a psychologickými nálezy. Ve čtvrté části zabývající se speciálními otázkami dětské diagnostiky nalezneme podkapitulu od Vágnerové zaměřenou na smyslově a motoricky postižené děti, konkrétněji na sluchově postižené dítě.

V podkapitole *Sluchově postižené dítě* autoři užívají obecné pojmy *sluchově postižené dítě*, *sluchově handicapované dítě*. Pro specifikaci užívají termíny z audiologického hlediska⁵⁷. Často se v publikaci objevuje také označení *těžké sluchové postižení*.

V podkapitole *Sluchově postižené dítě* najdeme informace o vývoji sluchově postiženého dítěte v jednotlivých obdobích, na které navazuje diagnostické doporučení s informacemi o vhodných diagnostických metodách⁵⁸, zařazení

⁵⁷ Z hlediska závažnosti sluchového postižení diferencují *děti neslyšící*, u nichž je ztráta sluchu větší než 110 dB a které nejsou vůbec schopny slyšet mluvenou řeč, *děti s velmi těžkou sluchovou poruchou* či *zbytky sluchu*, u nichž je sluchová ztráta větší než 91 dB a které nejsou schopny vnímat mluvenou řeč přijatelným způsobem ani s pomocí sluchadla, i když některé neřečové zvuky slyší, *děti s těžkou nedoslýchavostí*, jejichž sluchová ztráta dosahuje rozmezí 71 až 90 dB a kterým kvalitní sluchadlo může pomoci vnímat řeč.

⁵⁸ V publikaci se nacházejí podobné testy jako v knize *Klinická logopedie*. Základ opět tvoří v kojeneckém a batolecím věku Gesselův test a škála Bayleyové. V předškolním věku Stanford-Binetova zkouška, Ravenovy barevné progresivní matice, Leiterova performační škála. U dětí školního věku Pražský dětský Wechsler doplněný o Kresbu lidské postavy podle Goodenoughové a Test obkreslování od Matějčka. V této publikaci je testům věnováno více prostoru. Při vyšetření sluchově postiženého dítěte, jehož účelem je doporučení vhodného školského zařízení, autoři

sluchově postiženého dítěte do školy, profesním poradenství, osobnosti sluchově postiženého dítěte a možnostech diagnostiky sluchově postiženého dítěte.

2010: editor Miloň Potměšil – Psychosociální aspekty sluchového postižení

Cílem knihy je ukázat rezervy v pojetí výchovy a vzdělávání dětí se sluchovou vadou. V první části knihy se autor zamýšlí nad sluchovým postižením a hodnotovou orientací. Následuje kapitola o znakovém jazyce, která zahrnuje informace o RVP – Rámcovém vzdělávacím programu, který funguje jako vzdělávací kurikulum a program by měl být nositelem jazykového povědomí, dále informace o vývoji jazyka u neslyšících dětí, jazyku a jazykovém vzdělávání a výzkumu zabývajícím se znakovým jazykem. V další části autoři informují o úpravě testu WISC-III pro potřeby vyšetření dětí se sluchovým postižením. Následují kapitoly o tom, jak se integrace projevuje v praktickém životě lidí se sluchovým postižením a jaký vliv má kariérní poradenství na vstup žáků se sluchovým postižením na trh práce.

Kromě obecných termínů *sluchově postižené děti* a *neslyšící děti*, které užívá Potměšil, autorka Potměšilová rozlišuje *sluchovou vadu* a *sluchové postižení*⁵⁹.

Z psychodiagnostického hlediska je zajímavou kapitolou této knihy kapitola *Úprava testu WISC-III*⁶⁰ *pro potřeby vyšetření dětí se sluchovým postižením* od Potměšilové. Autorka dále poukazuje na to, že děti se sluchovým postižením bývají při psychologickém vyšetření často znevýhodněny, jejich výsledky z vyšetření se na první pohled zdají být ve srovnání se slyšícími vrstevníky horší. Za důvody takového podhodnocení považuje na jedné straně komunikační bariéru a na druhé straně absenci odpovídajících norem pro populaci se sluchovým postižením, především pak chybějící úpravy testů pro lidi se sluchovým postižením.

doporučují především WISC-R Performance Scale for Deaf Children, u kterého uvádějí i informace o postupu administrace při práci se sluchově postiženým dítětem.

⁵⁹ Sluchovou vadu definuje jako poškození orgánu nebo jeho funkce tak, že je nějakým způsobem snížena kvalita či kvantita slyšení. Sluchové postižení je širší termín, který zahrnuje i sociální důsledky, včetně řečového defektu.

⁶⁰ Test WISC-III je určen pro děti od 6 do 16 let, poskytuje možnost komplexnější neuropsychologické analýzy výsledků v diagnostice dětí se specifickými poruchami učení. Test měří inteligenci, již pojímá jako složitou globální funkci, která je složena z řady dílčích vzájemně nezávislých schopností (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2009). Test WISC-III je jeden z nejrozšířenějších testů užívaných pro měření inteligence u dětí se sluchovým postižením nejen v České republice, ale i v zahraničí.

2014: Martina Muknšnáblová – Péče o dítě s postižením sluchu

V knize nalezneme informace o poskytování kvalitní péče zdravotníky (konkrétně o ošetrovatelské péči a kompetencích sester) a pedagogy dítěti se sluchovou vadou. Jsou zde kapitoly o základních druzích sluchového postižení, o příčinách postižení, možné prevenci, diagnostice, způsobech terapie a rehabilitace. Z psychologického hlediska zde můžeme najít informace o tom, jaké důsledky má sluchové postižení na psychický vývoj dítěte nebo jaký vliv má sluchové vnímání na psychomotorický vývoj dítěte v jednotlivých životních obdobích⁶¹. Jedna z kapitol je věnována potřebám dítěte se sluchovým postižením.

Autorka v knize používá všeobecný termín *postižení sluchu*, kterým označuje velkou škálu sluchových vad. V knize dále neuvádí žádné specifikace⁶².

V podkapitole *Důsledky sluchového postižení na psychický vývoj dítěte*, nalezneme obecné informace. Více se zde autorka rozepisuje a zaměřuje jen na období, kterými si musí rodiče a děti projít po odhalení sluchové vady⁶³. Také zde uvádí psychomotorický vývoj zdravého dítěte, kde největší důraz klade na vývoj řeči, na který navazuje poznámkami o tom, jak se projevuje a vyvíjí dítě s postižením sluchu.

5.2 Přehled knih v anglickém jazyce

BRADEN, Jeffery P. *Deafness, Deprivation, and IQ*. New York: Plenum Press, 1994, p. 227.

COHEN, Oscar and Gary LONG. *Selected Issues in Adolescence and Deafness*. Washington, D. C.: Alexander Graham Bell Association for the Deaf, 1991, p. 152. ISBN 978-9992682500.

⁶¹ Tato období jsou rozdělena na prenatální období, novorozenecké období, kojenecké období, batolecí období, předškolní věk, mladší školní věk, starší školní věk, pubescenci, dospívání a adolescenci.

⁶² V knize je také opomíjen znakový jazyk. Jedinou zmínku nalezneme v kapitole *Důsledky sluchového postižení na psychický vývoj dítěte*, zabývající se psychomotorickým vývojem dítěte, kde autorka zmiňuje, že některé děti užívají jednoduchých gest, aby se domluvíly s rodiči a daly jim například najevo, že mají hlad.

⁶³ Uvádí šok a popření, hněv, smlouvání, rezignaci a přijetí od psycholožky Elizabeth Küblerové-Rossové. Více informací o jednotlivých fázích při ztrátě sluchu můžeme najít například v knize *Jak se úspěšně vyrovnávat se ztrátou sluchu* autorky Strnadové.

DENMARK, John C. *Deafness and Mental Health*. Bristol, PA: Jessica Kingsley Publishers, 1994, p. 160. ISBN 18-530-2212-8.

EDWARDS, Lindsey and Susan CROCKER. *Psychological Processes in Deaf Children with Complex Needs: an Evidence-Based Practical Guide*. Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2008, p. 204. ISBN 978-184-3104-148.

FISCHER, Susan and Patricia SIPLE. *Theoretical Issues in Sign Language Research, Volume II*. Chicago, London: University of Chicago Press, 1991, p. 324. ISBN 978-022-6251-523.

GLICKMAN, Neil S. and Michael A. HARVEY. *Culturally Affirmative Psychotherapy with Deaf Persons*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 1996, p. 289. ISBN 08-058-1489-2.

GREGORY, Susan. *Issues in Deaf Education*. London: D. Fulton Publishers, 1998, p. 292. ISBN 18-534-6512-7.

LANE, Harlan L. *The Mask of Benevolence: Disabling the Deaf Community*. New ed. San Diego: DawnSignPress, 1999, p. 334. ISBN 15-812-1009-4.

LEIGH, Irene. *Psychotherapy with Deaf Clients from Diverse Groups*. Washington, D. C.: Gallaudet University Press, 1999, p. 384. ISBN 15-636-8083-1.

MARSCHARK, Marc. *Psychological Development of Deaf Children*. New York: Oxford University Press, 1997, p. 275. ISBN 0-19-312436-X.

MARSCHARK, Marc and Diane CLARK. *Psychological Perspectives on Deafness: Volume 2*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 1998, p. 346. ISBN 0-058-2710-2.

MARSCHARK, Marc and Patricia Elizabeth SPENCER. *Oxford Handbook of Deaf Studies, Language, and Education*. New York: Oxford University Press, 2003, p. 528. ISBN 978-0-19-975098-6.

MARSCHARK, Marc and Patricia Elizabeth SPENCER. *Oxford Handbook of Deaf Studies, Language, and Education*. New York: Oxford University Press, 2010, p. 506. ISBN 978-0-19-539003-2.

MOORES, Donald F. *Educating the Deaf: Psychology, Principles, and Practices*. 5th ed. Boston: Houghton Mifflin, 2001, p. 375. ISBN 06-180-4289-X.

RAINER, John D. *Family and Mental Health Problems in a Deaf Population*. Illinois: Thomas Springfield, 1969, p. 289.

RAINER, John. D. *Psychiatry and the Deaf*. Washington, D. C.: DHEW, 1967, p. 166.

SCHLOSS, Patrick J. and Maureen A. SMITH. *Teaching Social Skills to Hearing-Impaired Students*. Washington, D. C.: Alexander Graham Bell Association for the Deaf, 1990, p. 203. ISBN 08-820-0169-8.

SCHHEETZ, Nanci A. *Psychosocial Aspects of Deafness*. Boston, MA: Pearson, 2004, p. 324. ISBN 02-053-4347-3.

5.2.1 Anglicky psané knihy chronologicky seřazené

1967: editor John D. Rainer – *Psychiatry and the Deaf*

V knize nalezneme přepisy jednotlivých příspěvků z konference, která se uskutečnila na Newyorském psychiatrickém institutu. V jednotlivých příspěvcích je uvedeno mnoho zkušeností pracovníků institutu a jednotlivé kapitoly jsou často na konci doplněny o přepis diskuzí jednotlivých témat. V publikaci je uvedeno mnoho kazuistik a studií, nicméně co se týče prezentovaných informací, musíme brát ohled na rok vydání.

V publikaci autoři uvádí termín *neslyšící (deaf)*, avšak pod tento termín můžeme zařadit jakoukoliv velikost ztráty sluchu, autoři neuvádějí žádné další specifikace⁶⁴.

Z psychodiagnostického hlediska jsou zajímavé informace o psychometrických metodách využívaných na psychiatrickém institutu. Autoři uvádí, že pro zjištění inteligence užívají Wechslerovu inteligenční škálu, dále používají Bender Gestalt test, Tematický apercepční test, Rorschachovy projektivní metody a Test kresby lidské postavy. Kromě uvedených testů ukazují na limity

⁶⁴ V jedné kazuistice označuje Rainer dívku termínem *neslyšící (deaf)* a dodává, že tato dívka na svou matku mluvila. V jiné kazuistice označuje tentýž autor muže termínem *neslyšící (deaf)* a uvádí, že se s mužem dorozumíval gesty.

některých testů, zmiňují se o specifikách diagnostiky neslyšících osob a zdůrazňují důležitost společného komunikačního prostředku.

1969: editor John D. Rainer – Family and Mental Health Problems in a Deaf Population

Kniha shrnuje informace z projektu *Mental Health Project for the Deaf* (*Projekt mentálního zdraví u neslyšících*⁶⁵), který začal v roce 1955 na Ústavu lékařské genetiky na Newyorském psychiatrickém institutu. První vydání této knihy vyšlo v roce 1963. Kniha je rozdělena do čtyř částí. První část je zaměřena na výsledky výzkumného programu, nalezneme zde kapitoly o demografických aspektech ovlivňujících hluchotu, genetických aspektech podporujících hluchotu, kapitolu o testech inteligence u hluchých dvojčat, sexuálních vzorech a rodinných vztazích, vazbách a vzorech důležitých pro socializaci a integraci do společenství, kapitolu o vzdělání, delikvenci a kriminalitě. Druhá část popisuje problémy zjištěné během poradenství v pilotním klinickém ambulantním programu. Zde autoři popisují provoz pilotní kliniky, vývoj psychologického testování a provedení v praxi a psychoterapii zaměřenou na osoby s vadou sluchu. Třetí část je o psychiatrickém klinickém lůžkovém programu pro hospitalizované neslyšící osoby, o diagnostice pacientů v psychiatrické léčebně, jedna z kapitol třetí části je zaměřená na hluchotu ve spojení se schizofrenií. Závěrečná část shrnuje zjištění a nabízí doporučení pro další práci s neslyšícími dospělými.

V knize definují hluchotu jako ztrátu sluchu získanou při narození nebo v raném dětství, kvůli které člověk se ztrátou sluchu není schopen sluchového kontaktu s prostředím. *Neslyšící osoby* mohou komunikovat různými způsoby, například mluvenou podobou jazyka, psanou podobou jazyka, prstovou abecedou či prostřednictvím znakového jazyka, který v knize není opomíjen.

Výsledky projektu musíme brát s ohledem na rok vydání a rok realizace jednotlivých výzkumů a se zřetelem na to, že hlavní výzkum byl prováděn na obyvatelích New Yorku. Kniha je celkově určena odborníkům, kteří se v problematice již částečně orientují. Některé informace jsou zpracovány

⁶⁵ Název přeložila autorka bakalářské práce.

statisticky, tabulky⁶⁶ jsou přehledné a jsou doplněny o další informace. Pro psychiatrii může být zajímavá kapitola *Description of pilot clinic (Popis pilotní kliniky*⁶⁷) od autorů Altshuler, Baroff a Rainer, ve které najdou informace o výskytu případů některých vybraných poruch⁶⁸. Pro psychodiagnostiku může být zajímavá jedenáctá kapitola *Psychological testing development and practice (Vývoj psychologického testování a praxe*⁶⁹) od Levina, kde nalezneme informace o jednotlivých diagnostických metodách⁷⁰, které se v průběhu let používaly na Newyorském psychiatrickém institutu.

1990: editoři Patrick J. Schloss, Maureen A. Smith – Teaching Social Skills to Hearing-Impaired Students

Kolektiv autorů zpracoval jednotlivá témata, která rozřadil do kapitol. V první kapitole, zaměřené na sociální dovednosti, autoři definují sociální dovednosti, sociální rozvoj a překážky pro sociální přizpůsobení sluchově postižených osob. V další kapitole autoři popisují faktory ovlivňující sociálně vhodné chování a sociální dovednosti. Následují informace o interpersonálních kompetencích, sebehodnocení, hodnocení ostatních, popis strategií při posuzování a školení sociálních dovedností, popis her podporujících rozvoj sociálních dovedností. V kapitole o vzdělávacích střediscích pro podporu sociálních dovedností autoři zdůrazňují význam individualizované výuky a popisují program jednotlivých center. Na konci knihy se autoři zaměřili na aktivity podporující sociální dovednosti, které je možné provádět a procvičovat i doma.

V knize se místo termínu *neslyšící (deaf)* objevuje termín *sluchově postižení (hearing-impaired)*, který je uveden již v samotném názvu knihy.

⁶⁶ Z tabulek lze vyčíst mnoho zajímavých informací, například z výzkumu, který se zabýval inteligencí u neslyšících dvojčat, se dozvídáme, že pro zjištění inteligenčního kvocientu byla zvolena Wechsler-Bellevue inteligenční škála.

⁶⁷ Název přeložila autorka bakalářské práce.

⁶⁸ Jsou zde informace o výskytu jednotlivých poruch ve vzorku 217 pacientů z psychiatrické kliniky v New Yorku. Zastoupeny jsou zde například psychotická porucha, psychoneurotická porucha, porucha osobnosti, sociopatická porucha osobnosti a další.

⁶⁹ Název přeložila autorka bakalářské práce.

⁷⁰ Autoři zde uvádí Binet-Simonův test inteligence, Pintner-Patersonův výkonový test, Pintnerův neverbální test, Test kresby postavy od Goodenoughové, Rorschachovy projektivní techniky, Wechslerovu inteligenční škálu, kresebný Test Dům-Strom-Osoba, MAPS (Make a Picture Story Test) od Schneidmanna, Tematický apercepční test Morganové a Murraye.

Z psychodiagnostického hlediska je podstatná informace, že pro zjištění inteligence u dětí se sluchovým postižením byla využita revidovaná Wechslerova inteligenční škála pro děti, která má zkratku WISC-R. Kniha by mohla být zajímavá pro psychology zabývající se sociální psychologií a celkově pro psychology, kterým by mohla pomoci vytvořit si představu o sociálních schopnostech a dovednostech sluchově postižených studentů a faktorech, které tyto schopnosti a dovednosti ovlivňují. Druhá část knihy s dotazníky a různými hrami zaměřenými na procvičování sociálních dovedností, může napomoci pracovníkům ve speciálně pedagogických centrech a psychologům pracujícím ve školách. Dotazníky mohou být nápomocné ke zjištění sebehodnocení neslyšících studentů⁷¹.

1991: editoři Oscar P. Cohen, Gary Long – Selected Issues in Adolescence and Deafness

Kniha je rozdělena do několika kapitol zpracovaných různými autory. První kapitola knihy je zaměřená na sociální prostředí a jeho vliv na to, jak neslyšící adolescenti vnímají sebe a svou identitu. V druhé kapitole autoři popisují chování při komunikaci. Další kapitoly se zabývají problematikou přechodu ze školy do pracovního poměru u neslyšících studentů a riziky, která hrozí neslyšícím adolescentům v kontextu dalších menšin. V poslední kapitole se autoři zaměřují na adolescenty se sluchovou vadou v hlavním vzdělávacím proudu.

V knize nerozlišují pojmy *neslyšící (deaf)* a *sluchově postižení (hearing-impaired)*, termíny jsou užívány podle preferencí jednotlivých autorů. Autoři termíny označují část populace s hlubokou ztrátou sluchu. Nebere se ohled na to, zda se jedinci identifikují s neslyšící kulturou.

Velká část knih zabývajících se psychologií a neslyšícími osobami vzhledem k nějakému životnímu období je zaměřena na děti a jejich psychomotorický vývoj. Vývojové škály obvykle končí okolo 6. roku věku. Pro psychology pracující s adolescenty proto tato kniha zaměřená na období mezi 15. a 20. rokem života

⁷¹ U jednotlivých dotazníků je brán zřetel na věk dětí, jsou proto zpracovány různými formami, aby udržely pozornost dětí a nebyly moc náročné. Odpovědi na některé otázky se proto kroužkují na škále *často – někdy – nikdy* nebo jsou pod otázkou umístěny emotikony (pozitivní, neutrální, negativní) a děti vybírají jeden z emotikonů zakroužkováním či vybarvením.

může být velice nápomocná. V adolescenci si většina mladých lidí prochází krizovým obdobím, ve kterém se vymezuje vůči okolí. Jinak tomu není ani u neslyšících, i když by si někteří lidé mohli myslet, že jejich hluchota bude mít na typické adolescentní chování vliv a případné konflikty, stres a další typické adolescentní chování utlumí⁷². V knize jsou dále kapitoly věnované neslyšícím adolescentním černochům a neslyšícím adolescentním hispáncům. Některé poznatky z těchto kapitol jsou snadno přenositelné na romské neslyšící adolescenty.

1991: editoři Susan Fischer a Patricia Siple – Theoretical Issues in Sign Language Research, Volume II.

Autoři se v publikaci snažili utřídit teoretické příspěvky z výzkumů o znakovém jazyce. Konkrétně se zaměřili na znakový jazyk a jeho osvojování a použití při proměnlivých podmínkách, také se zaměřili na používání znakového jazyka u atypických skupin, jako je například skupina autistů či skupina lidí s mentální retardací.

V knize je vedle obecného termínu *neslyšící (deaf)* užívána pro rozlišení specifikace *neslyšící dítě slyšících rodičů (deaf children of hearing parents)* nebo *neslyšící dítě neslyšících rodičů (deaf children of deaf parents)*.

V kapitole *Emergence of American sign language in a set of fraternal twins (Americký znakový jazyk u dvojvaječných dvojčat⁷³)* od Siple a Akamatsu najdeme zajímavé informace o studiích, které proběhly na dvojčatech a jedináčcích. Jsou zde uvedeny informace užitečné pro psychodiagnostiky o využitých psychometrických metodách⁷⁴. Zajímavá je také kapitola *Children's memory for sign and fingerspelling in relation to production rate and sign language input (Znaky a prstová abeceda ve vztahu k rychlosti produkce a vstupu znakového jazyka v dětské paměti⁷⁵)*, ve které se autoři zaměřují na ukládání informací v krátkodobé

⁷² U adolescentů je důležité, aby sami sebe viděli a vnímali pozitivně, často nestačí pracovat jen s adolescentním jedincem, ale s celou jeho rodinou. Komunikace mezi členy rodiny a vrstevníky je v této době velice důležitá. Neslyšící adolescent se navíc často vyskytuje ve dvou odlišných komunitách – slyšící a neslyšící, které mají svá specifika.

⁷³ Název přeložila autorka bakalářské práce.

⁷⁴ Pro zjištění inteligence využili Stanford-Binetův test, WPPSI a WISC (oba dva testy patří pod Wechslerovy inteligenční škály). Kromě těchto často využívaných testů použili Thurstone's Primary Mental Abilities Test, Illinois Test of Psycholinguistic Abilities a Peabody Picture Vocabulary Test.

⁷⁵ Název přeložila autorka bakalářské práce.

paměti. Autoři dále uvádějí výzkumy zaměřené na témata probíraná v knize. Uvedené informace mohou zajímat psychology zabývající se psycholingvistikou⁷⁶. Kniha je určena hlavně pro psycholingvisty a odborníky, kteří o psychologii, lingvistice a neslyšících mají již povědomí.

1994: Jeffery P. Braden – Deafness, Deprivation, and IQ

Autor se v této publikaci snaží podat přehled studií, které vyšly do roku 1994 a které se zabývají inteligencí a hluchotou. Zajímá se o faktory, které mohou spolu s hluchotou ovlivňovat inteligenci. Mezi faktory, které takto mohou ovlivnit inteligenci u neslyšících osob, patří rodinná dynamika, sociální interakce, genetická vybavenost a další.

Termín *neslyšící (deaf)* je v publikaci často využíván v opozici vůči termínu *slyšící (hearing)*. Pokud to autoři považují za nutné, uvádějí doplňující informaci o termíny *neslyšící dítě slyšících rodičů (deaf children of hearing parents)* nebo *neslyšící dítě neslyšících rodičů (deaf children of deaf parents)*.

Zajímavé informace pro psychodiagnostiku neslyšících dětí začínají ve třetí kapitole *The study of deaf people's intelligence (Studie inteligence neslyšících lidí⁷⁷)*, ve které najdeme popis různých výzkumů zabývajících se mírou inteligence u neslyšících osob. V kapitole jsou uvedeny informace o typech inteligenčních testů⁷⁸, o rozdílech mezi verbálními a neverbálními škálami a zamyšlení nad tím, zda tato testování mohou u neslyšících osob přinést validní data. Dále jsou zde popsány metody administrace, faktory ovlivňující inteligenci a další informace zjištěné z vybraných výzkumů.

1994: John Denmark – Deafness and Mental Health

Autor se v publikaci věnuje psychologickým, sociologickým a kulturním aspektům hluchoty. Zaměřuje se na vzdělávání neslyšících dětí, na děti neslyšících rodičů, na hluchoslepé. V knize najdeme kapitolu o psychiatrii neslyšících

⁷⁶ Psycholingvistika je oblast na pomezí psychologie a lingvistiky, která zahrnuje velikou oblast témat. Patří sem například produkce a percepce řeči, osvojování jazyka nejen v dětském věku, otázka bilingvismu, vztah jazyka a myšlení a další. V knize nalezneme například zajímavé kapitoly o ukládání slov a znaků do dětské paměti.

⁷⁷ Název přeložila autorka bakalářské práce.

⁷⁸ Konkrétně zde mezi testy nalezneme Wechslerovu inteligenční škálu pro děti, Ravenovy progresivní matice, Hiskey-Nebraska test, Snijders-Oomanův nonverbální test inteligence a Pintnerův jazykový test.

a duševních poruchách u neslyšících. Autor upozorňuje na úskalí při psychiatrickém a psychologickém posouzení neslyšících pacientů. Následují kapitoly o zločinu ve spojitosti s neslyšícími a sociální práci s neslyšícími.

Autoři si uvědomují, že pod pojmy *hluchota (deafness)* a *neslyšící (deaf)*, se skrývá mnoho různých stupňů a typů hluchoty. V knize užívají tyto termíny s omezením, sluchová vada vznikla v raném dětství před osvojením řeči a jazyka. Pro upřesnění užívají v některých případech termíny *neslyšící dítě slyšících rodičů (deaf children of hearing parents)* nebo *neslyšící dítě neslyšících rodičů (deaf children of deaf parents)*.

Kniha si neklade za cíl být určena jen odborníkům, nicméně některé kapitoly mohou být bez dalších odborných znalostí pro čtenáře náročné. Zajímavá je kapitola *Psychiatry for deaf people – Clinical aspects (Psychiatrie pro neslyšící – Klinické aspekty⁷⁹)*, ve které najdeme informace o duševních poruchách, se kterými se autor při své práci s neslyšícími osobami setkal. Autor neuvádí obecné informace o jednotlivých problémech a poruchách, ale vše vztahuje přímo k neslyšícím a v knize uvádí mnoho kazuistik⁸⁰. Z kazuistik a dalšího zamyšlení autora se mohou psychologové zabývající se psychodiagnostikou dozvědět mnoho informací o tom, na co si dát při práci s neslyšícími pozor, aby nedošlo ke špatné diagnostice.

1996: Neil S. Glickman a Michael A. Harvey – Culturally Affirmative Psychotherapy with Deaf Persons

Kniha se zabývá psychoterapií, která kladně přijímá důležitost kulturních vlivů na duševní zdraví osob, u neslyšících osob tedy vliv neslyšící kultury na jejich prožívání a duševní pohodu. V publikaci nalezneme základní informace o tom, co je to na kulturu zaměřená psychoterapie, informace o sebeuvědomění, vývoji lidské identity, transferu, ke kterému může docházet mezi neslyšícím pacientem a jeho slyšícím terapeutem a obecně o vztahu mezi klientem a terapeutem. Kniha je primárně určena pro osoby pracující v poradenství. Do této skupiny nepatří jen psychologové a lidé terapeuticky pracující s neslyšícími, ale i doktoři a psychiatři,

⁷⁹ Název přeložila autorka bakalářské práce.

⁸⁰ Jedna z prvních kazuistik poukazuje na to, jak je důležité, aby měl klient i terapeut společný komunikační prostředek, kterým by pacient mohl vyjádřit své pocity a terapeut by byl schopný porozumět a dát klientovi kvalitní zpětnou vazbu.

kteří často posuzují pacienty jen z medicínského pohledu a zapomínají na specifika neslyšící kultury a na další faktory s nimi spojené, které neslyšící mohou ovlivnit.

V knize se často vyskytuje dělení na *neslyšící (deaf)* a *slyšící (hearing)*. Vedle termínu *Deaf*, kterým autor odkazuje na kulturní a jazykovou menšinu, využívá termín *deaf*, kterým označuje lidi, kteří necítí sounáležitost s kulturní a jazykovou menšinou. Současně termín *deaf* užívá jako obecný termín, který zahrnuje všechny lidi s vadou sluchu.

Kromě obecných informací nalezneme v knize praktické zkušenosti, například v osmé kapitole *Report from the front lines: Balancing multiple roles of a deafness therapist (Zpráva z přední linie: Vybázení několika rolí neslyšícího terapeuta⁸¹)*. Autor Zitter v úvodu kapitoly uvádí, že terapeuti pracující ve veřejném sektoru s neslyšícími lidmi musí mít řadu posuzovacích a intervenčních dovedností díky kterým mohou pochopit specifika spojená s jejich prací. Dále uvádí příklady terapeutické práce na čtyřech svých klientech. V jednotlivých kazuistikách nám ukazuje, jaké se mohou objevit u klientů deficity a rozdíly ve schopnostech a jak tyto rozdíly mohou ovlivnit terapeutickou práci⁸².

1997: Marc Marschark – Psychological Development of Deaf Children

Kniha patří mezi první publikace, které komplexně zkoumají psychologický vývoj neslyšícího dítěte. Zaměřuje se na děti, které vyrůstají v jazykově ochuzeném prostředí, které může mít vliv na jejich sociální a kognitivní vývoj. Pozornost je kladena na to, jaký vliv mají na neslyšící dítě jeho rodiče, vrstevníci, učitelé a další interpersonální vztahy. Na začátku knihy nalezneme kapitoly zabývající se vývojem dětí se sluchovou vadou a povahou a rozsahem hluchoty. První kapitola zahrnuje definici hluchoty, socio-kulturní kontext hluchoty a zaměřuje se také na to, jak jazykové prostředí může ovlivnit rozvoj dítěte. Další kapitoly se zabývají sociálně-emocionálním kontextem rozvoje dítěte v předškolním věku, rozvojem osobnosti

⁸¹ Název přeložila autorka bakalářské práce.

⁸² Zajímavý je autorův čtyřdimenzionální model, který využívá pro určení toho, kde a jak by měli terapeuti zasáhnout. Mezi čtyři dimenze zařadil komunikační kontinuum, klinické kontinuum, kulturní kontinuum a zdrojové kontinuum. Každá z dimenzí má dva extrémy, mezi kterými se klient nachází a ke kterým se vztahuje komplex jeho schopností. Odhalení umístění klienta mezi jednotlivými extrémy všech dimenzí pomáhá terapeutovi efektivně pracovat s klientem.

během školních let, kdy se u dítěte rozvíjí buď závislost, nebo nezávislost na rodině a ostatních lidech, také je více ovlivňováno vrstevníky a snaží se dosáhnout úspěchu. Další kapitoly pojednávají o osvojení a vývoji samotného jazyka u neslyšících dětí, o tom, jaká kognitivní omezení může mít znakový jazyk na vývoj mateřského jazyka u neslyšícího dítěte a jaká specifika má jazyk v kontextu ochuzeného modelu jazyka získaného v dětství. Následují kapitoly o inteligenci a kognitivním vývoji dítěte, kde jsou shrnuty základní informace o duševním fungování a kognitivních schopnostech neslyšících dětí. Kniha je uzavřena kapitolou o krátkodobé paměti a vývoji kódování v paměti.

Autor uvádí, že vytvořit přesný popis pojmů *hluchota (deafness)* a *neslyšící (deaf)*, je velice obtížné. Je nemožné zobecnit individualitu všech neslyšících jedinců, kteří do populace patří a vytvořit definici s ohledem na variabilitu a všechny rozdíly⁸³. V knize se snaží vyhýbat termínu *sluchové postižení (hard of hearing)*, autor preferuje termín *neslyšící (deaf)*. Doplnující informace o ztrátě sluchu udává autor v případě potřeby. V některých případech jsou uvedeny audiologické údaje, v některých případech si autor vystačí doplněním *neslyšící dítě slyšících rodičů (deaf children of hearing parents)* nebo *neslyšící dítě neslyšících rodičů (deaf children of deaf parents)*.

V kapitole *Intelligence and cognitive development (Intelligence a kognitivní vývoj)*⁸⁴ najdeme informace o inteligenci a důležité informace o psychometrických metodách využívaných u neslyšících dětí a dospělých⁸⁵. Autor se opět věnuje problematice verbálních a neverbálních testů při diagnostice neslyšících osob. Informace v knize jsou podloženy mnoha studiemi, jsou přehledně podány, od čtenářů se očekává přehled v tematice neslyšících a psychologii.

⁸³ Autor uvádí rozdíly ve fyziologických faktorech spojených s hluchotou, rozdílech způsobených tím, zda je dítě z rodiny s neslyšícími či slyšícími rodiči, rozdíly způsobené lingvistickým povědomím o jazyce, kvalitou a typem hluchoty a další rozdíly.

⁸⁴ Název přeložila autorka bakalářské práce.

⁸⁵ Uvedeny jsou zde Pintnerův neverbální test, Stanford Achievement Test, Wechslerova zkouška inteligence pro děti, Wechslerův inteligenční test, Snijdersův-Oomenův neverbální inteligenční test a Test kresby postavy od Goodenough.

1998: editor Susan Gregory – Issues in Deaf Education

V roce 2001 sborník vyšel pod Karlovou Univerzitou v českém jazyce⁸⁶. Sborník je řazen do několika oddílů. V první části nalezneme informace o vývoji neslyšícího dítěte a mladého člověka, konkrétně o sociálním rozvoji a životě v rodině, osobnosti a myšlení neslyšících, informace o neslyšících dětech s dalším postižením a informace o vzdělávání asijských neslyšících dětí. Další části knihy se věnují jazyku a komunikaci, výuce neslyšících, audiologii a kontextu vzdělávání neslyšících dětí.

V knize berou zřetel na použití termínu *neslyšící (deaf)* z kulturně antropologického hlediska, kdy termín *deaf* odkazuje na jazykovou a kulturní menšinu s vlastním jazykem a kulturou. Autoři si uvědomují, že tato skupina není homogenní. Autoři často využívají rozdělení mezi *slyšícími (hearing)* a *neslyšícími (deaf)*, pokud skupiny vyžadují další specifikaci, autoři uvádějí termíny *neslyšící děti slyšících rodičů (deaf children of hearing parents)* nebo *neslyšící děti neslyšících rodičů (deaf children of deaf parents)*.

Psychologii a psychologickým otázkám se věnuje okrajově začátek knihy, kde nalezneme povrchní přehled informací o sociálním prostředí a důležitosti rodiny pro neslyšící děti, dále informace o mentálním zdraví, identitě a sebehodnocení neslyšících, paměti a inteligenci. U jednotlivých témat se autoři zastavují nad tím, zda jsou rozdíly mezi slyšícími a neslyšícími dětmi⁸⁷.

1998: editoři Marc Marschark a M. Diane Clark – Psychological Perspectives on Deafness

Knihla přináší informace o výsledcích výzkumů prováděných v oblasti psychologie a lidí se sluchovým postižením, informace o vzdělávání neslyšících a vývoji dětí se sluchovou vadou. Jednotlivé kapitoly se zabývají mentální reprezentací a pamětí u neslyšících dětí i dospělých, rozvojem kognitivního a jazykového vývoje a existujícími teoriemi vývoje u neslyšících dětí. Velice

⁸⁶ Gregory, Susan a Pamela KNIGHT; Wendy McCRACKEN; Stephen POWERS; Linda WATSON. *Problémy vzdělávání sluchově postižených*. Praha: Desktop Publishing UK FF, 2001, s. 278. ISBN 80-7308-003-6.

⁸⁷ Například u měření IQ se ukazují rozdíly v případě zadání verbálních a neverbálních IQ testů. Dále také záleží na tom, jaké psychometrické metody jsou vybrány a jaké verbální schopnosti měří. Autoři uvádějí pro změření inteligence u neslyšících dětí Pintnerův neverbální test.

důležitý je vývoj jazyka a kognitivních dovedností u nejmenších dětí, tedy neslyšících kojenců. V dalších kapitolách se autoři zabývají vlivem rodinného prostředí a společenského života na vývoj a život neslyšícího člověka. Na kapitulu o poruchách učení a poruchách pozornosti v souvislosti s hluchotou navazuje kapitola o profilu jazykových znalostí u neslyšících dětí a vývoji konverzační způsobilosti a nabývání komunikační dovednosti u neslyšících mladistvých.

V knize se často používá termín *neslyšící (deaf)* v kontrastu s termínem *slyšící (hearing)*. Dále skupinu vydělují podle potřeby na *slyšící dítě se slyšící matkou (hearing children of hearing mother)*, *neslyšící dítě s neslyšící matkou (deaf children of deaf mother)* a *neslyšící dítě se slyšící matkou (children of hearing mother)*.

Kniha může zaujmout psychology zajímající se o kognitivní psychologii. V kapitole *Mental representation and memory in deaf adults and children (Mentální reprezentace a paměť u neslyšících dětí a dospělých⁸⁸)* autoři Marschark a Mayer popisují základní kognitivní procesy u neslyšících. Zabývají se tím, jak neslyšící lidé kódují verbální a neverbální informace, a také tím, jak neslyšící děti a dospělí organizují informace v dlouhodobé paměti a zda jsou signifikantní rozdíly v organizaci informací v paměti u slyšících a neslyšících. Více se zastavují u dlouhodobé a krátkodobé paměti a popisují některé studie, které proběhly⁸⁹. Kniha je psána odborným jazykem pro odborníky. Není určena lidem, kteří nemají povědomí o kultuře neslyšících a psychologii.

1999: Harlan Lane – The Mask of Benevolence: Disabling the Deaf Community

Publikace, kterou napsal Harlan Lane, se snaží o lingvistický, antropologický i historický pohled na reprezentaci neslyšící komunity. V knize

⁸⁸ Název přeložila autorka bakalářské práce.

⁸⁹ Například několik studií provedených okolo roku 1990 ukázalo, že neslyšící studenti mají větší problém zapamatovat si dlouhý plynulý text než slyšící studenti. V kapitole *Psychopathology* nalezneme mnoho jiných studií a dlouhodobých klinických výzkumů, Z jednoho z nich se dovídáme, že rozložení duševních poruch je stejné ve slyšící i neslyšící populaci.

nalezneme popis modelu choroby⁹⁰, informace o kolonialismu⁹¹, o audismu⁹², o jazykové bigotnosti, o neslyšící komunitě, o vzdělávání neslyšících dětí a psychologii neslyšících. Psycholog Harlen Lane se zabývá tím, jak jazyková minorita ovlivňuje lidi v této minoritě a lidi mimo tuto minoritu. Kniha byla přeložena do českého jazyka a vyšla v roce 2013 v nakladatelství Karolinum⁹³.

Autor v předmluvě knihy uvádí, že se v knize zaměřuje na lidi, kteří vyrůstají jako neslyšící, ovládají znakový jazyk a patří do neslyšící komunity. Jejich prvním jazykem není mluvený jazyk. Důležitý rys v pohledu na neslyšící je ten, že neslyšící nejsou bráni jako postižení. Autor používá pojem *neslyšící (deaf)*.

Knihu bychom doporučili všem psychologům, kteří pracují nebo v budoucnu budou pracovat s neslyšícími, aby si vytvořili představu o kultuře neslyšících a hlavně se seznámili se stereotypy, které se ve spojitosti s neslyšícími nadměrně vyskytují⁹⁴ a které mohou negativně ovlivnit jejich práci s klienty. Kniha je psána čtivou formou a jednotlivé kapitoly jsou podloženy zkušenostmi samotného autora⁹⁵ a dalších lidí pracujících s neslyšícími lidmi.

⁹⁰ Modelem choroby zde autor označuje lékařský pohled na neslyšící, ve kterém se nahlíží na neslyšící skrze jejich tělesnou vadu, hluchota je zde vnímána jako postižení. Jiným modelem, který autor v knize zmiňuje, je kulturní model.

⁹¹ Lane v knize píše, že „*kolonialismus je něco jako standard, jímž lze poměřovat ostatní formy kulturního útlatku, neboť byl spojen s fyzickým podrobením lidí zbavených svých práv, s vnucováním cizího jazyka i zvyklostí a s regulací výchovy s ohledem na kolonizátorovy cíle*“ (2013, str. 49). V souvislosti s neslyšícími si kolonialismus můžeme představit jako formu kulturního útlatku většinové společnosti slyšících, která utlačuje menšinovou společnost neslyšících.

⁹² Podle Petra Vysučky „*audismus znamená diskriminaci neslyšících pro jejich sluchové postižení*“ (gong.cz, 2013).

⁹³ LANE, Harlan. Pod maskou benevolence: zneschopňování neslyšící komunity. Vyd. 1. Překlad Josef Fulka. Praha: Karolinum, 2013, s. 284. ISBN 978-802-4624-495.

⁹⁴ V části *Representations of deaf people: colonialism, audism, and the psychology of the deaf* najdeme výčet charakteristik, které jsou často neslyšícím připisovány a které autor knihy vybral z rozsáhlého souboru odborných knih a článků zabývajících se psychologií a neslyšícími. Autor sepisoval pozitivní i negativní rysy přiřazované neslyšícím a rysy zpracoval do tabulky. Jak sám také uvádí, výčet těchto rysů je znepokojivý a pokud by psychologové a další lidé pracující s neslyšícími vycházeli na začátku práce z informací z těchto odborných knih, přistupovali by ke klientovi jako k sociálně izolovanému, intelektuálně zaostalému, citově nevyzrálému s tendencemi k impulzivnímu chování.

⁹⁵ Například v části *Audist – Psychology of the Deaf* se nás autor snaží seznámit s problematikou zadávání psychologických testů. Uvádí zde, že u stejného testu, který byl předložen neslyšícím, poprvé se zadáním v mluvené formě angličtiny a podruhé s použitím amerického znakového jazyka, vyšly diametrálně odlišné výsledky. Celkově upozorňuje na důležitost společného dorozumívacího prostředku na vyšším stupni, který je potřeba k vysvětlení a následnému zpracování některých psychometrických metod, jako jsou například TAT – Tematický apercepční test a Rorschachův test.

1999: Irene Leigh – Psychotherapy with Deaf Clients from Diverse Groups

Kniha se zabývá psychoterapií⁹⁶ s neslyšícími klienty. Úvod knihy je věnován etickým otázkám vztahujícím se k práci s neslyšícím klientem. Následující informace o terapeutech a jejich přístupu k neslyšícím klientům, jejich postojích, vzdělání a zkušenostech. Další část knihy se zabývá psychoterapií jednotlivých skupin, například psychoterapií neslyšících s různou sexuální orientací nebo psychoterapií dětí, které mají neslyšící rodiče. V další části knihy se autorka zaměřila na neslyšící vysokoškoláky, uživatele kochleárního implantátu a klienty v období starší dospělosti. Na konci publikace nalezneme informace o zacházení s neslyšícími klienty, kteří přežili pohlavní zneužívání, a rady pro práci s klienty s fyzickou závislostí.

V knize je převážně uváděn termín *neslyšící (deaf)*, najdeme zde však i termín *sluchově postižený (hearing-impaired)* ve smyslu odlišení sounáležitosti ke kultuře neslyšících. Termín *neslyšící (deaf)* je často vymezován proti termínu *slyšící (hearing)*.

V první kapitole se autorka snaží čtenáře seznámit s obecnými informacemi o psychoterapii. Po základním vysvětlení termínu psychoterapie nás seznamuje s historií psychoterapie u neslyšících osob, se základními otázkami ve spojitosti neslyšících osob a psychoterapie, jako je důležitost společného dorozumívacího prostředku, vztah terapeuta a klienta a různé přístupy, a nezapomíná ani na otázku tlumočnicka v terapeutické praxi. Po úvodním přehledném seznámení s psychoterapií neslyšících následují kapitoly zaměřené na další problémy a otázky, které mohou při terapeutických sezeních vyvstat v souvislosti s některými skupinami, například neslyšícími osobami s virem HIV, neslyšícími Latinoameričany a dalšími. Některé informace jsou přenositelné na skupiny vyskytující se v České republice. Kniha je určena nejen psychoterapeutům, ale i dalším lidem pracujícím se skupinami s různými dalšími specifiky.

⁹⁶ Autorka v knize psychoterapii popisuje jako složitý proces interakce mezi klientem, který hledá pomoc s problémem, který bývá často emocionální povahy, a vyškoleným profesionálem, který pomáhá klientovi růst. Na psychoterapii také může být nahlíženo jako na léčebný proces, během kterého psychoterapeut pomáhá klientovi naučit se novému vnímání sebe sama.

2001: Donalf Moores – Educating the Deaf: Psychology, Principles, and Practices

První verze této knihy vyšla v roce 1987. Autor se v publikaci zaměřil na vzdělávání neslyšících, osvojování jazyka a vliv komunity neslyšících na vzdělávání osob se sluchovou vadou. V první části knihy se autor obecně zabývá vzděláváním neslyšících, následují kapitoly o historii, hluchotě a jejích příčinách a léčbě a kapitola o způsobech komunikace mezi učiteli a neslyšícími. V následující kapitole zaměřené na rodiny s neslyšícími členy najdeme informace o vlivu diagnózy na vztahy v rodině, o období stresu, kterým si členové rodiny procházejí, informace o vývoji a růstu neslyšící osoby. V dalších kapitolách autor popisuje kognitivní funkce neslyšících a sociálně-emocionální vývoj neslyšících. Následují informace o znakovém jazyce a jednotlivých životních etapách osoby se sluchovou vadou.

V publikaci jsou často uváděny termíny v opozici, tedy *slyšící (hearing)* a *neslyšící (deaf)*. Termínem *deaf* zde označují ztrátu sluchu, při které dítě ani při zesílení pomocí sluchadel není schopné zpracovat jazykovou informaci prostřednictvím sluchu.

Z psychologického hlediska je zajímavá kapitola *Deafness and cognitive functioning (Hluchota a kognitivní funkce⁹⁷)*, ve které si autor klade otázky týkající se kognitivního vývoje neslyšících dětí a toho, zda se vývoj výrazně liší od vývoje slyšících dětí⁹⁸. Autor se také zamýšlí nad platností IQ testů u neslyšících a upozorňuje na problematiku verbálních testů, kde se předpokládá znalost anglického jazyka, tedy jeho mluvené či psané formy.

2003: editoři Marc Marschark a Patricia Elizabeth Spencer – Oxford Handbook of Deaf Studies, Language and Education – Volume 1

Knih je složena z osmi částí. Jednotlivé části se věnují otázkám vzdělávání neslyšících, gramotnosti a procesům získávání čtenářské gramotnosti, percepci, tedy vnímání (sluchovému a řečovému), kognitivním funkcím neslyšících dětí

⁹⁷ Název přeložila autorka bakalářské práce.

⁹⁸ Autor se zajímá o to, jestli neslyšící dítě prochází stejnými fázemi kognitivního vývoje ve stejném pořadí jako slyšící děti. Dále se zajímá o to, zda je konečná úroveň abstraktního myšlení dospělých neslyšících shodná s úrovní slyšících dospělých.

a dospělých. V kapitole zabývající se kognitivními funkcemi nalezneme informace o pracovní paměti a základní informace a otázky vztahující se k inteligenci neslyšících osob.

V knize jsou užívány termín *neslyšící (deaf)* a *Neslyšící (Deaf)*. Termín *deaf* odkazuje na audiologické hledisko, a pokud je informace důležitá, je uvedena velikost ztráty sluchu, zatímco *Deaf* odkazuje na neslyšící jako na jazykovou menšinu. U informací z výzkumů a studií přejímají ty termíny, které jsou v nich užívány.

Z psychologického pohledu nalezneme zajímavé informace ve třetí kapitole *Mental health and deaf adults (Mentální zdraví neslyšících dospělých⁹⁹)*. Autor v ní uvádí koncept mentální nemoci podle Wilsona¹⁰⁰ a zamýšlí se nad faktory, které ovlivňují mentální zdraví. V kapitole je uvedeno několik výzkumů, které se zabývaly mentálním zdravím a duševními nemocemi¹⁰¹ ve spojení s hluchotou, nicméně autor lituje toho, že dlouhodobých výzkumných programů zaměřených na mentální zdraví u neslyšících není více. Informace o psychometrických metodách, konkrétně o testech inteligence užívaných při diagnostice neslyšících, nalezneme v kapitole *Intellectual assessment of deaf people (Hodnocení inteligence u neslyšících lidí¹⁰²)*, místo je zde věnováno rozlišení verbálních a neverbálních testů¹⁰³. Autoři porovnávají jednotlivé testy a zamýšlejí se nad jejich validitou a variabilitou. Informace jsou zpracovány odborně a statisticky, v knize se spíše zorientuje člověk s povědomím o psychologii a neslyšících.

2004: Nanci A. Scheetz – Psychosocial Aspects of Deafness

Kniha je rozdělena do dvanácti částí, které postupně zpracovávají otázku seberození, které pojímají jako celoživotní proces, rodinnou dynamiku spojenou

⁹⁹ Název přeložila autorka bakalářské práce.

¹⁰⁰ Wilson zde definuje duševní nemoc jako specifickou behaviorální, kognitivní, emocionální nebo biologickou dysfunkci, která se neslučuje se sociálně stanovenými normami a hodnotami, a kterou můžeme označit jako pro jedince škodlivou.

¹⁰¹ Zajímavá je informace o výskytu duševních nemocí u neslyšících. Ve studii Dewa z 90. let 20. století se objevuje odhad, že přibližně 18 tisíc neslyšících a 670 tisíc nedoslýchavých Američanů má duševní problémy. Pollard v roce 1969 uvedl diametrálně vyšší odhad, uvedl, že mezi neslyšícími by mohlo být až 40 tisíc a mezi nedoslýchavými až 2 miliony lidí s duševní poruchou.

¹⁰² Název přeložila autorka bakalářské práce.

¹⁰³ Autoři uvádějí, že mezi nejužívanější testy pro zjištění inteligence u neslyšících dětí v Severní Americe a pravděpodobně na celém světě patří Wechslerova inteligenční škála pro děti. Dále je využívána Kaufman Assessment Battery for Children, Leiterova mezinárodní performační škála, Ravenovy progresivní matice a další.

s hluchotou, otázky spojené se sociolingvistikou, vzděláváním neslyšících, dále sexualitu a sociální vývoj, osobnost projevující se zdravou identifikací, psychologické hodnocení neslyšících jedinců, poradenské techniky a terapeutické modely, duševní nemoci, krize a intervenci zaměřenou na sexuální zneužití dětí. Dále zde najdeme informace o poruchách příjmu potravy, alkoholismu a nakonec o agenturách zabývajících se komunitní péčí o duševní zdraví.

V úvodu knihy autorka věnuje pozornost rozlišení jednotlivých termínů, rozlišuje *ohluchnutí (hearing loss)*, kam patří velké rozpětí různých velikostí ztráty sluchu. Patří sem například ztráta sluchu u seniorů, kterým se kvalita sluchu snížila během života. Dále autorka uvádí termín *nedoslýchavý (hard of hearing)*, kterým z medicínského pohledu označuje mírnou až střední ztrátu sluchu, která může být kompenzována sluchadly, a při které se obvykle lidé dokážou bez problému začlenit do většinové slyšící společnosti. Termínem *neslyšící (deaf)* autorka odkazuje na lidi s různě velkou ztrátou sluchu, při které ani s kompenzačními pomůckami jedinci nejsou schopni získat jazykovou informaci pomocí zvuku a nemohou sluch využívat ve svém komunikačním procesu.

V jednotlivých kapitolách psychologové naleznou mnoho zajímavých informací, které jsou nejprve zpracovány obecně, a poté následuje vztahování k neslyšícím. Projevuje se to například v kapitole, kterou nejvíce ocení psychologové zabývající se psychodiagnostikou neslyšících dětí, *Psychological assessment of deaf individuals (Psychologické vyšetření neslyšících osob¹⁰⁴)*, ve které naleznou informace o psychometrických metodách užívaných při diagnostice neslyšících. Začátek kapitoly je věnován obecným informacím o psychologickém testování, konkrétně o prvních testech, které vznikly a jejich vývoji. Po seznámení se základními informacemi nás autorka uvádí do psychologického hodnocení neslyšící populace. Přehledně zde v tabulce s názvem *Infant development scales (Dětské vývojové škály¹⁰⁵)* uvádí jednotlivé testy¹⁰⁶, k nimž přiřazuje věkové hranice, ve kterých testy můžeme použít a získat

¹⁰⁴ Název přeložila autorka bakalářské práce.

¹⁰⁵ Název přeložila autorka bakalářské práce.

¹⁰⁶ Autorka zde uvádí Škálu Bayleyové, Cattell Infant Intelligence Scale, Columbijskou škálu mentální zralosti, Smith-Johnson Nonverbal Performance Scale, Leiterovu mezinárodní performační škálu, Merrill Palmer Scale of Mental Tests, Adaptation of the Wechsler Preschool and Primary Scale of Intelligence, Denver Developmental Screening Test, Slosson Intelligence Test, Peabody

relevantní data o schopnostech dětí¹⁰⁷. Následně nás s jednotlivými testy autorka stručně seznamuje a uvádí možnosti využití u neslyšících a nedoslýchavých dětí. Následuje tabulka s testy¹⁰⁸ zaměřenými na děti školního věku a tabulka s testy¹⁰⁹ zaměřenými na dospělé.

2008: Lindsey Edwards and Susan Crocker – Psychological Processes in Deaf Children with Complex Needs: An Evidence-Based Practical Guide

Kniha si klade za cíl seznámit čtenáře s problémy, se kterými se mohou potýkat neslyšící děti. Zabývá se některými behaviorálními a emočními poruchami. Popisuje obavy z problémů vzniklých kvůli nízkému sebevědomí, z problémů spojených s komunikačními poruchami, poruchami pozornosti, hyperaktivitou a dalšími. V první kapitole se můžeme seznámit se zkušenostmi z dětství neslyšících, s informacemi o tom, jak probíhá diagnostika ztráty sluchu, s typy a příčinami dětské hluchoty a dopadem hluchoty na dítě a rodinu. Následuje kapitola o behaviorálních a emočních poruchách. V kapitole o sebepojetí, sebeúctě a rozvoji identity se čtenář může dočíst o kultuře neslyšících a jejím vlivu na identitu osob se sluchovou vadou. Následují kapitoly o specifických poruchách učení, hodnocení neverbálních kognitivních schopností, poruchách autistického spektra, vlivu kochleárního implantátu na dítě a problematice tinnitu, který může významně ovlivňovat a měnit každodenní život. Na konci knihy autoři uvádějí problematiku do politického kontextu, poukazují na práci s kulturní a etnickou rozmanitostí a na důležitost spolupráce tlumočnicků a klinických psychologů.

Individual Achievement Test, Vinelandskou škálu sociální zralosti, Peabody Picture Vocabulary Test.

¹⁰⁷ Například v prvním řádku je uveden test Bayley Scales of Infant Development. Tato škála je doporučena pro děti od 1. do 42. měsíce. Výsledky testů nám dají informace o mentální škále, motorické škále a chování dítěte.

¹⁰⁸ Mezi testy zaměřené na děti školního věku řadí Detroit Tests of Learning Aptitude, Gates MacGintie Reading Tests, Metropolitan Achievement, Stanford Achievement, Stanford Achievement Test for Deaf and Hard of Hearing Students, Test of Syntactic Abilities, Wechslerovu inteligenční škálu pro děti, Wide Range Achievement Tests, Bender Visual Motor Gestalt, Bentonův test, Graham-Kendall Memory for Designs Test, Test of Nonverbal Intelligence, Bruininks-Oseretsky Test of Motor Proficiency, Test postavy Goodenoughové, Make a Picture Story, Test projektivní techniky Dům-Strom-Osoba, Strong-Campbell Interest Inventory, Kuder Interest Inventory, General Aptitude Test Battery, Differential Aptitude Test.

¹⁰⁹ V tabulce s testy pro dospělé uvádí autorka Wechsler Adult Intelligence Scale (WAIS), Rorschach Ink Blot Test, Tematický apercepční test.

Termíny *deaf* a *hearing-impaired* jsou v knize užívány jako synonyma a zastupují rozsáhlou škálu velikostí ztráty sluchu od mírné po hlubokou. V jednotlivých popisech výzkumů přejali pojmy užívané jednotlivými autory, pro případné odlišení použili termín *nedoslýchavý* (*hard of hearing*).

Kniha je pojata odborně. Autoři se snaží o zpracování velkého okruhu otázek, které se snaží podkládat informacemi z různých studií na úkor podrobnějšího přehledu a vysvětlení některých termínů a souvislostí. Zajímavé je velké množství kazuistik, které dokreslují některé kapitoly¹¹⁰.

2010: editoři Marc Marschark a Patricia Elizabeth Spencer – Oxford Handbook of Deaf Studies, Language and Education – Volume 2

Kniha je rozdělena do šesti částí, které se postupně zabývají vzděláváním neslyšících, kulturními, sociálními a psychologickými problémy, vývojem jazyka, sluchem a vnímáním řeči, kognitivními problémy a dalšími okruhy ve spojení s neslyšícími.

Podobně jako v předchozím díle autoři používají termín *neslyšící* (*deaf*) a *Neslyšící* (*Deaf*). Termín *deaf* odkazuje na audiologické hledisko, a pokud je informace důležitá, je uvedena velikost ztráty sluchu, zatímco *Deaf* odkazuje na neslyšící jako na jazykovou menšinu. U informací z výzkumů a studií přejímají termíny, které jsou uvedeny v těchto studiích. Rozlišeny jsou zde také termíny *neslyšící* (*deaf*) a *nedoslýchavý* (*hard of hearing*).

Pro psychology zabývající se sociální psychologií může být zajímavá kapitola *Reflections on identity* (*Úvahy o identitě*¹¹¹), ve které se zamýšlí nad identitou¹¹² neslyšících a identitou v závislosti na kochleárním implantátu. V kapitole *Working memory, deafness, and sign language* (*Pracovní paměť,*

¹¹⁰ Například dvě kazuistiky nalezneme v části zabývající se emocionálními a behaviorálními poruchami, další nalezneme v kapitole zaměřené na důležitost identity u neslyšících nebo kazuistiky s ukázkou diagnostiky autistického spektra.

¹¹¹ Název přeložila autorka bakalářské práce.

¹¹² Autoři zde uvádějí pohled na identitu podle psychologa Ericsona, který ji vnímá jako komplexní kognitivní a sociální konstrukt zahrnující řadu vlastností a sebeporozumění, jako aspekt, který obvykle slouží k připojení osoby k nějaké konkrétní sociální skupině. Podle psychologa Tatuma se identita vytváří dynamickým a postupným získáváním zkušeností, kterými si jedinec utváří představu o sobě samém.

*hluchota, a znakový jazyk*¹¹³) najdeme informace o znakovém jazyce a jeho spojení s pracovní pamětí. Informace¹¹⁴ jsou určeny spíše pro psycholingvisty a psychology zabývající se kognitivní psychologií.

6 Internetové zdroje

Jednotlivé internetové zdroje jsme se snažili najít pomocí mnoha klíčových slov a slovních spojení. V naší práci jsme se zaměřili na dostupné zdroje: pokud jsme našli název článku či studie zabývající se problematikou psychologie u neslyšících, ale nebylo možné dohledat zdrojový dokument ani obsah, zdroj jsme do práce nezařadili. Pokud se na jedné webové stránce vyskytovalo více článků zaměřených na psychologii a neslyšící osoby, uvedli jsme webovou stránku v seznamu zdrojů pouze jednou, zaměření jednotlivých článků jsme poté uvedli v další části orientované na text zveřejněný na webové stránce.

Některé práce na téma psychologie a neslyšící můžeme najít na webových stránkách, na nichž jsou zpřístupněny závěrečné práce studentů z různých vysokých škol (například repozitář závěrečných prací Univerzity Karlovy nebo závěrečné práce zveřejňované v informačním systému Univerzity Masarykovy). Tyto práce většinou vycházejí z děl zmiňovaných v naší práci. Často v nich nalezneme opakující se témata, například téma komunikace, neslyšící děti ve školách a jejich integrace či neslyšící děti a jejich vztahy s rodinou a okolím. Do naší bakalářské práce jsme z těchto elektronických archivů zahrnuli pouze práce, které mají výzkumnou část a přinášejí nové poznatky o psychologii neslyšících. Kromě repozitářů závěrečných prací vysokých škol v České republice tyto školy často svým studentům zprostředkovávají přístup do katalogů a repozitářů zahraničních škol a knihoven, v těchto katalozích nalezneme nejen nové články vzniklé po širokém rozšíření internetu, ale také starší články digitalizací převedené do virtuální podoby. Mimo vysoké školy přístup k různým katalogům a repozitářům zpřístupňují po registraci i některé knihovny, například Národní knihovna. Těmto

¹¹³ Název přeložila autorka bakalářské práce.

¹¹⁴ V kapitole se například dozvíme, že existují důkazy o tom, že neslyšící i slyšící mají stejný přístup k subsystémům v pracovní paměti, tedy že zpracovávají informace v pracovní paměti na podobné úrovni, a že obě skupiny vykazují podobnou kapacitu pracovní paměti.

článkům bohužel nemůžeme z důvodu širokého pojetí naší práce a s tím souvisejícím velkým množstvím odkazů¹¹⁵ v naší práci věnovat prostor.

6.1 Přehled materiálů dostupných na internetu v českém jazyce

GRABOVSKÁ, Lenka. Možnosti psychologické diagnostiky osob se sluchovým postižením. *Informační systém Masarykovy univerzity* [online]. 2011 [cit. 2014-04-26]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/105452/pedf_m/

ŠEDIVÁ, Zoja. Možnosti psychologické diagnostiky a školní výkon u žáků se sluchovou poruchou. *Repozitář závěrečných prací* [online]. 2011 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/UKSESSION3193C00D3785C816A9D61A00BC8C4B58/zzp/detail/95218/>

VITÁSKOVÁ, Kateřina. Vybraná úskalí aktuálních možností diagnostiky u dětí se sluchovým postižením. *Univerzita Palackého v Olomouci* [online]. 2004 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://epedagog.upol.cz/eped2.2004/clanek07.pdf>

6.1.1 Materiály dostupné na internetu v českém jazyce chronologicky seřazené

2004: Kateřina Vitásková – Vybraná úskalí aktuálních možností diagnostiky u dětí se sluchovým postižením

Autorka se zaměřuje na možnosti současné diagnostiky u dětí se sluchovým postižením. Zabývá se vybranými diagnostickými materiály z okruhu posuzování kognitivních a paměťových schopností¹¹⁶, podrobně analyzuje oblast diagnostiky

¹¹⁵ Například v případě *Portálu elektronických zdrojů UK* nám v sekci články po zadání termínů *deaf and psychology* vyjede 5076 záznamů. Ve spojení *deaf and loss hearing* se nám objeví 2 071 záznamů, po zadání *psychiatry and deaf* nám vyjede 825 záznamů. Výčet jednotlivých spojení není konečný a již v takto zadáných kombinacích se nám najdou články, které se opakují. Důkladnější prozkoumání katalogů a repozitářů doporučujeme všem zájemcům a odborníkům, kteří mají užší psychologický záběr než my v naší práci.

¹¹⁶ Autorka uvádí, že v diagnostice intelektu u sluchově postižených jsou v současné české odborné literatuře doporučovány především testy Hiskey Nebraska Test of Learning Aptitudes, Snijders-Oomenův neverbální inteligenční test, Kaufmanova hodnotící baterie pro děti.

vizuální percepce, kde se zastavuje u jednotlivých testů¹¹⁷ zkoumajících vizuálně prostorové schopnosti. Testy je dále možné využít pro zjištění informací v neverbální oblasti, ve vizuálně pohybové paměti (díky těmto testům můžeme zjistit, jak jsou na tom děti s ukládáním informací o obrazech a pohybech v paměti) či pro zjištění informací o pozornosti.

Autorka se ve své práci zaměřuje na diagnostiku u *těžce sluchově postižených*¹¹⁸, v článku však užívá i termíny *neslyšící*, *sluchové postižení*, *sluchová vada* a další termíny označující celou škálu sluchových vad.

2011: Zoja Šedivá – Možnosti psychologické diagnostiky a školní výkon u žáků se sluchovou poruchou

V úvodu disertační práce nás autorka seznamuje se základními informacemi¹¹⁹ o sluchové poruše. Následují informace o vlivu sluchové poruchy na kognitivní vývoj, a to konkrétně na inteligenci a vývoj řeči. Dále zde nalezneme informace o komunikaci, osobnosti a emocionalitě sluchově postižených. V kapitole zaměřené na sluchově postižené ve výchovně vzdělávacím procesu se můžeme seznámit s informacemi o historii vzdělávání neslyšících, o funkcích školy ve vzdělávání neslyšících, o možnostech integrace, o komunikačních a vzdělávacích metodách. V další kapitole jsou uvedeny základní informace o psychologické a speciálně pedagogické diagnostice doplněné o specifické poruchy učení a chování, vývojové poruchy řeči, mentální poruchy a pervazivní vývojové metody (metody zaměřující se na vývoj dítěte ve více oblastech).

V teoretické části najdeme podobné informace jako v publikaci Zoji Šedivé *Psychologie sluchově postižených ve školní praxi*. Kniha se od disertační práce

¹¹⁷ Pro zhodnocení úrovně zrakového vnímání se využívá Rey-Osterriethova komplexní figura, Vývojový test zrakového vnímání Frostigové a test T. O. V. A.

¹¹⁸ Autorka v práci zmiňuje audiologické vyšetření sluchu, kterým lékaři stanoví stupeň sluchové vady. V textu však termín *těžké sluchové postižení* nespecifikuje a velikost ztráty sluchu neuvádí.

¹¹⁹ Šedivá informace o psychologii a neslyšících čerpá například z monografie SOLOVJOV, Ivan Michajlovič. *Psychologie neslyšících dětí*, kterou do češtiny přeložila Věra Literová a která vyšla v Praze v roce 1977 pod Státním pedagogickým nakladatelstvím. Kniha se snaží o zobecnění a systematické uspořádání materiálů o neslyšících dětech nashromážděných v sovětské i zahraniční literatuře. Publikace obsahuje informace objevené na základě experimentálních výzkumů pocitů, vjemů, paměti, představivosti, myšlení, řeči, činnosti a některých psychologických zvláštností u neslyšících dětí. Dále zde najdeme informace o tom, jaké podmínky speciálního vyučování mohou přispět k rozvíjení dětské psychiky. Název monografie v originále je *Psichologija gluchich detej*.

významně liší kapitolou *Výchovně vzdělávací proces u sluchově postižených*. V dizertační práci naopak navíc nalezneme výzkumnou část. V první části výzkumu Šedivá rozdělila žáky z formálního hlediska podle hloubky sluchové poruchy a obecné inteligence do čtyř skupin¹²⁰ a hodnotila získaná diagnostická data získaná při psychologickém vyšetření dětí¹²¹. V další části posuzovala souvislosti mezi diagnostickými daty a zjišťovala predikční hodnotu užitých metod, tedy zda se výsledky mezi jednotlivými skupinami významně liší. V poslední třetí části autorka zjišťovala, zda je možné diagnosticky odlišit skupiny, zda pro jednotlivé skupiny žáků se sluchovým postižením existuje nějaký typický profil.

2011: Lenka Grabovská – Možnosti psychologické diagnostiky osob se sluchovým postižením

Diplomová práce se zabývá diagnostickými metodami využívanými psychology v rámci psychologického vyšetření při práci s dětmi se sluchovou vadou a jejich rodiči. Autorka se zaměřuje na způsoby komunikace mezi vyšetřovanou osobou s vadou sluchu a psychologem. V první kapitole jsou uvedeny informace o problematice sluchového postižení, o tom, jaký vliv může mít sluchové postižení na vývoj a osobnost jedince. Ve druhé kapitole nalezneme informace o legislativě spojené se vzděláváním neslyšících dětí. Kapitola je doplněna o rozlišení rané péče a speciálně pedagogického centra a o informace o základních službách, které tato zařízení nabízejí. Třetí kapitola je poté zaměřena na diagnostické metody.

Informace v diplomové práci jsou v podstatě převzaté informace z publikací, které uvádíme v části *Česky psané knihy chronologicky seřazené*. Z psychodiagnostických metod uvádí již výše zmiňované metody¹²². Ve výzkumné

¹²⁰ Při výběru žáků zahrnutých do výzkumu vznikly autorce tři formální skupiny žáků ZŠ a jedna skupina maturantů gymnázia. První skupinu tvoří žáci s těžkou sluchovou poruchou vzdělávání podle orálního programu, druhou žáci s těžkou sluchovou poruchou vzdělávání podle programu s využitím znakového jazyka, třetí žáci s kochleárním implantátem vzdělávání podle orálního programu a čtvrtou maturanti gymnázia s těžkou sluchovou poruchou.

¹²¹ Pro účely výzkumu Šedivá posuzovala výsledky z několika testů, které dětem zadala. Výsledky posuzovala z Ravenových barevných matic, Hiskey Nebraska test of Learning Aptitude a Testu školní zralosti.

¹²² Uvádí Stanford-Binetův test, Leiterovu performační škálu, Hiskey-Nebraska Test of Learning Aptitude, Ravenovy progresivní i barevné matice, Wechslerovu zkoušku inteligence pro děti (u které existuje speciální úprava neverbální části testu), Pražský dětský Wechsler, Kresbu postavy, Analyticko-inteligenční test, Kaufmanův test K-ABC, TIP, Domino, Názorové řady a mnoho dalších. Tyto testy řadí podle toho, jaké informace z nich získáme. Některé jsou zaměřené na rozumové schopnosti, další na vývojovou úroveň, diagnostiku osobnosti, na řeč a jazykové

části se autorka snažila od pracovníků Speciálně pedagogických center a Středisek rané péče pro sluchově postižené a psychologů pracujících s osobami se sluchovým postižením získat informace o psychologickém vyšetření těchto osob. Informace přehledně zpracovává do tabulek, z kterých můžeme jasně vyčíst, které diagnostické metody pracovníci při diagnostice preferují. U těchto informací musíme brát v úvahu, že zkoumaný vzorek činil pouhých 9 respondentů.

6.2 Přehled materiálů dostupných na internetu v anglickém jazyce

BAKER, Kevin and Felicity BAKER. The Assessment of Intellectual Disability with Deaf Adults. *NC Department of Health and Human Services* [online]. 2011 [cit. 2014-05-10]. Dostupné z:

<http://www.ncdhhs.gov/mhddsas/providers/Deafandhardofhearing/deaf-iddassessment12-2011.pdf>

CROMWELL, Jim. Deafness and the Art of Psychometric Testing.

The Psychologist [online]. 2005 [cit. 2014-04-26].

Dostupné z: http://www.thepsychologist.org.uk/archive/archive_home.cfm?volumeID=18&editionID=130&ArticleID=962

Deaf Children's Emotional Development Differs from that of Hearing Children. *Universiteit Leiden* [online]. 2010 [cit. 2014-05-12].

Dostupné z: <http://socialsciences.leiden.edu/psychology/research/news/deaf-childrens-emotional-development.html>

DOUGLAS, Laura and Angie LAWSON; Carol MAUERMANN. *Psychological Assessment Practice with Students who are Deaf or Hard of Hearing: Frequently Asked Questions* [online]. The Colorado School for the Deaf and the Blind Outreach Department, 2011 [cit. 2014-04-26]. Dostupné z: <http://www.csdb.org/wp-content/uploads/2014/04/Psychological-Assessment-Practices-DHH.pdf>

schopnosti nebo na speciální schopnosti, kam řadíme zrakovou a sluchovou percepci či laterální paměť a další.

KALAND, Mary and Kate SALVATORE. The Psychology of Hearing Loss. *The ASHA* [online]. 2002 [cit. 2014-05-12].

Dostupné z: <http://www.asha.org/publications/leader/2002/020319/020319d/>

KYLE, Jim. Understanding Assessment with Deaf People. *Deafstation* [online]. 2004 [cit. 2014-04-26].

Dostupné z: http://www.deafstation.org/vogs/assets/pdf/WP_1400v1_2.pdf

6.2.1 Materiály dostupné na internetu v anglickém jazyce chronologicky seřazené

2002: Mary Kaland a Kate Salvatore – The Psychology of Hearing Loss

V článku nalezneme informace o tom, jak ztráta sluchu ovlivňuje psychologický vývoj člověka a jak odlišný dopad může mít ztráta sluchu na vývoj dítěte a na vývoj dospělé osoby. Autorky zdůrazňují důležitost včasného objevení sluchové vady pro vývoj dítěte, píší o důležitosti správné komunikace a osobnosti neslyšícího dítěte. Rozdělují ztrátu sluchu v dětství a ztrátu sluchu v dospělosti, které se od sebe velice liší. Na konci článku uvádějí informace o psychologické práci s uživateli kochleárního implantátu. Článek může posloužit psychologům a psychiatrům jako zamyšlení nad jejich prací s klienty se ztrátou sluchu.

2004: Jim Kyle – Understanding Assessment with Deaf People

Publikace se obecně zabývá problematikou psychologického testování neslyšících osob. Kyle v práci shrnuje informace o projektu VOGS (Vocational Guidance and Counseling System¹²³) a propojení tohoto projektu zaměřeného na zlepšení komunikace mezi klientem a poradcem s psychologii. Dále uvádí informace o psychologickém poradenství. Konkrétně se zaměřil na testy a jejich specifika, například na to, zda je testy možné zadávat neslyšícím a zda existují varianty testů upravených přímo pro neslyšící. Autor zde uvádí přehledně

¹²³ *Vocational Guidance and Counseling System* autorka práce přeložila jako *Odborné poradenství a poradenský systém*. Cílem projektu obecně je zefektivnit komunikaci a zvýšit důvěru mezi neslyšícími klienty a jejich poradci (například psychology, profesními poradci a dalšími). Více informací čtenář najde na stránce: <http://www.deafstation.org/vogs/vogs.html>.

zpracovanou tabulku testů¹²⁴ užívaných v Rakousku. U každého testu nalezneme informace o tom, zda byl test upraven pro neslyšící, zda existují normy pro neslyšící a zda ho psychologové mohou využít při diagnostice neslyšících osob.

2005: Jim Cromwell – Deafness and the Art of Psychometric Testing

Autor upozorňuje na malé množství psychometrických nástrojů, které jsou určeny pro prelingválně neslyšící osoby. Rozlišuje verbální a výkonnostní položky a poukazuje na to, že verbálními položkami nemusí psychologové naměřit relevantní údaje u neslyšících klientů. Autor si pokládá otázku, zda jsou neslyšící při zkoumání jednotlivých psychometrických metod zařazeni do normativního vzorku, nebo zda normy u jednotlivých testů vznikaly jen při práci se slyšícími. Dále zdůrazňuje důležitost kvalitních tlumočnicků při testování a domluvě se zkoumaným jedincem.

2010 – Deaf Children's Emotional Development Differs from that of Hearing Children

V článku nalezneme informace o emočním vývoji neslyšícího (deaf) dítěte a jeho rozdílnosti¹²⁵ od emočního vývoje slyšícího dítěte. Jsou zde uvedeny některé statistické údaje z výzkumů zabývajících se emotivitou u slyšících a neslyšících dětí. Článek je výtahem z přednášky od vývojové psycholožky Carolien Rieffe, která pracuje s neslyšícími dětmi. Autorka článku při přednášce představila předběžné výsledky, které zjistila během svého čtyřletého výzkumu zaměřeného právě na porovnání emočního vývoje u slyšících a neslyšících dětí. Během výzkumu sestavila test¹²⁶ mapující emocionální vývoj u dětí s různými komunikačními poruchami.

¹²⁴ Autor uvádí okolo dvaceti testů. Z těchto testů nebyl ani jeden adaptován pro neslyšící osoby a pouze Ravenovy progresivní matice mají podle autora stanovené normy pro neslyšící osoby. Ne všechny testy jsou užívané v českém prostředí.

¹²⁵ Autorka například uvádí, že nedávné výzkumy ukázaly, že neslyšící děti mají větší problém zpracovat své negativní emoce než slyšící děti. Neslyšícím dětem trvá delší dobu vypořádat se s našťavaností a smutkem.

¹²⁶ Test zaměřený na emocionální vývoj zahrnuje děti s kochleárním implantátem, děti s těžkou poruchou řeči a děti s poruchou autistického spektra.

2011: Kevin a Felicity Baker – The Assessment of Intellectual Disability with Deaf Adults

Autoři se ve své práci zaměřili na informace o inteligenci a mentálním postižení. Popisují psychometrické testy zaměřené na inteligenci a upozorňují na problematiku posuzování inteligence¹²⁷ obecně a problematiku posuzování inteligence u neslyšících dětí s mentálním postižením. Také zkoumají další zdravotní postižení, která se často vyskytují se sluchovým postižením, a jejich vliv na posouzení mentálního postižení. Nalezneme zde informace o rozdílnosti práce s neslyšícími dětmi a dospělými a o tom, jak s neslyšícími pacienty správně pracovat. Na konci článku autoři uvádějí dvě kazuistiky vyzorované v poradenství, ve kterých ukazují, k jakému zkreslení v psychometrických testech (v těchto kazuistikách při testech inteligence) může dojít, pokud se nebere ohled na jazykové schopnosti jedinců.

2011: Laura Douglas – Psychological Assessment Practice with Students who are Deaf or Hard of Hearing: Frequently Asked Questions

Publikace se zabývá vhodnými nástroji pro posouzení kognitivních funkcí studentů se ztrátou sluchu. Autorka uvádí přehled ideálních¹²⁸ a neideálních nástrojů na měření kognitivních funkcí, u kterých doplňuje, proč jednotlivé testy nepovažuje za vhodné pro práci s neslyšícími osobami. Volba nástroje podle autorky závisí na mnoha faktorech. Autorka si dále klade otázku, zda je rozdíl mezi studenty, u kterých je primárním dorozumívacím prostředkem znakový jazyk, a studenty, kteří komunikují v mluveném jazyce. Publikace přináší odpovědi na mnoho otázek, které by mohly odborníkům pracujícím s neslyšící mládeží (převážně psychologům, kteří se snaží zjistit kognitivní funkce) pomoci při jejich práci.

¹²⁷ Pro zjištění inteligence uvádí Wechslerovy intelligenční škály a Ravenovy progresivní matice, pro zjištění adaptivního chování užívají The Vineland Adaptive Behavior Scales.

¹²⁸ Za vhodné diagnostické metody autoři považují Universal Nonverbal Intelligence Test, Wechslerovu intelligenční škálu pro děti, Wechsler Adult Intelligence Scale, Leiterovu mezinárodní performační škálu, Differential Ability Scale, Kaufman Assessment Battery for Children, Woodcock Jonson – III Test of Cognitive Skills, Mullen Scales of Early Learning a Škálu Bayleyové.

7 Časopisy

Do naší práce jsme vybrali tři české časopisy, ve kterých jsme předpokládali výskyt informací o psychologii a osobách se sluchovým postižením, abychom doplnili obraz o tématech zpracovávaných v České republice. Těmito časopisy jsou Speciální pedagogika, Info-Zpravodaj a Gong. Časopis Speciální pedagogika je prvotně určen odborníkům, kteří se zabývají tématy ve spojení se speciální pedagogikou a kteří informace získané studiem tohoto periodika mohou využít ve své praxi se sluchově postiženými lidmi, respektive je do své praxe převést. Oblast sluchového postižení je jen jednou z mnoha oblastí, kterými se tento časopis zabývá. Časopisy Info-Zpravodaj a Gong jsou určeny neslyšícím a široké veřejnosti, která se zajímá o problematiku sluchově postižených.

Články v časopisech bychom mohli rozdělit do dvou skupin. Do první skupiny bychom zařadili články sebezpoznávací a seberozvojové, konkrétně články zabývající se například stresem, psychohygienou a různými relaxačními technikami, jako je například autogenní trénink¹²⁹, dále články s různými psychotesty, které pro neslyšící sestavily psychologky pracující s neslyšícími. Najdeme zde například psychotesty zaměřené na žárlivost a partnerské vztahy, asertivitu a stres. Do druhé skupiny bychom zařadili články vzdělávací. V časopisech opakovaně nalezneme informace, které můžeme vztáhnout na školní psychologii, například o šikaně mezi studenty, o vztazích mezi vrstevníky a otázky ohledně drog a drogové závislosti, informace o integraci a o práci školního psychologa. Dále témata vztahující se k vývojové psychologii, kde se články zabývají například vývojem neslyšícího dítěte. V některých člancích je kladen důraz na vývoj myšlení, v jiných na vývoj řeči nebo vývoj motoriky. Z oblasti diagnostiky a poradenství nalezneme články o testování IQ neslyšících. V časopisech také nalezneme rozhovory s psychology pracujícími s neslyšícími, ze kterých můžeme získat poznatky o specifikách terapeutické či poradenské práce. Články zpracovávají široké tematické pole, čtenářům bychom proto doporučili, aby si předem utvořili představu o tom, v jaké oblasti se chtějí vzdělat.

¹²⁹ Autogenní trénink je relaxační technika, při které se využívá naše představivost k navození příjemných tělesných stavů, díky čemu se naše tělo a mysl uvolní.

Dostupné články jsme hledali i v dalších českých periodikách. V časopise *Psychologie dnes*, který přináší informace o psychologii z České republiky i zahraničí a vydává ho nakladatelství Portál, jsme v pátém ročníku z roku 2012 našli rozhovor, který vedla Eva Tomková s Kristinou Kratochvílovou, psychologkou se zbytky sluchu ovládající znakový jazyk. V rozhovoru *Neslyšící muž a slyšící žena – Dva cizinci v jednom bytě* najdeme informace o práci psychologa, úloze tlumočníka při terapii, informace o vztahu mezi rodiči a neslyšícími dětmi (Tomková, 2012). V časopise *Unie*, který vycházel do roku 2010 a který byl určený především neslyšícím a jejich přátelům (Unie: Kdo jsme, 2014), jsme v čísle 5 z roku 1993 našli článek Jiřího Dachovského *Sex v lavicích – kritika nedostatečného vzdělávání neslyšící mládeže v oblasti sexuální výchovy*, informující o nezralosti neslyšících dětí v psychické, fyzické i sociální rovině. V prvním čísle z roku 1996 nalezneme článek od Hany Pangráčové a Marcely Peřinové *Rodina – základ je najít co nejdříve vhodný způsob komunikace*, upozorňující na vliv včasné a správné diagnózy na vývoj dítěte, integraci dítěte, volbu jazyka a komunikaci s dítětem.

Mimo uvedené časopisy, ve kterých jsme našli některé články zabývající se tematikou neslyšících a psychologie, jsme informace hledali v *Československé psychologii* od nakladatelství Academia, *Psychologii Dnes* od nakladatelství Portál a *Moje psychologie* od nakladatelství MF Dnes. Z internetových časopisů jsme hledali v *Psychologon*, který vychází pod katedrou psychologie na Masarykově univerzitě v Brně a v časopise *E-psychologie*, který vychází pod Českomoravskou psychologickou společností. V žádném z těchto časopisů jsme však nenalezli relevantní informace¹³⁰.

Obohacující jsou i zahraniční časopisy a v nich uvedené články s tematikou psychologie a neslyšících. Za prostudování digitalizovaných částí stojí *Journal of Child Psychotherapy* vycházející pod Association of Child Psychotherapists, *The American psychologist* vycházející pod American Psychological Association

¹³⁰ V některých časopisech se vyskytují články zabývající se psychologií ve spojení se speciální pedagogikou, nicméně informace v těchto článcích jsou všeobecné a netýkají se jen neslyšících. Články zabývající se specifiky psychologické práce s neslyšícími jsme v těchto časopisech nenašli.

nebo American Annals of the Deaf.¹³¹ V těchto odborných časopisech často bývají zpracovány informace z výzkumných studií či přepisy přednášek.¹³²

7.1 Speciální pedagogika

Speciální pedagogika je časopis s celostátní působností, který je určen především pedagogům na školách a zařízeních pro mentálně retardované, sluchově, řečově, zrakově a tělesně postižené osoby. Přináší informace prostřednictvím článků z oboru speciální pedagogika, které mohou využít učitelé základních škol, lékaři, psychologové, sociální pracovníci, soudci, pracovníci policie a další. Časopis pravidelně informuje o novinkách, které se v oboru speciální pedagogika objevily nejen v České republice, ale i po celém světě. Časopis vydává Pedagogická fakulta Karlovy univerzity v Praze. Nyní časopis vychází čtyřikrát ročně (*Speciální pedagogika*, 2014).

Časopis se zabývá teorií i praxí speciální pedagogiky a dalších oborů. Historické počátky tohoto periodika utvářel časopis s názvem *Úchylná mládež*, který vycházel od roku 1926. Později na něj navázal časopis *Pedagogické rozhledy*, který vycházel od roku 1945, po roce 1949 následoval časopis *Nápravná pedagogika*, dále *Otázky defektologie* vycházející od roku 1959. Plynule navázal časopis *Teorie a praxe speciální pedagogiky*, který začal vycházet v roce 1988. V roce 1990 vyšlo první číslo s názvem *Speciální pedagogika*. V roce 2014 vychází již 24. ročník časopisu pod názvem *Speciální pedagogika* (*Význam a historie časopisu*, 2014).

Zpočátku byla *Speciální pedagogika* členěna do několika sekcí podle jednotlivých druhů postižení. Jednou z těchto sekcí byl oddíl s názvem *Školy pro mládež s poruchami sluchu a řeči*, ve kterém se nacházely články s problematikou týkající se sluchově postižených osob. Později však toto rozdělení na sekce zaniklo. Dnes jsou články obvykle rozděleny do sekcí *Statí a zpráv*

¹³¹ K digitalizovaným verzím časopisů se lze dostat po registraci pod Národní knihovnou České republiky či pod Portálem elektronických zdrojů Univerzity Karlovy a jinými studentskými elektronickými zdroji, které mnoho vysokých škol a knihoven zprostředkovává svým uživatelům. K vyhledávání musíme přistupovat s konkrétní představou o hledané problematice, obecný rešeršní dotaz může v jednotlivých katalozích nalézt stovky a tisíce odkazů.

¹³² Čtenářům s užším zaměřením doporučujeme se na zahraniční (nejen anglické) články podívat a vyhledat je například za pomoci databází pod Národní knihovnou.

z výzkumu, Diskuse, Zkušenosti, Recenze, Ze zahraničí. Ve Speciální pedagogice nalezneme články zabývající se výhradně jednou problematikou vztaženou ke konkrétnímu postižení (sluchovému, zrakovému, mentálnímu a dalším) i články obecné, které se snaží o problematice informovat přehledově.

Tabulka č. 1 – Články ze Speciální pedagogiky chronologicky seřazené

Téma – název článku	Autor	Rok/číslo a strany
K využití výtvarné výchovy v léčebné výchově neslyšících	Katarína Gažiová	1989 – 1990/2 68 – 70
K problematice rozvoje osobnosti a komunikačních schopností neslyšících	Karel Neubauer	1989 – 1990/7 313 – 320
Některé zkušenosti s přerazováním dětí do MŠ pro nedoslýchavé a MŠ pro děti se zbytky sluchu v souvislosti s další školní perspektivou	Zoja Šedivá	1989 – 1990/8 362 – 366
Specifika sexuálního života postižených osob	Jiří Kracík	1991 – 1992/2 18 – 30
Osobnost handicapovaného člověka (Ke struktuře a patogenezi osobnosti nacházející se ve fyzicky či psychicky znevýhodněné existenciální situaci)	Jiří Kulka	1991 – 1992/5 8 – 18
Integrácia sluchovo postihnutých detí z pohľadu psychológa	Katarína Zborteková	1996/4 43 – 46
Testování vědomostí sluchově postižených žáků v USA	Jaroslav Hrubý, Miroslava Nouzová	1997/4 36 – 43
Jedna cesta těžce nedoslýchavého dítěte k integraci	Marie Růžicková	1998/1 30 – 42
Cíle výchovy neslyšících dětí	Miloň Potměšil	1998/3 10 – 15
K osobnosti dětí a mládeže s těžkým sluchovým postihnutím	Ladislav Požár	1999/2 1 – 11
Sociální klima ve třídách sluchově postižených žáků	Miloň Potměšil, Jan Lašek	1999/2 20 – 31
Některé příčiny a důsledky nesprávné výchovy sluchově postižených dětí	Miloň Potměšil	1999/5 8 – 15
Co a jak číst se sluchově postiženým dítětem	Miroslava Nouzová	1999/5 49 – 52
K pedagogickému diagnostikování a hodnocení hluchoslepých klientů	Miloň Potměšil, Petra Kalendová	2000/1 6 – 14
Sluchovo postihnuté dieťa v počujúcom rodinnom prostredí	Ľubica Kročanová	2001/2 91 – 95
Psychologické a sociálne aspekty procesu integrácie sluchovo postihnutých predškôľakov	Ľubica Kročanová	2002/4 259 – 266

Kvalita života dětí s vícečetným postižením a kochleární implantát	Miloň Potměšil	2003/2 125 – 131
Niekoľko podnetov k podmienkam školskej integrácie sluchovo postihnutých z pohľadu psychológa	Katarína Zborteková	2004/3 199 – 207
Maladjustačné prejavy sluchovo postihnutého dieťaťa v komunikácii s matkou	Ľubica Kročanová	2005/1 21 – 25
Sociální dovednosti v životě sluchově postiženého jedince	Dagmar Güttnerová	2005/2 86 – 103
Niektoré zmeny v psychologických charakteristikách integrovane vzdelávaných sluchovo postihnutých detí a adolescentov	Katarína Zborteková	2006/1 52 – 60
Pohľad psychológa na sociálnu integráciu sluchovo postihnutých detí predškolského veku	Ľubica Kročanová	2007/3 150 – 159
Potřeba sexuální výchovy u žáků s hluchoslepotou	Dana Štěrbová	2008/2 170 – 179
Úloha znakového jazyka v rozvoji neslyšícího dítěte	Anna Cícha Hronová	2010/4 265 – 274
Primární prevence rizikového chování u žáků se sluchovým postižením	Tereza Skákalová, Martin Kaliba, Martin Slovák, Markéta Novotná	2012/3 175 – 187
Poradenské aktivity psychológa pre sluchovo postihnutých klientov v centrách špeciálnopedagogického poradenstva	Ľubica Kročanová	2013/1 3 – 10

7.2 Info-Zpravodaj

Info-Zpravodaj Magazín vychází pod Informačním centrem rodičů a přátel sluchově postižených, o. s. (bývalá organizace FRPSP: Federace rodičů a přátel sluchově postižených). Časopis přináší informace z České republiky i ze zahraničí. Prioritou tohoto časopisu je informovat o výchově a vzdělávání dětí se sluchovým postižením. Obsahuje však také poznatky z dalších oblastí, přináší rozhovory s rodiči dětí se sluchovým a kombinovaným postižením, rozhovory s odborníky, informuje o akcích, které proběhly nebo v budoucnu budou probíhat u spřátelených organizací. Můžeme zde také najít recenze domácích i zahraničních knih s problematikou sluchově postižených. Časopis se zabývá aktuálními tématy, snaží se splnit poptávku svých čtenářů, zejména rodičů dětí se sluchovým či kombinovaným postižením. Magazín vychází čtyřikrát ročně (Časopis Info-Zpravodaj, 2014).

První číslo Info-Zpravodaje vyšlo v prosinci 1992 pod Informačním centrem Národního institutu pro neslyšící. Před tímto číslem vycházel od února roku 1990 Bulletin Federace rodičů a přátel sluchově postižených, který přinášel informace o aktuálních tématech (Hrubý, 1997). Bulletin vychází dodnes.

První články zabývající se tématem sluchově postižených a psychologie v časopise Info-Zpravodaj jsme našli po roce 1996 (podrobnější přehled uvádíme v tabulce č. 2 a 3 níže). Zajímavý je rozhovor s profesorem Matějčkem¹³³ z roku 1998 o hledání cest, v němž se mimo jiné zmiňuje o kontaktu a komunikaci rodičů a neslyšících dětí.

Pravidelná rubrika s názvem *Slovo psychologa – Z poradny FRPSP* vyšla poprvé v roce 2000, poslední takto označený článek vyšel v roce 2012. Nejčastějšími přispěvateli zde byli klinický a forenzní psycholog Štěpán Vymětal, psychologka Věra Procházková (dnes Doušová) působící ve speciální psychologické poradně při Informačním centru rodičů a přátel sluchově postižených, o. s., a psychologka Kristina Kratochvílová působící při stejné organizaci. Od roku 2000 se kromě rubriky *Slovo psychologa* nepravidelně objevovaly recenzní články zaměřené na psychologickou literaturu v sekci *Z knihovny IC*.

Tematické pole všech článků je poměrně široké. Některým oblastem byl věnován za celou dobu vycházení časopisu jeden článek, například tématu drog a možným závislostem nebo tématu psychologie humoru. Naopak jiným oblastem bylo věnováno několik článků, takto zde můžeme opakovaně najít články o sebehodnocení a identitě, vývojové psychologii, zahrnující vývoj řeči, či o psychologii rodiny zabývající se výchovnými styly nebo vztahy v rodině.

¹³³ Profesor Zdeněk Matějček patřil a dodnes patří mezi světově uznávané dětské psychology, kteří se zabývali psychologií nemocných a zdravotně postižených dětí.

Tabulka č. 2 – Články z rubriky *Slovo psychologa* v Info-Zpravodaji chronologicky seřazená

Téma – název článku	Autor	Rok/číslo a strany
Myšlení a řeč sluchově postižených	Štěpán Vymětal	2000/1 22
Drogová problematika u sluchově postižených	Štěpán Vymětal	2000/2, 3 22
Výchovné styly v rodině I a II	Štěpán Vymětal	2000/2, 3 příloha I – V
Osobnostní rysy rodičů a vývoj dítěte	Štěpán Vymětal	2000/2, 3 příloha I – V
Humor a komika u sluchově postižených	Štěpán Vymětal	2000/2, 3 příloha I – V
Problematika socializace u sluchově postižených	Markéta Frývaldská	2000/2, 3 příloha VI – VIII
Rozvoj sociálních dovedností u sluchově postižených dětí, podpora prosociálního chování	Štěpán Vymětal	2000/4 32
Psychosomatické poruchy u dětí	Štěpán Vymětal	2001/1 23
K problematice šikany	Štěpán Vymětal	2001/2 26
Problematika vstupu sluchově postiženého dítěte do školy	Štěpán Vymětal	2001/3 17
Sourozenecké vztahy a sluchové postižení v rodině	Štěpán Vymětal	2001/4 17
Pubescence a adolescence – dvě rozdílné fáze dospívání	Štěpán Vymětal	2002/1 17
K problematice adolescence	Štěpán Vymětal	2002/2 16
Ohrožení sluchově postižených lidí kriminalitou	Štěpán Vymětal	2002/3,4 23 - 24
Jak se psychologie dívá na vztah mezi rodiči a jejich dětmi	Věra Procházková	2003/1 16 – 17
Opakování jako součást naší komunikace s dítětem	Věra Procházková	2003/2 22 – 23
Jak ovlivňujeme průběh komunikace tím, jací jsme	Věra Procházková	2003/3 16 – 17
Nahlédněte do Stodůlecké psychologické poradny	Věra Procházková	2003/4 10 – 11
Můžeme něco dělat pro to, aby si naše děti lépe pamatovaly učivo a byly schopné dobře reprodukovat naučenou látku?	Věra Procházková	2004/1 18
Žákům, studentům i jejich rodičům – některé další způsoby práce při domácí přípravě	Věra Procházková	2004/3 21

Vyprávíme dětem pohádky a příběhy	Věra Procházková	2004/4 24
Situace v zaměstnání	Věra Procházková	2005/1 19
Proč je důležitý kontakt s dospělými neslyšícími?	Věra Procházková	2005/2 17
Kým se neslyšící cítí být	Věra Procházková	2005/4 19
Identita a osobnost člověka	Věra Procházková	2006/1 20
Identita – jak ji prožívají nedoslýchaví lidé	Věra Procházková	2006/2 22 – 23
Psychická odolnost	Kristina Kratochvílová	2007/3 24 – 25
Jak „utuzovat“ psychiku u dětí	Kristina Kratochvílová	2007/4 24 – 25
Sourozenecké vztahy	Iva Jungwirthová	2008/1 25 – 26
Šikana a žáci se sluchovým postižením	Kristina Kratochvílová	2008/3 24 – 26
Vybíráme školu – integrace, nebo škola pro sluchově postižené?	Kristina Kratochvílová	2008/4 22 – 25
Rozvoj jazyka a komunikace u malých dětí	Kristina Kratochvílová	2009/1 25 – 26
Role otců v rodině se sluchově postiženým dítětem	Kristina Kratochvílová	2009/2 24 – 25
Vývoj identity u dětí se sluchovým postižením	Kristina Kratochvílová	2009/3 25 – 26
Problémy s identitou u neslyšících	Kristina Kratochvílová	2009/4 22 – 23
Slyšící děti neslyšících rodičů	Kristina Kratochvílová	2010/2 21 – 23
Specifické vývojové poruchy učení	Kristina Kratochvílová	2010/3 21 – 23
Proč je kontakt s jinými neslyšícími či nedoslýchavými lidmi a se znakovým jazykem důležitý?	Kristina Kratochvílová	2012/2 21 – 24

Tabulka č. 3 – Ostatní články z Info-Zpravodaje chronologicky seřazené

Téma – Rubrika	Autor	Rok/číslo a strany
Psychický vývoj sluchově postižených dětí – Co se u nás událo	Josef Jabůrek	1997/4 4 – 6
Hledání cest – Rozhovor s profesorem Matějčkem	Anna Červenková	1998/1 19 - 20
Šikanování a neslyšící – Z naší knihovny	Anna Červenková	1999/1 18 - 19

Ústavní psychiatrická péče pro sluchově postiženou mládež – Ze zahraničních časopisů	Mária Vlčková	2004/1 19
Integrace sluchově postiženého dítěte do běžné základní školy – Našli jsme na internetu	Jitka Motejzíkova	2004/3 8 – 9
Některé příčiny neúspěšné komunikace mezi slyšícími dětmi a jejich neslyšícími spolužáky – Ze zahraničních časopisů	Jitka Motejzíkova	2004/3 12 – 13
Sebehodnocení úspěšných dospělých neslyšících a jejich další postřehy – Ze zahraničních časopisů	Mária Vlčková	2005/1 16 – 18
Riziko sexuálního zneužití u sluchově postižených dětí – Z knihovny IC	Jitka Motejzíkova	2005/2 9 – 12
Program prevence sexuálního zneužití a sexuální výchova na speciální škole pro SP v Praze v Radlicích – Z partnerských organizací	Eva Saicová	2005/2 13 – 14
Integrace dítěte se sluchovým postižením do běžné základní školy – Co se u nás stalo	Jitka Motejzíkova	2005/3 3 – 6
Vývoj mluveného jazyka u neslyšících a nedoslýchavých dětí – přístupy a metody – Z knihovny IC	Jitka Motejzíkova	2006/1 16 – 18
Nedoslýchaví dospívající lidé – tvorba jejich identity: vliv školy, spolužáků a učitelů – Ze zahraničních časopisů	Mária Vlčková, Jitka Motejzíkova	2006/1 21 – 24
Vývoj znakového jazyka u neslyšících dětí – Z knihovny IC	Jitka Motejzíkova	2006/2 14 – 16
Mým tématem je především hledání identity a sebepoznávání – Rozhovor s Věrou Procházkovou	Jitka Motejzíkova	2006/3 23 – 26
Psychoterapie neslyšících klientů – Z knihovny IC	Věra Procházková, Jitka Motejzíkova	2006/3 19 – 22
Rodiny nás nejvíc potřebují na úplném začátku – Rozhovor s Ivou Jungwirthovou	Jitka Motejzíkova	2006/4 11 – 14
Techniky a přístupy ve skupinové psychoterapii – Co u nás vyšlo	Věra Procházková	2007/2 26 – 27
Děti s kombinovaným postižením – systém poskytování odborných poradenských služeb	Martina Péčová	2008/3 9
Rodina a dítě s kombinovaným postižením – pohled psychologa	Iva Jungwirthová	2008/3 14 – 16
Neslyšící a nedoslýchavé děti a autismus	Jitka Motejzíkova	2008/3 16 – 19
Plánování a hodnocení rozvoje sluchově postižených dětí s kochleárním implantátem – Z partnerských organizací	Martina Péčová	2010/2 10 – 11
Testování IQ u neslyšících	Martina Šmídová	2010/3 15 – 17
Včasné odhalení vady sluchu a služby rané péče a jejich význam pro učení se jazyku	Petr Pabian	2011/1 18 – 20

Integrace dětí se sluchovým postižením do běžné mateřské školy	Iva Jungwirthová	2012/1 7 – 9
Neslyšící a nedoslýchavé děti s autismem	Jitka Motejzíkova	2012/4 8 – 10
Zvládání stresu plynoucího ze sluchové vady – Ze zahraničních zkušeností	Marta Hoferová	2013/1 21 – 22
„Zapomenuté“ nedoslýchavé děti – Z knihovny IC	Jitka Motejzíkova	2013/2 17 – 19
Péče o dítě s postižením sluchu	Jitka Motejzíkova	2014/1 26 – 27
Mezi školkou a pubertou	Jitka Motejzíkova	2014/1 27

7.3 Gong

Gong je časopis sluchově postižených, který nyní vychází čtvrtletně. Můžeme v něm nalézt informace o specifických problémech sluchového postižení, o akcích konaných organizacemi sluchově postižených, o školách pro sluchově postižené děti. Poskytuje cenné kontakty, rady a rozhovory s rodiči dětí se sluchovým postižením a dalšími osobami. Jsou v něm články o životním stylu a problémech sluchově postižených v České republice i zahraničí (Gong: O nás, 2014).

Časopis *Gong* vychází od ledna 1972 jako celostátní časopis pro sluchově postižené. Vydavatelem Gongu byl v roce 1972 Federální výbor Svazu invalidů. V roce 1991 došlo v časopise k oddělení češtiny a slovenštiny a v roce 1993 začal na Slovensku vycházet Slovenský Gong. V roce 1993 se vydavatelem stala ASNEP – Asociace organizací neslyšících, nedoslýchavých a jejich přátel, která vydává Gong dodnes (Hrubý, 1997). Časopis vycházel s odlišným názvem i před rokem 1972.

První článek zabývající se psychologickými tématy jsme v Gongu objevili v roce 1994 (podrobnější přehled uvádíme v tabulce č. 4 a 5 níže). V Gongu nás zaujaly testy vytvořené psycholožkou Věrou Procházkovou (nyní Doušovou), které jsou zaměřené na sebepoznání neslyšících čtenářů, například *Jste žárlivý?*, *Umím říkat NE?*, *Necháte se snadno ovlivnit?*.

Od roku 2004 do roku 2006 vycházela v Gongu rubrika *Psychologická poradna*, psaná Věrou Procházkovou (nyní Doušovou). Nepravidelně se články objevují v rubrice *Klub šelestářů*, *Rozhovor* a dalších rubrikách.

V Gongu můžeme najít zaměření na některé psychologické okruhy. Například v rubrice *Psychologická poradna* se zaměřili na vztahy (v rodině, v partnerství, na pracovišti), na sebepoznání a identitu neslyšících a seznámení s prací psychologa. V části Gongu, která se pravidelně věnuje šelestům, jsme našli několik článků zaměřených na tinnitus neboli šelest ve spojení s psychoterapií, na tinnitus a partnerské vztahy nebo tinnitus ve spojení s depresemi, které mohou kvůli šelestům vznikat. Také zde nechybějí rozhovory s psychology o práci v psychologických poradnách a o důležitosti pozitivního přístupu k životu.

Tabulka č. 4 – Rubrika *Psychologická poradna* v Gongu chronologicky seřazená

Název článku	Autor	Rok/číslo a strany
Rodiče a děti 1. část	Věra Procházková	2004/1 17
Rodiče a děti 2. část	Věra Procházková	2004/2 17
Rodiče a děti 3. část	Věra Procházková	2004/3 17
Vztahy na pracovišti	Věra Procházková	2004/4 17
Vztahy na pracovišti	Věra Procházková	2004/5 17
Vztahy na pracovišti	Věra Procházková	2004/6 17
Vztahy v rodině	Věra Procházková	2004/7 – 8 35
Sourozenecké konstelace	Věra Procházková	2004/9 17
Sourozenecké konstelace	Věra Procházková	2004/10 17
Sourozenecké konstelace a jejich vliv na partnerství	Věra Procházková	2004/12 21
Jsem dobrým partnerem/partnerkou?	Věra Procházková	2005/1 23
Jste žárlivý?	Věra Procházková	2005/2 23

Jste vnímaví a ohleduplní při sexu?	Věra Procházková	2005/3 23
Test o přátelství	Věra Procházková	2005/4 23
Umím říkat NE?	Věra Procházková	2005/5 23
Necháte se snadno ovlivnit?	Věra Procházková	2005/6 23
Jak vycházím se svými dětmi pubertáky	Věra Procházková	2005/7 – 8 25
Jak vést děti k samostatnosti	Věra Procházková	2005/9 21
Traumatické zážitky a jejich vliv na nás	Věra Procházková	2005/10 21
Co to znamená být v péči psychoterapeuta?	Věra Procházková	2005/11 21
Co to znamená být v péči psychoterapeuta?	Věra Procházková	2005/12 22
Co to znamená být v péči psychoterapeuta?	Věra Procházková	2006/1 21
Jak neslyšící vnímají sami sebe?	Věra Procházková	2006/2 22
Samostatnost a sebedůvěra: předpoklady úspěchu v zaměstnání	Věra Procházková	2006/4 24

Tabulka č. 5 – Ostatní články z Gongu seřazené podle data vydání

Název článku – Rubrika	Autor	Rok/číslo a strany
Pomoc lidem postiženým autismem	Libuše Kubová	1994/2 28
Psychoterapie a ušní šelest – Klub šelestářů	Bohumil Schneider	1994/6 134
O autogenním tréninku – Klub šelestářů	Bohumil Schneider	1995/3 62
Alternativní léčení ušního šelestu XVI – Autogenní trénink	autor neuveden	1995/7 155
Stresu se lze zbavit	Eva Kašparová	1997/2 33
Umění stárnout	Eva Kašparová	1997/9 198
Umění stárnout – 2. část	Eva Kašparová	1997/10 226
Osvojení jazyka umožňuje rozvoj dítěte?	Alena Keblová	1999/1 24
Problémů je spousta – psychologů málo – rozhovor s psycholožkou Markétou Frývaldskou	Romana Mázerová, Regina Poláková	1999/3 62

Arteterapie	Marie Růžičková	1999/9 223
Arteterapie	Marie Růžičková	1999/10 256
Každé, i slyšící dítě, je něčím limitováno	Josef Brožík	2000/6 146
Nerozčilujte se zbytečně	Lucie Kastnerová	2002/4 92
Psychické potíže po prožité katastrofě	Štěpán Vymětal	2002/10 253
Problém zvaný deprese	Věra Procházková	2003/7 – 8 16
Jsi se mnou, jsem já s tebou?	Věra Procházková	2003/11 15
Šikana bolí	Josef Brožík	2004/4 2
Tinnitus a deprese	Kristina Kratochvílová	2006/2 24
Tinnitus a deprese	Kristina Kratochvílová	2006/3 24
Problémy neslyšících dětí během studia	Michaela Veselá	2007/4 12
Tinnitus a partnerské vztahy	Kristina Kratochvílová	2008/11 – 12 40
Bez srdce vychovávat nelze – rozhovor s psychologkou Renátou Čerňanskou	Lucie Křesťanová	2009/1 – 2 4 – 5
Neslyšící dítě bychom měli vést k samostatnosti – rozhovor s Kristinou Kratochvílovou	Lucie Křesťanová	2009/1 – 2 6 a 31
Tinnitus a partnerské vztahy	Kristina Kratochvílová	2009/1 – 2 26
Kyberšikana aneb Nikdy nevíš, kdo je na druhé straně	Lucie Křesťanová	2009/5 – 6 8 – 9
Mobbing – psychická šikana v práci	Lukáš Tomek	2009/5 – 6 14
Mobbing a tinnitus	Kristina Kratochvílová	2009/7 – 8 32 – 33
Neexistují velké a malé problémy – Rozhovor s psychologkou Kristinou Kratochvílovou	Blanka Lavičková	2010/1 – 2 36 – 37
Ochrana duševně nemocných	Blanka Lavičková	2010/1 – 2 37
Zastrašování nefunguje – Rozhovor s Petrem Nevšímalem	Lucie Křesťanová	2010/5 – 6 2 – 4
Závislost má mnoho tváří	Blanka Lavičková	2010/5 – 6 8
Bojíte se vyhození?	Lucie Křesťanová	2010/9 – 10 5

Stali jste se obětí domácího násilí?	Jitka Vrchotová, Blanka Lavičková	2011/1 – 3 44
Je potřeba se každý den nad něčím usmát – Rozhovor s Janem Cimickým	Regína Broková	2013/7 – 9 30 – 31
Jak překonat nepřízeň osudu	Jan Cimický	2013/10 – 12 21
Lidé stále více touží po pochopení souvislostí – rozhovor s Věrou Doušovou	Radek Faltejsek	2014/1 – 3 20 – 21
Jak si spolehlivě zkazit náladu	Jan Cimický	2014/4 – 6 11
Lidé stále více touží po pochopení souvislostí – rozhovor s Věrou Doušovou	Radek Faltejsek	2014/4 – 6 20 – 21

Závěr

Cílem naší práce bylo najít a přehledně zpracovat dostupné české a anglické texty zabývající se psychologií neslyšících a psychodiagnostikou neslyšících dětí.

V česky i anglicky psané literatuře je důležitý pohled na užívanou terminologii, jestli se autoři zaměřili na určitou skupinu neslyšících či obecně uvádí informace bez další specifikace. V česky psané literatuře bývají osoby se sluchovou vadou začleněny do velké skupiny neslyšících a velikost ztráty sluchu či další specifikace, například zda jsou rodiče slyšící nebo neslyšící, se uvádí v ojedinělých případech. Pokud jsou uvedeny informace o ztrátě sluchu, bývá zde uvedena tabulka se stupni ztráty sluchu zjištěnými při audiologickém vyšetření. V anglicky psané literatuře častěji než v české nalezneme autorův pohled na užití jednotlivých termínů. Autoři také častěji zmiňují kulturní pohled na neslyšící, ale podobně jako v česky psané literatuře bývají celkově v knize užívány všeobecné termíny, kterými zahrnují celou škálu vad. Problém v česky psané literatuře spatřujeme v častém opomíjení znakového jazyka a v důrazu, který autoři kladou na rozvoj mluveného jazyka. Psychologové by si měli uvědomovat specifika neslyšících, mezi které patří i individuální přístup spojený s komunikací. Klient by měl být schopný vyjádřit své myšlenky a pocity a psycholog by měl umět adekvátně zareagovat a klientovi pomoci. S tímto přístupem není proto možné, aby knihy zaměřené obecně na neslyšící opomíjely znakový jazyk, který je rovnocenným komunikačním prostředkem jako mluvený jazyk. Uvědomujeme si problematiku historické preference mluveného jazyka, nicméně nás udivuje, že i v knihách vydaných po roce 2010 někteří autoři na komunikaci, a s ní spojený znakový jazyk, zapomínají.

V české i anglicky psané literatuře se texty zaměřené na neslyšící děti převážně zabývají vývojovou psychologií (v česky psané literatuře obvykle vývojové škály končí okolo šestého roku, tedy zde nalezneme informace o vývoji dětí do předškolního věku, v anglicky psané literatuře se zabývají i dětmi školního věku a adolescenty), komunikací dítěte s rodičem, vrstevníky, psychologem a širokým okolím, výchovou v rodině, integrací a možnými problémy ve škole (téma šikany, specifických poruch učení a další). V zahraniční literatuře nalezneme více publikací zaměřených na identitu dítěte a vytváření jeho osobnosti a informace

o psychodiagnostice neslyšících dětí. V česky psané literatuře s tematikou psychologie a dospělých neslyšících nalezneme nejčastěji informace o vztazích, pracovní psychologii, kam spadá například mobbing (druh šikany prováděné na pracovišti), informace o psychosociálních aspektech ztráty sluchu a jak se se ztrátou sluchu vyrovnat.

Česky psaná literatura by se dala rozdělit do dvou kategorií. V první kategorii jsou pomáhající texty pro samotné neslyšící, podporující jejich osobní a sociální rozvoj. Tyto knihy považujeme za důležité a obohacující, protože dnes už nejsme zaměřeni jen na problémy a jejich řešení, když nastanou. Uvědomujeme si i důležitost prevence, díky které k mnoha problémům nemusí dojít, a na kterou jsou právě tyto knihy zaměřeny. Do druhé kategorie bychom mohli zařadit texty pro odborníky pracující s dětmi ve školách a ve speciálně pedagogických centrech. V této druhé kategorii nám chybí odborné texty, které by byly zaměřené na další důležitá témata, například nám schází rozebírání využívaných testů v České republice a konkrétně zamyšlení nad využitím verbálních a neverbálních testů, jak tomu bývá v anglicky psané literatuře. Knih psaných odborníky pro odborníky podložených daty ze studií a výzkumů mnoho není, vliv na to zajisté má fakt, že v České republice neproběhlo do dnešní doby mnoho psychologických studií a výzkumů zaměřených na neslyšící. Jediným autorem, který se pokusil o ucelenější shrnutí své práce a zkušeností, je Zoja Šedivá. Publikační činnost ostatních psychologů¹³⁴ pracujících s neslyšícími se projevuje napsáním jednotlivých článků či kapitol zařazených do knih zaměřených na větší tematické celky.

Na rozdíl od česky psané literatury, která bývá prvotně zaměřena na jiné téma, než je psychologie a neslyšící, a ve které jsou informace zmiňovány okrajově, na anglickém knižním trhu nalezneme celé monografie zabývající se psychologií a neslyšícími, často podpořené psychologickými výzkumy.

¹³⁴ Uvědomujeme si, že psychologů pracujících v České republice s neslyšícími mnoho není. O diagnostiku a poradenství se starají především psychologové ve speciálně pedagogických poradnách, kteří na publikační činnost v záplavě jiné práce nemají čas. Proto bychom ocenili podporu mladých dostudovaných psychologů, díky kterým by ve spolupráci se zkušenějšími kolegy mohly vzniknout nové studie a výzkumy zaměřené na psychologii a neslyšící.

Velkou nevýhodou anglicky psané literatury na českém trhu je její nedostupnost¹³⁵. V českých knihovnách díky velice úzkému tematickému zaměření, se kterým souvisí malá poptávka čtenářů, mnoho anglických knih nenalezneme. Velký potenciál však vidíme v nabídce knihoven a portálů pod univerzitami, které umožňují skrze katalogy najít mnoho článků, studií a výzkumů, které byly vydány v anglickém jazyce a dalších jazycích. Čtenářům s užším zaměřením tyto katalogy (které jsme z důvodu velkého množství výsledků, které se nedalo do bakalářské práce zpracovat) doporučujeme. Velkými zdroji článků jsou například Národní knihovna, Univerzita Karlova či Univerzita Masarykova.

Z přehledu časopisů a článků z Info-Zpravodaje, Gongu a Speciální pedagogiky si čtenář může udělat představu o tématech, se kterými se psychologové a pracovníci speciálně pedagogických center (kteří tyto články většinou píší) ve své práci setkávají. Doufáme, že v budoucnu se začnou více objevovat články zaměřené konkrétně na neslyšící i v odborných psychologických časopisech, dnes zde můžeme najít pouze články zaměřené obecně na speciální pedagogiku.

Doufáme, že se v budoucnu zájem o tuto problematiku zvýší a povede k rozšíření dostupných publikací v anglickém i českém jazyce. To usnadní psychologickou diagnostickou práci a zkvalitní život diagnostikované neslyšící osoby.

¹³⁵ Za dostupné považujeme takové knihy, které v jejich plné podobě nalezneme na českém knižním trhu bez velké časové a finanční zátěže na čtenáře.

Seznam použité literatury a dalších zdrojů

Časopis Info-Zpravodaj. *Centrum pro dětský sluch Tamtam, o. p. s.; Informační centrum rodičů a přátel sluchově postižených, o. s.* [online]. [cit. 2014-04-16].

Dostupné z: <http://www.frpsp.cz/cs-CZ/nase-sluzby/informacni-sluzby/casopis-info-zpravodaj.html>

ČERVINKOVÁ HOUŠKOVÁ, Kateřina. Svět neslyšících - část II. *Ruce.cz: Informační portál o světě neslyšících* [online]. 2014 [cit. 2014-07-20].

Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/1/2-svet-neslysicich>

HRUBÝ, Jaroslav. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu*. Vyd. 1. Praha: Federace rodičů a přátel sluchově postižených, 1997, s. 321. ISBN 8072160060.

Informační centrum o hluchotě. *Centrum pro dětský sluch Tamtam, o. p. s.; Informační centrum rodičů a přátel sluchově postižených, o. s.* [online]. [cit. 2014-04-15]. Dostupné z: <http://www.frpsp.cz/cs-CZ/nase-sluzby/informacni-sluzby/informacni-centrum-o-hluchote.html>

JERSÁKOVÁ, Jana. Literární řešerše. In: *Katedra biologie ekosystémů* [online]. [cit. 2014-04-14]. Dostupné z: http://kbe.prf.jcu.cz/files/studenti/Literarni_reseerse.pdf

Kdo jsme. *Česká unie neslyšících* [online]. [cit. 2014-05-08].

Dostupné z: <http://cun.cz/index.php?clanek=23>

KOHOUTEK, Rudolf. Předmět pedagogické psychologie. In: *Psychologie v teorii a praxi* [online]. 2012-09-10 [cit. 2014-04-07]. Dostupné z: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/1209/predmet-pedagogicke-psychologie>

KREJČÍŘOVÁ, Dana a Marie VÁGNEROVÁ. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Vyd. 2. Editor Mojmír Svoboda. Praha: Portál, 2009, s. 791. ISBN 978-807-3675-660.

LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006, s. 368. ISBN 80-247-1284-9.

NAKONEČNÝ, Milan. *Lexikon psychologie*. 1.vyd. Praha: Vodnář, 1995, s. 397. ISBN 80-85255-74-x.

NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. 2. vyd. Praha: Academia, 2009, s. 498. ISBN 978-80-200-1679-9.

Oborové a příruční knihovny. *Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze* [online]. [cit. 2014-04-21]. Dostupné z: <http://www.ff.cuni.cz/knihovna/seznam-knihoven-a-svi/seznam-dilcich-knihoven/>

O nás. *Gong: Časopis sluchově postižených* [online]. [cit. 2014-04-16]. Dostupné z: <http://www.gong.cz/neco-o-me>

PLHÁKOVÁ, Alena. *Učebnice obecné psychologie*. 1. vyd. Praha: Academia, 2004, s. 472. ISBN 80-200-1086-6.

Speciální pedagogika. *Ústřední knihovna* [online]. [cit. 2014-04-16]. Dostupné z: <http://www.ped.muni.cz/wlib/newweb/index.php?sekce=4&podsekce=20&ukol=detail&id1=438>

SVOBODA, Mojmír, Pavel HUMPOLÍČEK a Václav ŠNOREK. *Psychodiagnostika dospělých*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2013, s. 488. ISBN 9788026203636.

ŠEDIVÁ, Zoja. *Psychologie sluchově postižených ve školní praxi*. 1. vyd. Praha: Septima, 2006, s. 64. ISBN 8072162322.

ŠVANCARA, Josef. Mihajlo Rostohar. *Masarykova univerzita* [online]. [cit. 2014-07-20]. Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/rosth.html>

TOMKOVÁ, Eva. Neslyšící muž a slyšící žena – Dva cizinci v jednom bytě. *Portál* [online]. 2012 [cit. 2014-05-08].

Dostupné z: <http://www.portal.cz/casopisy/pd/ukazky/neslysici-muz-a-slysici-zena--dva-cizinci-v-jednom-byte/47549/>

VYMĚTAL, Jan. *Lékařská psychologie*. 3. aktualiz. vyd. Praha: Portál., 2003, s. 398. ISBN 80-7178-740-X.

VYSUČEK, Petr. Co to je AUDISMUS? *Gong: Časopis sluchově postižených* [online]. 2013 [cit. 2014-07-20]. Dostupné z: <http://www.gong.cz/co-to-je-audismus/2013/12/14>

Význam a historie časopisu. *Pedagogická fakulta CUNI: Speciální pedagogika* [online]. [cit. 2014-04-16]. Dostupné z: <http://userweb.pedf.cuni.cz/specialnipedagogika/vyznamAhistorie.html>

Seznam dostupné¹³⁶ literatury s tematikou psychologie a neslyšící

Amtmannová, Elena. *Liečebno-pedagogická diagnostika: Zborník príspevkov zo seminára konaného dňa 18. januára 2002 na PdF UK v Bratislave*.

Bratislava: Humanitas, 2003, s. 98. ISBN 80-968053-8-x.

BAKER, Kevin and Felicity BAKER. The Assessment of Intellectual Disability with Deaf Adults. *NC Department of Health and Human Services* [online]. 2011 [cit. 2014-05-10]. Dostupné z:

<http://www.ncdhhs.gov/mhddsas/providers/Deafandhardofhearing/deaf-iddasement12-2011.pdf>

BRADEN, Jeffery P. *Deafness, Deprivation, and IQ*. New York: Plenum Press, 1994, p. 227

COHEN, Oscar and Gary LONG. *Selected Issues in Adolescence and Deafness*. Washington, DC: Alexander Graham Bell Association for the Deaf, 1991, p. 152. ISBN 978-9992682500.

CROMWELL, Jim. Deafness and the Art of Psychometric Testing. *The Psychologist* [online]. 2005 [cit. 2014-04-26].

Dostupné z: http://www.thepsychologist.org.uk/archive/archive_home.cfm?volumeID=18&editionID=130&ArticleID=962

Deaf Children's Emotional Development Differs from that of Hearing Children. *Universiteit Leiden* [online]. 2010 [cit. 2014-05-12].

Dostupné z: <http://socialsciences.leiden.edu/psychology/research/news/deaf-childrens-emotional-development.html>

DENMARK, John C. *Deafness and Mental Health*. Bristol, PA: Jessica Kingsley Publishers, 1994, p. 160. ISBN 18-530-2212-8.

¹³⁶ Za dostupné považujeme takové knihy, které v jejich plné podobě nalezneme na českém knižním trhu bez velké časové a finanční zátěže na čtenáře. Toto kritérium jsme, podobně jako jazykové omezení, zvolili z důvodu posouzení relevantnosti informací u jednotlivých publikací a praktické nemožnosti zpracování všech existujících publikací s takto široce zadaným tématem. Tím nechceme čtenáře od hledání dalších publikací odrážet, naopak je nabádáme k tomu, aby se zajímali o další publikace a vyhledávali nové poznatky. Věříme, že s úzce specifikovaným tématem naleznou mnoho další užitečné literatury.

DOUGLAS, Laura, Angie LAWSON and Carol MAUERMANN. *Psychological Assessment Practice with Students who are Deaf or Hard of Hearing: Frequently Asked Questions* [online]. The Colorado School for the Deaf and the Blind Outreach Department, 2011 [cit. 2014-04-26]. Dostupné z: <http://www.csdb.org/wp-content/uploads/2014/04/Psychological-Assessment-Practices-DHH.pdf>

EDWARDS, Lindsey and Susan CROCKER. *Psychological Processes in Deaf Children with Complex Needs: an Evidence-Based Practical Guide*. Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2008, p. 204. ISBN 978-184-3104-148.

FISCHER, Susan and Patricia SIPLE. *Theoretical Issues in Sign Language Research, Volume II*. Chicago, London: University of Chicago Press, 1991, p. 324. ISBN 978-022-6251-523.

GLICKMAN, Neil S. and Michael A. HARVEY. *Culturally Affirmative Psychotherapy with Deaf Persons*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 1996, p. 289. ISBN 08-058-1489-2.

GRABOVSKÁ, Lenka. *Možnosti psychologické diagnostiky osob se sluchovým postižením* [online]. Brno, 2011 [cit. 2014-04-26]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/105452/pedf_m/. Diplomová práce. Univerzita Masarykova.

GREGORY, Susan. *Issues in Deaf Education*. London: D. Fulton Publishers, 1998, p. 292. ISBN 18-534-6512-7.

KALAND, Mary and Kate SALVATORE. The Psychology of Hearing Loss. *The ASHA* [online]. 2002 [cit. 2014-05-12]. Dostupné z: <http://www.asha.org/publications/leader/2002/020319/020319d/>

KUCHARSKÁ, Anna. *Obligatorní diagnózy a obligatorní diagnostika ve speciálně pedagogických centrech: metodický materiál z projektů IPPP ČR č. 2/2006 a č. 2/2007*. Vyd. 1. Praha: Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR, 2007, s. 220. ISBN 978-808-6856-421.

KYLE, Jim. Understanding Assessment with Deaf People. *Deafstation* [online]. 2004 [cit. 2014-04-26]. Dostupné z: http://www.deafstation.org/vogs/assets/pdf/WP_1400v1_2.pdf

LANE, Harlan L. *The Mask of Benevolence: Disabling the Deaf Community*. New ed. San Diego: DawnSignPress, 1999, p. 334. ISBN 15-812-1009-4.

LEIGH, Irene. *Psychotherapy with Deaf Clients from Diverse Groups*. Washington, D. C.: Gallaudet University Press, 1999, p. 384. ISBN 15-636-8083-1.

MARSCHARK, Marc. *Psychological Development of Deaf Children*. New York: Oxford University Press, 1997, p. 275. ISBN 0-19-312436-X.

MARSCHARK, Marc and Diane CLARK. *Psychological Perspectives on Deafness: Volume 2*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 1998, p. 346. ISBN 0-058-2710-2.

MARSCHARK, Marc and Patricia Elizabeth SPENCER. *Oxford Handbook of Deaf Studies, Language, and Education*. New York: Oxford University Press, 2003, p. 528. ISBN 978-0-19-975098-6.

MARSCHARK, Marc and Patricia Elizabeth SPENCER. *Oxford Handbook of Deaf Studies, Language, and Education*. New York: Oxford University Press, 2010, p. 506. ISBN 978-0-19-539003-2.

MATUŠKA, Ondrej a Anna ANTUŠEKOVÁ. *Rozvíjanie reči sluchovo postihnutých detí raného a predškolského veku*. Vyd. 1. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvá, 1992, s. 168. ISBN 80-080-1202-1.

MOORES, Donald F. *Educating the Deaf: Psychology, Principles, and Practices*. 5th ed. Boston: Houghton Mifflin, 2001, p. 375. ISBN 06-180-4289-X.

MUKNŠNÁBLOVÁ, Martina. *Péče o dítě s postižením sluchu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2014, s. 128. ISBN 978-802-4750-347.

OPATŘILOVÁ, Dagmar. *Pedagogicko-psychologické poradenství a intervence v raném a předškolním věku u dětí se speciálními vzdělávacími potřebami.*

Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 292. ISBN 80-210-3977-9.

POTMĚŠIL, Miloš. *Psychosociální aspekty sluchového postižení.* Vyd. 1.

Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 197. ISBN 978-802-1051-843.

POTMĚŠIL, Miloš. *Sluchové postižení a sebereflexe.* Vyd. 1. Praha: Karolinum,

2007, s. 197. ISBN 978-802-4613-000.

POUL, Jan. *Dítě s vadou sluchu: Jeho včasná výchova v rodině.* Vyd. 2.

Praha: Svaz sluchově postižených v ČR, 1992, s. 191.

PROCHÁZKOVÁ, Věra a Petr VYSUČEK. *Jak komunikovat s neslyšícím*

klientem? Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2007, s. 28. ISBN 978-80-86991-18-4.

PULDA, Miloš a Mojmír LEJSKA. *Jak žít se sluchovou vadou.* Vyd. 1.

Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 1996, s. 78. ISBN 80-701-3226-4.

PŮSTOVÁ, Zuzana. *Psychomotorický vývoj sluchově postižených dětí:*

v předškolním věku. Vyd. 1. Praha: Septima, 1997, s. 32. ISBN 80-721-6022-2.

RAINER, John D. *Family and Mental Health Problems in a Deaf Population.*

Illinois: Thomas Springfield, 1969, p. 289.

RAINER, John. D. *Psychiatry and the Deaf.* Washington, D. C.: DHEW, 1967,

p. 166

ŘÍČAN, Pavel a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Dětská klinická psychologie.* Vyd. 4.

Praha: Grada, 2005, s. 608. ISBN 978-802-4710-495.

SCHEETZ, Nanci A. *Psychosocial Aspects of Deafness.* Boston, MA: Pearson,

2004, p. 324. ISBN 02-053-4347-3.

SCHLOSS, Patrick J. and Maureen A. SMITH. *Teaching Social Skills to Hearing-Impaired Students*. Washington, D. C.: Alexander Graham Bell Association for the Deaf, 1990, p. 203. ISBN 08-820-0169-8.

STRNADOVÁ, Věra. *Jak se úspěšně vyrovnávat se ztrátou sluchu*. Praha: ASNEP, 2001, s. 165. ISBN 80-903-0352-8.

ŠEDIVÁ, Zoja. *Psychologie sluchově postižených ve školní praxi*. Vyd. 1. Praha: Septima, 2006, s. 64. ISBN 80-721-6232-2.

ŠEDIVÁ, Zoja. *Možnosti psychologické diagnostiky a školní výkon u žáků se sluchovou poruchou* [online]. Praha, 2011 [cit. 2014-07-29]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/UKSESSION3193C00D3785C816A9D61A00BC8C4B58/zzp/detail/95218/>. Disertační práce. Univerzita Karlova.

ŠEDIVÁ, Zoja. *Rozvíjení sociálních dovedností sluchově postižených 1: zvládání důležitých životních situací*. Vyd. 1. Praha: Septima, 1997, s. 23. ISBN 80-721-6034-6-6.

ŠEDIVÁ, Zoja. *Rozvíjení sociálních dovedností sluchově postižených 2*. Vyd. 1. Praha: Septima, 1998, s. 35. ISBN 80-721-6048-6.

ŠKODOVÁ, Eva a Ivan JEDLIČKA. *Klinická logopedie*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007, s. 615. ISBN 978-807-3673-406.

ŠTEJGERLE. *Kapitoly z psychologie hluchoněmého dítěte: Zvláštní otisk Revue*. Praha: Jednota učitelstva národních škol v Praze, 1940, s. 82.

VITÁSKOVÁ, Kateřina. Vybraná úskalí aktuálních možností diagnostiky u dětí se sluchovým postižením. *Univerzita Palackého v Olomouci* [online]. 2004 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://epedagog.upol.cz/eped2.2004/clanek07.pdf>